

WIADOMOŚCI NARODOWEGO BANKU POLSKIEGO

KOMITET REDAKCYJNY

Przewodniczący:

Naczelny Dyrektor Narodowego Banku Polskiego — Dr Witold Trąpczyński

Członkowie:

Dr Mirosław Orłowski — Redaktor Główny
 Mgr Adam Cegielski
 Mgr Paweł Czartoryski
 Dr Stefan Perczyński
 Mgr Roman Seidler
 Jan Sierżputowski
 Irena Oczechowska — Sekretarz Redakcji

TREŚĆ:

Sytuacja ekonomiczna Polski w grudniu 1947 r.	str. 1	Międzynarodowy clearing reglamentowany (dokończenie) — Mgr Alfred Siebeneichen	str. 35
Ważniejsze pozycje bilansowe banków biletowych.	„ 28	System clearing w Polsce — Mgr Altr. Si-beneichen	„ 39
Dział artykułowy:		Stop procentowa w gospodarce planowej — Dr Józef Zagórski	„ 42
Podatek w gospodarce planowej — Dr Mirosław Orłowski	„ 29	Reforma pieniężna w ZSRR — Inż. Adam Zausznica	„ 48
Kontrola Banku Państwa ZSRR nad płatami (dokończenie) — Dr Stefan Rozmaryn	„ 31	Przegląd ustawodawstwa	„ 54

SYTUACJA EKONOMICZNA POLSKI W GRUDNIU 1947 r.

(Na podstawie informacji Wydziału Ekonomicznego i sprawozdań Oddziałów)

Wstęp — grudzień 1947 r. W miesiącu sprawozdawczym notowano ogólnie dalszy, pomyślny rozwój życia gospodarczego, między innymi również na odcinku produkcji przemysłowej. W większości poszczególnych branż czy zakładów plan produkcji przemysłowej na grudzień 1947 r. wykonany został z mniejszą lub większą nadwyżką. Obroty handlowe wykazały wzrost we wszystkich sektorach, częściowo w związku z okresem przypadających w tym miesiącu świąt. Wpływ sezonowy okresu przedświątecznego wyraził się między innymi w pewnej, zresztą niewielkiej i przejściowej, wyższej cen na artykuły żywnościowe. W rolnictwie martwy okres zimowy nie przyniósł żadnych zasadniczych zmian.

Na rynku pieniężnym zanotowano wzrost środków pieniężnych emitowanych przez NBP, jak i środków pieniężnych banków operacyjnych. Podobnie jak w miesiącach poprzednich wzrósł stan udzielonych kredytów zarówno obrotowych jak i inwestycyjnych. Kapitały obce typu wkładów wykazały w bankach prawie we wszystkich elementach wzrost, głów-

nie jednak w pozycji wkłady à vista. Kapitały o charakterze lokat celowych wzrosły na skutek dalszych wpłat Ministerstwa Skarbu.

Rok 1947 w gospodarce polskiej. Rozpatrując w sprawozdaniu grudniowym rozwój życia gospodarczego w perspektywie rocznej, należy przede wszystkim podkreślić, że rok 1947 stanowił bezsprzecznie okres twórczej pracy i stabilizacji gospodarczej kraju. Charakterystyczną cechą roku sprawozdawczego był niepowstrzymany wzrost aparatu produkcyjnego i wytwórczości przemysłowej zarówno pod względem ilościowym jak i jakościowym. O ile jeszcze w 1946 r. wszystkie wysiłki zmierzały do jak największego rozwoju kwantytatywnego wszystkich gałęzi życia gospodarczego, to w roku sprawozdawczym rozbudowa poszła również i w głąb odnośnie ulepszenia jakości wytwarzanych produktów oraz obniżenia ich kosztów produkcji. Na odcinku inwestycyjnym punkt ciężkości przesunięto, w przeciwieństwie do lat poprzednich, z odbudowy zniszczonych obiektów na budowę nowych, z uruchamiania dawnych na

tworzenie zupełnie już nowych placówek produkcji, wymiany i transportu.

Ogólny plan produkcji przemysłowej na 1947 r. wykonany został z pewną nadwyżką. Szereg poszczególnych gałęzi względnie zakładów przemysłowych przekroczyło roczny plan produkcji już w listopadzie. Przedterminowe wykonanie planu rocznego zbiegało się ponadto niejednokrotnie z osiągnięciem lub nawet przekroczeniem przez odnośne branże czy zakłady przemysłowe poziomu produkcji przedwojennej. Ogólny wskaźnik produkcji przemysłowej przekroczył w końcu roku sprawozdawczego stan przedwojenny o ca 3%. Na czołowe miejsce wysunął się tu przemysł energetyczny, górniczy, hutniczy, metalowy, elektrotechniczny, chemiczny. Na ogół przemysł ciężki wykazał w roku sprawozdawczym szybsze tempo rozwoju i osiągnął większe sukcesy niż przemysł lekki i przemysł artykułów spożywczych. Silniejszy wzrost produkcji dóbr inwestycyjnych jest oczywiście zjawiskiem korzystnym w naszych warunkach gospodarczych. W wyniku zniszczeń wojennych aparatu produkcyjnego, wytwórczość przemysłowa, nastawiona na podniesienie stopy życiowej narodu drogą dostatecznego zaopatrzenia rynku krajowego w dobra konsumcyjne, musi w pierwszym stadium odbudowy i rozwoju dążyć przede wszystkim do nasycenia popytu inwestycyjnego. Stały wzrost produkcji maszyn i części zamiennych dla przemysłu włókienniczego, papierniczego i innych branż umożliwił już w roku 1947 znaczne zwiększenie produkcji wymienionych przemysłów odcinka konsumcyjnego.

Na odcinku produkcji rolnej zanotowano w roku sprawozdawczym szereg zjawisk niekorzystnych. Ostra zima, powódź wiosenna a następnie posucha letnia przyniosły rolnictwu znaczne straty w postaci zniszczeń inwentarza, zmniejszonych plonów zbóż jadalnych i pasz. Pomimo niesprzyjających warunków zbiory rolnicze w 1947 r. były na ogół lepsze niż w roku 1946. Jednocześnie pogłowie koni, bydła i nierogacizny wykazało dość poważny przyrost. Siewy jesienne, dzięki sprzyjającym warunkom atmosferycznym oraz zwiększonym dostawom nawozów sztucznych i maszyn rolniczych, przeprowadzone zostały w roku sprawozdawczym sprawniej i na znacznie większym obszarze niż w latach ubiegłych. Przewidywane zwiększenie zbiorów i pogłowia zwierzęcego w 1948 r. wpłynie niezawodnie na podniesienie siły nabywczej rolnictwa, co ze swej strony wywrze wpływ do-

datni na pogłębienie chłonności rynku wewnętrznego na artykuły przemysłowe. Polepszenie sytuacji aprowizacyjnej kraju umożliwi jednocześnie zmniejszenie uciążliwego pod względem finansowo-walutowym importu zbóż, tłuszczów i innych artykułów żywnościowych.

Na odcinku handlu zagranicznego obserwowano w roku sprawozdawczym charakterystyczne przeobrażenie obrotów. W związku z likwidacją akcji UNRRA i zanikiem importu reliefowego z innych źródeł, został podjęty i realizowany olbrzymi wysiłek w kierunku rozbudowy normalnych obrotów handlowych z zagranicą. Obroty te realizowane były już nie na zasadzie kompensaty, lecz głównie clearingu. Zdołano ponadto rozbudować nawet obroty wolnodewizowe i to głównie dzięki zdobyciu przez nasz eksport rynków wolnodewizowych.

Jedną z poważniejszych przyczyn ogólnego wzrostu produkcji krajowej w r. 1947 był pomyślnie szerzący się w całym przemyśle ruch współzawodnictwa, który doprowadził do znacznego podniesienia wydajności pracy. Duży wpływ na zwiększenie wydajności pracy wywarł ponadto zmieniony system wynagrodzeń premiowania oraz podwyżka płac w górnictwie, komunikacji itp.

Wzmoczona produkcja w 1947 r. umożliwiła zarówno zwiększenie eksportu towarowego dla zdobycia środków niezbędnych na cele inwestycyjne, jak i osiągnięcie dostatecznego nasycenia towarami rynku krajowego dzięki czemu polityka cen w kraju mogła być przeprowadzana sprawniej i skuteczniej niż w latach poprzednich. Na odcinku tegorocznej polityki cen realizowano zasadniczą tezę, wyrażającą dążenie do stabilizacji ograniczonej — elastycznej. Należy zaznaczyć, że osiągnięcie pełnej stabilizacji cen zależeć będzie od dalszego pomyślnego rozwoju produkcji przemysłu krajowego oraz od wyniku zbiorów rolniczych w 1948 r.

Silny wzrost produkcji przemysłowej w drugim półroczu 1947 r. zbiegł się z okresem zdecydowanego porządkowania stosunków handlowych w kraju. W tzw. „bitwie o handel“ osiągnięto odnośnie dystrybucji towarowej szereg poważnych sukcesów. Handel prywatny został podporządkowany ogólnym celom polityki gospodarczej kraju a spekulacja zdecydowanie okiełznana.

Po szkicowym opisie ogólnej sytuacji gospodarczej kraju omówimy obecnie szczegółowiej rozwój i stan odnośnych odcinków życia gospodarczego.

1. **Przemysł węglowy** wykonał plan państwowy w grudniu 1947 r. z 12⁰/₀ nadwyżką. Zamiast przewidzianych 4.649.260 t węgla kamiennego, wydobyto 5.218.550 t.

Wydobycie na jeden dzień roboczy wyniosło 237.207 t. Przeciętna wydajność dzienna jednego robotnika była w grudniu: 1.147 kg.

Na rynku krajowym przeznaczono w roku sprawozdawczym na opał domowy 9 mil. ton węgla w porównaniu do ca 6 mil. t w latach przedwojennych. Wzrost zużycia węgla na cele domowe w kraju o 50⁰/₀ zasługuje na szczególną uwagę ze względu na zmniejszenie ludności w tym czasie o ca 30⁰/₀.

Tabela 1

Produkcja przemysłu węglowego w grudniu 1947 r.

Zjednoczenie	Planowano	Wydobyto		Wykonano grudniowy plan w %	Wydajność
	grudzień	listopad	grudzień		na rob.-dniówkę
	w t o n a c h				w kg
Bytomskie	415 140	521 248	490 457	118	1 256
Chorzowskie	514 800	615 356	583 443	113	1 352
Dąbrowskie	506 000	599 760	582 176	115	1 025
Dolnośląskie	275 000	267 156	268 271	98	692
Gliwickie	484 000	576 131	543 618	112	1 112
Jaworz.-Mikołowski	476 300	519 679	509 843	107	1 053
Katowickie	506 000	578 691	570 724	112	1 325
Rudzkie	546 920	663 625	625 242	114	1 294
Rybnickie	441 100	513 138	516 912	117	1 159
Zabrskie	484 000	567 175	527 561	109	1 202

Plan produkcji przemysłu węglowego na grdzień 1947 r. został wykonany we wszystkich Zjednoczeniach, z wyjątkiem Dolnośląskiego, ze znaczną nadwyżką. Największe przekroczenie planu miesięcznego wykazały Zjednoczenia: Bytomskie (o 18⁰/₀), Rybnickie (o 17⁰/₀) i Dąbrowskie (o 15%).

Największą wydajność pracy zanotowano w Zjednoczeniu Chorzowskim i Katowickim. Pod względem rozmiarów wydobytego węgla w grudniu br. na pierwszym miejscu stało Zjednoczenie Rudzkie — 625 tys. ton.

W roku 1947 r. wydobyto ogółem 59,1 mil. t węgla kamiennego, przekraczając plan roczny o 3⁰/₀. W roku 1946 wydobyto 47,3 mil. t. Na rok 1948 przewiduje się wydobycie 67,5 mil. t.

Wraz z rozwojem produkcji, obserwowano w przemyśle węglowym wzrost liczby zatrudnionych pracowników. Podczas gdy w roku 1946 zatrudnionych było 226.515 osób, to w 1947 r. około 280.000 osób.

Wartość całej produkcji przemysłu węglowego w 1947 r. oceniono na 1.480 mil. zł według cen podstawowych z 1937 r.

Wydajność pracy na jeden dzień roboczy w przemyśle węglowym wyniosła 1.004 kg w 1946 i 1.138 kg w 1947 roku.

Eksport węgla stanowi nadal główną, choć już niejedyną pozycję w naszym bilansie handlu zagranicznego.

2. **Przemysł hutniczy.** Produkcja hutnicza w swych głównych czterech działach w ostatnich dwóch miesiącach 1947 r. była następująca:

	listopad	grudzień
koks	78.664	79.913
surówka	83.130	85.056
stal surowa	147.693	139.807
wyroby walcowane		
i rury bez szwu	104.579	101.415

Produkcja grudniowa w porównaniu do listopadowej była wyższa odnośnie surówki i koksu a nieco niższa w stali surowej i wyrobach walcowanych.

W grudniu 1947 r. Zjednoczenie Kopalń Rudy Żelaznej przekroczyło plan produkcyjny w rudach surowych o 10⁰/₀, w rudach prażonych i wzbogaconych o 6⁰/₀ i w dostawach rud darniowych o 1%.

W poszczególnych grupach materiałowych wydobyto:

rud ilastych	około 34.700 t
rudy brunatnej	„ 4.000 t
hematytu	„ 694 t
magnetytu	„ 3.500 t
pirytu	„ 3.800 t

W dziale zaopatrzenia w surowce, po nagromadzeniu wystarczających zapasów na okres zimy, zanotowano zmniejszenie dostaw rud morzem. Miesiąc listopad był pierwszym miesiącem dowozu rud radzieckich z przeładun-

kiem w Żurawicy. Zdolność przeładunkowa wyniosła już 4.000 t rudy dziennie.

Na odcinku eksportowo-importowym hutnictwa należy zanotować w ostatnim miesiącu cały szereg doniosłych umów handlowych.

W listopadzie zamówiono urządzeń technicznych na sumę 696.000 \$, z tego w Czechosłowacji na 428.750\$ i w Szwajcarii za 213.000 \$. W listopadzie podpisano ponadto dodatkową umowę handlową z Jugosławią na dostawę 20.900 t żelaza. Wysyłka 3.500 t towarów do Bułgarii natrafiła na trudności z powodu niskiego stanu wody na Dunaju. Na ukończeniu jest umowa na wywóz 3.900 t stali i żelaza dla Węgier. Dla Rumunii zamówiono 30.000 t żelaza, z tego część w obrocie uszlachetniającym. Czechosłowacja nabyła 240 t ferrofosforu oraz 600 t ferroszemu. Do Włoch, za zakupioną walcownicę rur bez szwu, wysłano 3.000 t stali i 300 t blach, jako część należności.

W 1947 r. hutnictwo żelazne przekroczyło produkcję planową. Jednocześnie osiągnięto poważne sukcesy w dziedzinie odbudowy i reorganizacji całego przemysłu hutniczego.

W roku 1947 wyprodukowano (w tonach):
koks — 948.842 wykonując plan roczny w 103%.

surówki — 867.522 wykonując plan roczny w 91%.

stali surowej — 1.579.081 wykonując plan roczny w 108%.

wyrobów walcowanych i ruru bez szwu — 1.087.189 wykonując plan roczny w 109%.

Hutnictwo nieżelazne nie wykazuje w produkcji grudniowej większych zmian.

Tabela 2
Zatrudnienie i produkcja Zjednoczenia Przemysłu Metali Nieżelaznych

Treść	Listopad 1947 r.	Grudzień 1947 r.
Stan zatrudnienia:		
pracownicy umysłowi . . .	1 537	1 554
„ fizyczni . . .	11 823	11 947
Wytwórczość: (w tonach)		
cynk hutniczy	5 325	5 561
„ elektrolityczny	1 281	1 472
blacha cynkowa	2 829	2 885
kułki cynk. bater. w tys. szt.	4 868	4 044
kwas siarkowy	8 480	9 306
ołów handlowy	1 070	1 097
minia i glejta	129	141
kadm	12	12
Wydobycie rud (w tonach)		
blendowych	58 402	55 913
galmanowych	14 045	12 335

W roku 1947 wydobyto ogółem rud blendowych i galmanowych 811.748 t, realizując plan roczny w 109%.

Produkcja roczna ważniejszych artykułów wynosiła:

cynk surowy i elektrolityczny — 74.293 t przy wykonanym planie w 93%.

blacha cynkowa — 32.384 t przy wykonanym planie w 107%.

kadm rafinowany — 132 t przy wykonanym planie w 105%.

ołów — 11.332 t przy wykonanym planie w 118%.

Odwadnianie 4 kopalni miedzi na Dolnym Śląsku jest na ukończeniu. Przewidywana budowa huty miedzi obliczona jest na produkcję 20.000 t rocznie. W ramach planu 3-letniego przewidziane jest uruchomienie w 1948 r. kopalni niklu i huty niklu ze zdolnością produkcyjną 400 t niklu rocznie.

3. Paliwa płynne. Przemysł paliw płynnych wydobył w grudniu 1947 r. ogółem:

ropy naftowej	— 11.323 t
gazoliny surowej	— 687 t
gazu ziemnego	— 14,9 mil. m ³ ,

wyknując miesięczny plan wydobywania w 104,3%.

W miesiącu sprawozdawczym przerobiono w rafineriach 11.159 ton ropy krajowej i 96,5 ton ropy importowanej, razem 11.255,5 ton. Stanowi to zmniejszenie przeróbki ropy w porównaniu z listopadem 1947 r. o 1.245,6 ton.

W roku 1947 wydobyto we wszystkich szbach naftowych 128.238 ton ropy, wypełniając plan w 101,2%. W porównaniu z rokiem 1946 stanowi to wzrost wydobywania o 11%. Ponadto wyprodukowano w ciągu roku 1947 ca. 6.021 ton gazoliny surowej oraz wydobyto z szybów gazowych 150. mil. m³ gazu ziemnego.

Wydobyta ropy krajowa łącznie z importowaną została w rafineriach poddana przeróbce, w wyniku której uzyskano łącznie 158,8 tys. ton różnych przetworów.

Tabela 3
Produkcja ważniejszych przetworów przemysłu paliw płynnych w 1947 r.

Wyszczególnienie	Produkcja osiągnięta w tonach
Benzyna	47 300
Nafta	29 700
Olej gazowy	28 100
Smary	36 900
Parafina	3 600
Asfalt	8 400

Z ważniejszych wytworów wyprodukowano w grudniu 1947 r. następujące ilości (w nawiasach cyfry z listopada): ciągników 59 szt. (38), rowerów 4.800 (5.000), obrabiarek 245 szt. (242), maszyn rolniczych 2.486 ton (3.231), lokomotyw 18 szt. (17), wagonów wszelkich typów 1.156 (1.198) sztuk.

W roku 1946 suma eksportu przemysłu metalowego wyniosła 710 tys. dolarów. W roku 1947 zaplanowano wyeksportować na sumę 4,9 mil. dolarów. Największą pozycję stanowiły wyroby przemysłu odlewniczego. W roku 1948 eksport przemysłu metalowego ma osiągnąć sumę 10 mil. dolarów. Przemysł metalowy zatrudniał w 1947 r. przeciętnie 106.000 osób w 249 zakładach i wyprodukował między innymi 155 ciągników, 78.853 rowerów, 2.590 obrabiarek, 202 lokomotywy, 33.702 ton maszyn rolniczych. Szczególną opieką otoczono rozwijający się przemysł budowy maszyn włókienniczych oraz fabrykę aparatów chemicznych w Nyssie.

6. Przemysł elektrotechniczny. Wartość produkcji przemysłu elektrotechnicznego w grudniu 1947 r. wyniosła 18,9 mil. zł przedwojennych, według cen podstawowych, co stanowi spadek o 0,6 mil zł w porównaniu z miesiącem ubiegłym. Tym niemniej plan produkcji grudniowej został wykonany w 124%.

Tabela 6

Produkcja przemysłu elektrotechnicznego w grudniu 1947 r

Zjednoczenie	Jedn. miary	Produkcja osiągnięta	Wartość w tys. złotych przedwojennych w/g cen podstawow.	% wykonania planu
Maszyn elektryczn.	tona	374,5	2 743,4	100
Aparatów „	„	251,2	2 430,9	109
Kabli i przewodów	„	1 831,9	7 166,6	120
Ogniu i akumulat.	„	961,5	2 347,0	161
Sprzętu teletechn.	„	27,8	1 140,0	75
„ radiotech.	„	43,3	1 100,5	142
Lamp elektryczn.	szt.	1 090.788	1 979,6	116

W miesiącu sprawozdawczym było zatrudnionych w zakładach przemysłu elektrotechnicznego ogółem 22.501 pracowników, w tym: 17.514 fizycznych i 4.987 umysłowych.

Przemysł elektrotechniczny wykazuje stałą tendencję rozwojową. Zakłady elektrotechniczne wyprodukowały w roku 1947 ogółem artykułów o wartości 165 mil. zł. przedwojennych, przekraczając roczny plan produkcji o ca 20%. W porównaniu z rokiem ubiegłym produkcja w roku 1947 podwoiła się. Przeciętna miesięczna wartość produkcji 1947 r. stanowiła 60% miesięcznej produkcji przedwojennej. Po zreali-

zowaniu 3-letniego planu inwencyjnego ma nastąpić wzrost produkcji zakładów przemysłu elektrotechnicznego o 170% w porównaniu z okresem przedwojennym.

W roku sprawozdawczym przemysł elektrotechniczny przeprowadził znaczne inwestycje. Poza kapitalnymi remontami, główny nacisk położono na budowę nowych fabryk względnie na rozbudowę i unowocześnienie istniejących zakładów. Wybudowano między innymi nowe hale fabryczne w Żychlinie, Łodzi, Mikołowie. Odbudowano w znacznej części P.P.F.A.E. w Warszawie oraz rozbudowano fabrykę Marciniak na Okęciu i fabrykę „Tudor“ w Piastowie. W roku 1947 rozpoczęto również budowę nowej Emalierni w Dziedzicach, Fabryki Akumulatorów w Poznaniu oraz Fabryk Żarówek w Warszawie. O kluczowym znaczeniu dla dalszej rozbudowy przemysłu elektrotechnicznego jest budowa fabryki Wielkich Maszyn Elektrycznych M-10 we Wrocławiu oraz fabryki aparatów elektrycznych w Toruniu.

7. Przemysł chemiczny w grudniu 1947 r. zatrudniał 47.296 osób. Ze względu na mniejszą liczbę dni roboczych i okres świąteczny w niektórych działach produkcja nieznacznie się obniżyła.

Produkcja ważniejszych wyrobów Centralnego Zarządu Przemysłu Chemicznego w grudniu 1947 r., wg danych prowizorycznych, przedstawiona jest w tabeli Nr. 7.

Tabela 7

Produkcja ważniejszych wyrobów C. Z. P. Chem. w grudniu 1947 r.

Wyszczególnienie	Produkcja w grudniu w tonach	% wykonania planu
Produkty smołowe . . .	13 027	113
„ benzolowe . . .	2 787	112
Elektrody węglowe . . .	532	177
Barwniki organiczne . . .	179	131
Farby olejne i lakiery . . .	364	182
Farby suche	113	137
Biel cynkowa	522	131
Dwuchromiany	55	188
Superfosfat	18 589	98
Azotniak	10 148	102
Saletrzak	8 428	153
Kwas siarkowy 100% . . .	6 237	88
„ solny 100%	267	90
Amoniak	430	104
Karbid	2 478	103
Soda surowa	14 448	110
„ kalcynowana	8 812	120
Mydło	790	101
Opony	239	118

Przekroczenie zarówno grudniowego jak i rocznego planu przez przemysł chemiczny w wielu gałęziach produkcyjnych dowodzi, że przemysł ten pokonał pierwotne przeszkody i trudności. Rozbudowa tego przemysłu, przewidziana w planie trzyletnim wpłynie korzystnie na dalszy rozwój życia gospodarczego kraju. Dalsza jednak rozbudowa przemysłu chemicznego wymaga zwiększenia personelu technicznego oraz pozyskania pracowników naukowych dla laboratoriów.

Pod koniec roku 1947 uruchomiono w Nysie Państwowe Zakłady Budowy Aparatów Chemicznych i Maszyn, które przyczynią się wydatnie do polepszenia stanu instalacji w pracowniach doświadczalnych i zakładach przemysłowych, gdyż posiadają niezniszczone archiwum rysunków i planów konstrukcyjnych.

Fabryka elektrod węglowych „Plania“ w Raciborzu rozpoczęła już produkcję prętów grzejnych, mających zastosowanie do pieców azotowych w fabrykach azotniaku. Zdolność produkcyjna wynosi 20 tys. sztuk miesięcznie.

Przemysł chemiczny w roku 1947 uzyskał 40% wyższą produkcję w porównaniu z rokiem 1946. Na rok 1948, Centralny Zarząd Przemysłu Chemicznego przewiduje dalszy wzrost o 27%. W porównaniu do roku 1937 uzyskano obecnie produkcję w dziale barwników 104%, azotniaków 177%, azotanu amonu 292%, superfosfatów 112%, sody 135%.

W 1947 r. zakłady C.Z.P.Ch. wyprodukowały następujące ilości artykułów: barwników 2.082 t, sody kalcynowanej 89.496 t, sody kaustycznej 30.762 t, kwasu azotowego w przeliczeniu na 100% 6.674 t, kwasu siarkowego w przeliczeniu na 100% 149.974 t, kwasu solnego 3.879 t, saletrazaku 70.259 t, azotniaku 120.813 t, superfosfatu mineralnego 183.107 t, mączki fosforytowej 7.796 t, tlenu 6.596 tys. m³, mydła do prania 6.683 t oraz proszku do prania 14.270 t (216% produkcji 1937/38 r.).

W roku 1947 uruchomiono 12 większych fabryk i wiele mniejszych zakładów. Na rok 1948 przewidywane jest ukończenie rozbudowy fabryk w Mościcach i wykonywanie dalszych prac w wodno-elektrycznych zakładach produkcji karbidu w Bobrku (Odra).

Centrala Handlowa Przemysłu Chemicznego w roku 1947 wykazała obroty sięgające 27 miliardów złotych. Plan zbytu na 1948 r. przewiduje sprzedaż za ca 40 miliardów zł. Obroty handlowe z zagranicą były dość ożywione. W ostatnich kilku tygodniach otrzymano m. in.

surowcami pewne ilości kodeiny, chininy i kauczuku. Poważna prężność eksportowa przemysłu chemicznego, zwłaszcza w dziale artykułów węglowodnorodnych, nieorganicznych i farb mineralnych, pozwala planować eksport na rok 1948 wartości ok. \$ 13 mil.

W końcu roku 1947 powstało Ogólnopolskie Zrzeszenie Prywatnego Przemysłu Farmaceutycznego. Do stycznia 1948 r. zgłoszono 140 firm. Główne skupiska tego przemysłu to okręg Warszawy (ca 60 zakładów), Śląsk, Kraków i Poznań.

Dla zobrazowania osiągnięć Prywatnego Przemysłu Farmaceutycznego podajemy poniżej produkcję tego przemysłu w listopadzie 1947 r.

chemikalia	21.343 kg
preparaty w tubach	233.030 sztuk
flakony	221.197 „
ampułki	1.455.511 „
słoiki	46.690 „
kapsułki	201.721 „
tabletki	1.571.237 „

Wartość tej produkcji obliczana jest na 127,7 mil. zł obiegowych. Wartość produkcji w roku 1948 ma wynieść wg cen obecnych 2.635 mil. złotych.

Przemysł farmaceutyczny opiera swoją produkcję na wielu surowcach pochodzenia zagranicznego, jak jod, bizmut, chinina, kofeina, metol, kamfora. Równolegle istnieją możliwości eksportowania nadwyżek towarów takich, jak eter, glukoza, niektóre szczepionki i pepsyna. W związku z powyższym organizuje się obecnie specjalne Towarzystwo Importowo-Eksportowe.

8. Przemysł drzewny. Zakłady przemysłu drzewnego, podległe Centralnemu Zarządowi Przemysłu Drzewnego, wyprodukowały w grudniu 1947 r. artykułów ogólnej wartości 6.457 tys. zł według cen podstawowych z 1937 r., wykonując plan produkcji w 115%.

W okresie sprawozdawczym przemysł drzewny wytworzył następujące asortymenty wyrobów:

1. meble gięte	73.481 sztuk
w tym krzesła	37.000 „
2. meble stolarskie	35.412 „
3. komplety pokojowe	395 „
4. wyroby bednarskie	7.601 „
5. meble tapicerskie	3.690 „

Ponadto zakłady przemysłu drzewnego wyprodukowały w grudniu 1947 r. 532 m³ sklejek i płyt stolarskich oraz 80.000 m³ oblogów.

W przemyśle drzewnym zatrudnionych było w okresie sprawozdawczym ogółem 15.992 pracowników, w tym 14.069 fizycznych oraz 1.923 umysłowych.

Roczny plan przemysłu drzewnego wykonany został już w pierwszych dniach grudnia. Przekroczenie planu rocznego na koniec grudnia wyniosło ca 10⁰%. Ogółem produkcja w 1947 roku osiągnęła wartość 63,6 mil. zł przedwojennych według cen podstawowych z 1937 r.

W roku sprawozdawczym przeprowadzono zasadniczą reorganizację przemysłu drzewnego. Wiele mniejszych zakładów poddano skomacowaniu, pragnąc dostosować je do produkcji masowej i seryjnej. Usprawniono pod względem technicznym i administracyjnym tę część zakładów, których dotychczasowy stan uniemożliwiał racjonalizację produkcji. W wyniku reorganizacji przemysł drzewny zmniejszył w znacznym stopniu koszty produkcji, co umożliwiło obniżkę cen wyrobów o ca 20%.

Poważnym osiągnięciem przemysłu drzewnego jest opracowanie typów mebli popularnych, dostosowanych do potrzeb rynku krajowego oraz zaprojektowanie nowych typów mebli przeznaczonych na eksport, głównie do Anglii i Ameryki.

W roku sprawozdawczym państwowy przemysł drzewny dostarczył kilka tysięcy krzeseł oraz pewną liczbę kompletów pokoi sypialnych i stołowych na eksport do Anglii i innych państw.

9. Przemysł mineralny wyprodukował w grudniu produktów wartości 16,6 mil. złotych według cen przedwojennych z 1937 r., co w stosunku do miesiąca poprzedniego stanowiło spadek o 9%. Produkcję ważniejszych artykułów przemysłu mineralnego za grudzień b.r. przedstawia tabela.

Tabela 8

Produkcja ważniejszych artykułów przemysłu mineralnego za grudzień 1947 r.

Nazwa artykułu	Wykonano	Wartość wykonana w zł przedwojennych	% wykonania planu
Wapno palone (w ton)	19 963	379 300	307
Cement (w ton)	105 074	3 588 800	131
Szkło (w tys. m ²)	891	1 782 800	149
Cegła (w tys. szt)	13 851	464 000	124
Papa smołowa (w tys. m ²)	1 028	400 900	150
Klinkier budowl, (tys. szt)	537	34 900	168

Malejąca produkcja związana jest z sezonowym zanikiem prac budowlanych. Niemniej jednak plan miesięczny wykonano w 125⁰%.

Roczny plan przemysłu mineralnego, zgodnie z przewidywaniami został zrealizowany już w połowie grudnia. Pierwszy wykonał plan przemysł papy i izolacji oraz cementowy. Plan zakreślony na rok 1947 przekroczone do końca grudnia o 2,6⁰%. Ogólnie produkcja przemysłu mineralnego w 1947 r. w stosunku do ubiegłego roku wzrosła o 31%.

Przemysł cementowy wytworzył w r. 1947 1.450 tys. ton, w roku 1946 — 1.373.245 ton, a w roku 1945 — 301.909 ton. Pokrywa on już całkowicie zapotrzebowanie krajowe a nawet znaczną część swej produkcji eksportuje — głównie do USA, Anglii, Ameryki Południowej i Bliskiego Wschodu.

10. Przemysł włókienniczy. W miesiącu sprawozdawczym wysiłki przemysłu włókienniczego szły w kierunku wykonania rocznego planu produkcji, co zostało uwieńczone pomyślnymi wynikami. Ogólny roczny plan produkcji wykonano w 101,6%.

W grudniu br. wyprodukowano wyrobów ogólnej wartości zł 158,9 mil. zł według cen podstawowych z 1937 r. przekraczając plan miesięcznej produkcji o 9,4⁰%.

Państwowy plan produkcji na miesiąc grudzień został wykonany z nadwyżką przez wszystkie branże przemysłu włókienniczego, z wyjątkiem przemysłu bawełnianego, który wykonał swój plan w 94,5%. W porównaniu z poprzednim miesiącem notujemy jednak i na tym odcinku pewną poprawę; w listopadzie przemysł bawełniany wykonał plan zaledwie w 91,5⁰%.

W produkcji grudniowej przemysłu włókienniczego stwierdzić należy dalszy wzrost jakości surowych tkanin bawełnianych.

W dziedzinie zaopatrzenia miesiąc grudzień nie przyniósł żadnych charakterystycznych zmian. Dawał się wciąż odczuwać brak bawełny klas wyższych, lnu, juty oraz wełny potnej. Podobnie w zakresie artykułów technicznych i pomocniczych sytuacja nie uległa zmianie.

Stan zatrudnienia w przemyśle włókienniczym charakteryzuje w dalszym ciągu wzrost ilości pracowników. Należy przy tym zaznaczyć, że przemysły, wełniany, dziewiarski, konfekcyjny i jedwabniczo-galanteryjny mają już dostateczną ilość rąk do pracy. Natomiast przemysł bawełniany wciąż jeszcze odczuwa brak przedsiębiorców i tkaczy. W związku z tym postanowiono w najbliższym okresie kierować napływ nowych sił roboczych przede wszystkim do przemysłu bawełnianego.

Rozpatrując sytuację przemysłu włókienniczego w przekroju rocznym należy stwierdzić, że mimo piętrzących się trudności w zaopatrzeniu, wywołanych krytycznym okresem ubiegłej zimy, przemysł ten podołał postawionym mu zadaniom i nadrobił w pełni zaległości z pierwszego półrocza. Było to możliwe w pierwszym rzędzie dzięki wydatnemu wzrostowi ilości pracowników, uruchomieniu większej ilości maszyn oraz akcji współzawodnictwa pracy (praca wielowarsztatowa).

Ilość pracowników zatrudnionych w przemyśle włókienniczym wzrasta w ciągu 1947 r. z 253.700 do 291.894 osób.

Stan uruchomienia maszyn wzrósł w roku 1947 o 3.184 krosien, 119.914 wrzecion zgrzebnych oraz o 154.594 wrzecion chesankowych.

Produkcja tkanin bawełnianych wzrosła z 206,5 mil. m. bież. w r. 1946 do 256,9 mil. m. bież., w r. 1947, tkanin wełnianych z 21,7 mil. m. bież. do 32,3 mil. m. bież., tkanin lnianych z 21,7 mil. m. bież. do 27,5 mil. m. bież., jedwabnych z 6,6 mil. m. bież. do 21,6 mil. m. bież.

Wyrobów dziewiarskich wyprodukowano w roku 1947 ca 5.000 ton, w roku 1946 ca 3.500 ton.

W przemyśle włókien sztucznych produkcja sztucznego jedwabiu wzrosła z 3.500 ton w 1946 r. do 5.600 ton w 1947 r., włókien ciętych z 5.100 ton do 6.300 ton.

Tabela 9

Produkcja przemysłu włókienniczego w 1947 r.
(dane prowizoryczne)

Artykuł	Jedn. miary	Produkcja w 1947 r.	% wykon. planu
Przędza ogółem	ton	104 370	91
„ bawełniana	„	60 300	89
„ wełniana	„	23 580	98
„ z włókien lęk.	„	20 496	91
Tkaniny ogółem	tyś m b	357 336	97
„ bawełniane	„	256 947	95
„ wełniane	„	32 313	101
„ jedwabne	„	21 591	135
„ z włókien lęk.	„	46 495	97
Przędza sztucz. jedwab.	ton	5 585	105
Przędziwo sztuczne	„	„	„
(włókna cięte)	„	6 317	88
Wyroby dziane ogółem	„	5 014	126
Przemysł konfekcyjny	„	„	„
płaszczki	szt.	478 675	—
mundury	„	930 930	—
spodnie	„	1 018 016	—
bielizna	„	7 913 135	—

Jak widać z zamieszczonej tabeli poważne osiągnięcia należy zanotować przede wszystkim

w produkcji tkanin jedwabnych, przędzy sztucznego jedwabiu, oraz wyrobów dziewiarskich. Również jeśli chodzi o produkcję tkanin wełnianych plan wykonano z nadwyżką.

Osiągnięcia te skompensowały pewne niedobory w produkcji innych działów, umożliwiając ogólne przekroczenie planu rocznego o ca 1,6%.

Porównując wyniki uzyskane w 1947 roku z produkcją 1937 r. widzimy, że przemysł włókienniczy szybkim krokiem zbliża się do poziomu przedwojennego, zaś w takich działach, jak produkcja tkanin jedwabnych i włókien ciętych przewyższył już znacznie produkcję przedwojenną.

11. Przemysł papierniczy. Produkcja przemysłu papierniczego w grudniu b.r. zmalała zarówno jeśli chodzi o liczby bezwzględne jak i procentowe wykonanie planu.

Wzrost wykazała jedynie produkcja papieru. Spadek produkcji tłumaczyć należy w pierwszym rzędzie okresem świątecznym i zmniejszoną w związku z tym ilością godzin pracy.

Tabela 10

Produkcja przemysłu papierniczego
(dział wytwórczy w tonach)

Wyszczególnienie	listopad		grudzień	
	Ilość wyprodukowana	% wykonania planu	Ilość wyprodukowana	% wykonania planu
Miazga d. zewna	7 990	100,1	7 690	99,0
Celuloza natrowa	3 066	124,5	2 551	110,1
„ sulfitowa	6 196	124,2	5 521	118,3
Papier	18 863	109,8	19 018	113,5
Tektura	2 403	103,3	2 256	101,6

Plan zaopatrzenia w przemyśle papierniczym został wykonany w grudniu w 165⁰/₀.

Stan zatrudnienia wynosił w grudniu 28.695 pracowników, w porównaniu do 28.777 w miesiącu poprzednim.

Na odcinku inwestycyjnym zaszły w grudniu następujące zmiany: uruchomiono fabrykę ścieru (masy drzewnej) w Guraszce oraz wznowiono produkcję fabryki w Karpaczu, która od czerwca 1947 r. była unieruchomiona na skutek remontu po pożarze.

Przemysł papierniczy wykazał w roku 1947 w stosunku do roku 1946 znaczny postęp, widoczny w każdym dziale. Ogólny plan produkcji został wykonany w 1947 r. w 101%, przy czym plan produkcji wytwórczej w 104,4% zaś produkcji przetwórczej w 95%. Wartość wykonanej produkcji wg cen podstawowych z 1937 r.

osiągnęła ogółem zł 258,8 mil., z czego na produkcję wytwórczą przypada zł 172,8 mil., zaś na produkcję przetwórczą zł 86,0 mil.

Tabela 11

Produkcja przemysłu papierniczego w 1947 r.
(Dział wytwórczy)

Wyszczególnienie	Produkcja w tonach	% wykonania planu
Miazga drzewna	87 745	86,0
Celuloza	95 441	106,0
Papier	205 903	103,0
Tektura	24 789	80,5

W porównaniu z rokiem ubiegłym produkcja w 1947 r. wzrosła bardzo wydatnie. Jeżeli przyjmiemy średnią miesięczną produkcji dla 1946 r. dla każdego z najważniejszych artykułów działu wytwórczego za 100, to w 1947 r. wskaźnik produkcji miazgi drzewnej wyniósł 157, celulozy 171,2, papieru 139,1, tektury 119,9.

W stosunku do produkcji przedwojennej wskaźnik produkcji miazgi drzewnej wyniósł 108,3, celulozy 102,6, papieru 105,6, tektury 56,4.

Szczególnie pomyślne wyniki osiągnął dział wytwórczy. Odbudowa fabryki w Niedomicach koło Tarnowa pozwoli w przyszłości zwiększyć produkcję celulozy sulfitowej. Produkcja tektury, na skutek złego stanu starych urządzeń technicznych, nie nadążyła w 1947 r. za wynikami innych działów.

Mniej pomyślnie rozwijał się przemysł przetwórczy, ale i tu osiągnięto na ogół wyniki zadowalające. W 1947 r. wyprodukowano m. in. 101,9 mil. sztuk zeszytów, 9,8 mil. sztuk brulionów, 65,4 mil. sztuk worków papierowych, 255,2 mil. sztuk pudełek do wyrobów monopolowych, 116,3 mil. sztuk kopert, 6.367 ton torebek papierowych.

Jeśli weźmiemy pod uwagę trudności wywołane z jednej strony ostrą zimą 1946/47, a z drugiej strony koniecznością częstych remontów i przeróbek przestarzałych urządzeń, to należy uznać wyniki osiągnięte przez przemysł papierniczy w 1947 r. za duży sukces.

12. Przemysł skórzany. Produkcja przemysłu skórzanego kształtowała się w grudniu na ogół na poziomie poprzedniego miesiąca.

Miesięczny plan produkcji przemysłu skórzanego w grudniu 1947 r. został wykonany z poważną nadwyżką, zwłaszcza na odcinku produkcji garbarskiej, obuwia i artykułów technicznych.

Tabela 12

Produkcja przemysłu skórzanego w grudniu 1947 r.

Artykuł	Waga lub miara	Ilość		% wykonania planu
		planow.	wykonana	
Produkcja garbarska				
ogółem	ton	1 400	1 935	138
w tym:				
Skóry podeszwowe	"	265	423	159
Juchty	"	35	70	200
Wierzchy	tys m ²	95	109	114
Krupony pasowe	ton	43	39	88
blanki	"	3	6	198
Skóry techniczne	tys m ²	18	28	158
Obuwia ogółem	tys. par	503	612	121
Artykuły techniczne	ton	18	28	158
Produkcja futrzarska				
Skóry królicze	tys. szt	18	8	46
„ baranite i jagnięce	" "	35	34	73

Zakup skór surowych (oprócz futerkowych) wyniósł w grudniu według prowizorycznych obliczeń 1.525 ton tzw. „wagi zielonej“ (1.296 t wagi solonej), w porównaniu do planowanej ilości 720 ton.

W zbiorce skór cielęcych osiągnięto 22.625 sztuk. Cyfrę tę należy uważać za wysoką, ponieważ sezon rozpoczyna się właściwie dopiero w lutym.

Skór świńskich zebrano w grudniu 81,2 ton.

Zakup skór niereglementowanych osiągnął w grudniu sumę ca 97,5 mil. zł.

Przemysł skórzany nie wykonał planu państwowego na rok 1947, głównie wskutek niedostatecznego importu skór surowych. Plan importu, przewidujący sprowadzenie z zagranicy 29.000 ton surowca, wykonany został jedynie w 33%. Import faktyczny wyniósł tylko 9.500 ton, na skutek czego ogólny plan produkcji na rok 1947 został wykonany zaledwie w 30%. W szczególności dotkliwie odczuła brak importowanego surowca branża garbarska, w której wykonanie planu wyniosło 61,7%. Natomiast plan produkcji obuwia wykonany został zarówno co do ilości, jak i wartości. Wyprodukowano w 1947 r. ca 6,5 mil. par obuwia, w tym obuwia skórzanego ca 3,1 mil. par (czyli 94% planu), obuwia nieskórzanego ca 3,4 mil. par (146% planu). Ogólny plan produkcji obuwia wykonano w 115%.

Produkcję pasów pędnych, artykułów technicznych i różnych innych wyrobów skórzanych wykonano w ca 70% planu. Produkcja samych pasów pędnych wykonana została w 80% – 360 ton wobec planowanych 450 ton. Na odcinku artykułów technicznych plan został przekroczony. Zamiast planowanych 108 ton, wyprodu-

kowano 207 ton, co stanowi 190% planu. Ma to ogromne znaczenie dla przemysłu włókienniczego.

W produkcji futrzarskiej plan został wykonany w 78%.

Mimo poważnych luk w wykonaniu ogólnego planu rocznego, produkcja przemysłu skórzanego wykazała w 1947 r. znaczny wzrost w porównaniu z rokiem ubiegłym.

Tabela 13

Produkcja przemysłu skórzanego w 1946 i 1947 r.
(wg danych prowizorycznych)

	Jednostka miary	1946	1947	Skł. %/o 47 r. do 46 r.
Produkcja garbarska w wart. z 1937 r.	tys. zł	33 596	41 282	123
Skóry podeszwowo	ton	3 857	4 330	112
„ pasowe roślinne	„	199	350	176
„ chromowe . . .	„	22	67	309
„ blankowe . . .	„	121	207	171
„ juchtowe . . .	„	321	489	152
„ wierzchnie . .	tys. m ²	969	1 020	105
„ rękawicz. - galant	„	51	85	169
„ techniczne . . .	ton	58	269	467
Produkcja oliwia w wart z 1937 r.	tys. zł	46 312	71 902	155
Produkcja w ilościach w tym - obuw. skórz.	tys. par	5 033	6 500	129
„ „ nieskórz.	„ „	2 877	3 100	108
„ „ „	„ „	2 156	3 400	158
Prod pasów, art techn i in wpr. skórzanych w wart z 1937 r.	tys. zł	10 902	15 456	142
„ w tym:				
Pasów pedn. w ilość.	ton	292	361	124
Art technicznych . .	„	94	207	222
Rękawiczek . . .	tys. par	61	112	184
Produkcja futrzarska w w. it. z 1937 r.	tys. zł	2 072	5 660	273

Przemysł skórzany planuje na rok 1948 dalszy wzrost produkcji pod względem ilościowym i wartościowym. Zatory, które utrudniły wykonanie planu w 1947 r. przemysł skórzany zamierza w 1948 r. usunąć drogą wzmoczenia importu, reorganizacji i usprawnienia technicznego zakładów (komasacja, import maszyn z Czechosłowacji) oraz podniesienia wydajności pracy i rozszerzenia współzawodnictwa.

13. Państwowy przemysł fermentacyjny wyprodukował w grudniu 1947 r. ogółem 4.215 ton oraz 89.499 hl. artykułów spożywczych, wartości łącznej 6 mil. zł według cen podstawowych z 1937 r. W porównaniu z miesiącem ubiegłym stanowi to wzrost o 1.159 ton oraz o 5.609 hl. Ogólny plan produkcji wykonany został w 137,7%, przy czym odnośnie piwa w 139,3%, słoju w 99,2%, wina w 369,8% oraz octu w 113,2%.

Poniższa tabela obrazuje produkcję ważniejszych artykułów przemysłu fermentacyjnego w miesiącu grudniu 1947 r.

Tabela 14

Produkcja ważniejszych artykułów państwowego przemysłu fermentacyjnego za grudzień 1947 r.

Wyszczególnienie	Jednostka miary	Ilość w tys.	Wartość w tys. zł wg cen podst. z 1937 r.	% wykonania planu
Piwo	l	7 720	3 506	139,3
Słód	kg	3 059	918	99,2
Wino	l	288	869	369,8
Ocet 6%	l	675	304	113,2
Soki i syropy owocowe	l	61	246	143,8

W miesiącu sprawozdawczym było zatrudnionych w zakładach państwowego przemysłu fermentacyjnego ogółem 8.233 pracowników, w tym: 6.382 fizycznych i 1.901 umysłowych.

W roku 1947 państwowy przemysł fermentacyjny wyprodukował artykułów spożywczych o wartości 78,5 mil. zł według cen podstawowych z 1937 r., wykonując roczny plan produkcji w 108,6%. Piwa wyprodukowano o 20% więcej niż planowano.

Poniższa tabela przedstawia produkcję ważniejszych artykułów przemysłu fermentacyjnego w roku 1947.

Tabela 15

Produkcja ważniejszych artykułów Państwowego Przemysłu Fermentacyjnego w 1947 r.

Wyszczególnienie	Jednostka miary	Ilość w tys.	Wartość w tys. zł wg cen podst. z 1937 r.	% wykonania planu
Piwo	l	120 365	54 376	120,4
Słód	kg	19 382	5 775	91,3
Wino	l	1 542	5 232	99,5
Ocet 6%	l	7 236	3 247	101,2
Soki i syropy owocowe	l	337	1 429	95,0

Jak z powyższej tabeli wynika, roczny plan produkcji nie został osiągnięty odnośnie słoju oraz soków i syropów owocowych. Produkcja soków i syropów ma znaczenie drugorzędne dla Centralnego Zarządu Przemysłu Fermentacyjnego. Niewykonanie rocznego planu produkcji odnośnie słoju spowodowane zostało na skutek niedostatecznego zaopatrzenia w surowiec zbożowy. Tym niemniej zapotrzebowanie rynku krajowego na słód zostało pokryte, a pewna nadwyżka (2.000 ton) przeznaczona na eksport.

W roku sprawozdawczym znacznie poprawiła się jakość artykułów produkowanych przez zakłady przemysłu fermentacyjnego, szczególnie jakość wina.

14. Państwowy przemysł konserwowy wyprodukował w grudniu 1947 r. ogółem 5.290 ton artykułów spożywczych o wartości 6.323 tys. zł przedwojennych według cen podstawowych z 1937 r.

Udział w produkcji poszczególnych branż przedstawiał się następująco:

1. branża mięsna	—	3.285 ton
2. „ owoc.-warzywna	—	1.925 „
3. „ rybna	—	79 „

Tabela 16

Produkcja ważniejszych artykułów państwowego przemysłu konserwowego w grudniu 1947 r.

Rodzaj artykułu	Produkcja w tonach
Branża mięsna	
Tłuszcz świeży	216,7
Tłuszcz topiony	75,3
Drób bity	66,3
Wędliny	185,6
Bekony	1,8
Konserwy mięsne	599,8
Mięso wieprzowe	909,5
„ wołowe	82,2
Fundusz Apropowizacyjny	493,2
Branża owocowo-warzywna	
Marmelada	450,9
Kapusta kiszona	976,8
Hyginy owoc	
Konfitury i dżemy	36,1
Musztarda	13,8
Soki słodzone	47,6
Warzywa suszone	120,0
Owoce suszone	2,5
Branża rybna	
Konserwy rybne	66,0
Słedzie	11,1
Ryby wędzone	1,8

W miesiącu grudniu 1947 r. przemysł konserwowy zatrudniał ogółem 4.857 pracowników, w tym: 4.028 fizycznych i 759 umysłowych.

Państwowy Przemysł Konserwowy wykonał roczny plan produkcji w zasadzie już w drugiej połowie listopada 1947 r. Wartość wyprodukowanych artykułów wyniosła łącznie 7,5 mlrd. złotych. Znaczna część produkcji przeznaczona była dla Funduszu Apropowizacyjnego na zaopatrzenie reglamentowane ludności pracującej.

W roku 1947 produkcja przemysłu fermentacyjnego nastawiona była głównie na pokrycie zapotrzebowania krajowego. Niemniej jednak w planie produkcji na 1947 r. uwzględniono możliwości eksportowe naszych przetworów mięsnych, zarówno konserw jak i bekonów. W omawianym okresie wyeksportowaliśmy znaczne

ilości drobiu bitego i mrożonego do Anglii i Czechosłowacji oraz pewne ilości bekonów do Anglii.

W 1947 r. Centralny Zarząd Przemysłu Konserwowego położył główny nacisk na odpowiednie zorganizowanie zakładów produkcyjnych odnośnie przystosowanie ich do wymogów importowych zagranicy w związku z projektowanym poważnym eksportem bekonów do Anglii, szyniek puszkowanych do Ameryki oraz przetworów owocowo-warzywnych do Czechosłowacji, Belgii i Niemiec.

Z osiągnięć inwestycyjnych przemysłu konserwowego w roku 1947 należy wymienić odbudowę kilku fabryk konserw mięsnych oraz przetwórni owocowo-warzywnych. Ponadto rozpoczęto budowę dwóch wielkich zakładów dla produkcji konserw rybnych nad morzem „Oko“ w Szczecinie oraz „Gedania“ w Gdańsku.

15. Państwowy przemysł spożywczy wyprodukował w grudniu 1947 r. ogółem 19.646 ton oraz 25.800 litrów artykułów spożywczych, przedstawiających wartość 21,1 mil. zł przedwojennych według cen podstawowych z 1937 r.

Tabela 17

Produkcja przemysłu spożywczego w grudniu 1947 r.

Zjednoczenie	Produkcja w tonach	% wykon. planu	Wartość w tys. zł przedwojennych w cenach podstawowych z 1937 r.	% wykon. planu
Cukiernicze	2 079	136,4	6 213	145,2
Drożdżowe	858	114,0	1 472	107,0
Olejarskie	7 659	151,8	8 326	147,9
Surog. Kawy i Nam. Spożywczy	3 872	173,0	3 862	123,0
Ziemniaczane	5 177	106,3	1 231	81,4
Razem:	19 645	136,2	21 104	132,4

Ogólny plan produkcji grudniowej został wykonany w 136%. Najlepsze wyniki odnośnie wykonania planu wykazały Zjednoczenia: Olejarskie (152%) oraz Surogatów Kawy i Namiaszek Spożywczych (173%).

Przemysł spożywczy zatrudniał w grudniu 1947 r. ogółem 13.916 pracowników, w tym: 11.396 fizycznych i 2.520 umysłowych.

W porównaniu z rokiem 1946 produkcja w 1947 r. wzrosła o ca 15%. Przemysł Cukierniczy wykonał roczny plan produkcji w 114%, już w listopadzie 1947 r. Również w listopadzie przekroczył plan o 20% Przemysł Surogatów Kawy i Namiaszek Spożywczych. Przedterminowe wykonanie planu produkcji notowało też Zjednoczenie Przemysłu Drożdżowego. W przemyśle Olejarskim plan nie został wykonany z po-

wodu zamrożenia portów i niedostarczenia surowców zagranicznych w pierwszej połowie 1947 r. Przemysł Ziemniaczany nie zrealizował rocznego planu produkcji ze względu na brak ziemniaków, pozostający w związku ze zwiększonym zużyciem i spożyciem ziemniaków na wsi. Należy zaznaczyć, że przed przemysłem ziemniaczanym stoją duże możliwości rozwoju ze względu na projektowany eksport artykułów ziemniaczanych. Przed wojną Polska wywoziła znaczne ilości mączki ziemniaczanej, sypczy i dekstryny do krajów europejskich, na Bliski Wschód oraz do Afryki. Te możliwości eksportowe istnieją również obecnie.

16. Przemysł miejscowy notuje w grudniu 1947 r. dalszy spadek ilości zakładów z 735 do 725 a to skutkiem przejmowania zakładów przez rzemiosło i spółdzielczość. Zatrudnienie jednak wzrosło w tym czasie do 22.744 pracowników.

Tabela 18

Wartość produkcji przemysłu miejscowego
w tys. zł podstawowych z 1937 r

Rodzaje przemysłu	1 9 4 7 r	
	październik	listopad
Chemiczny	1 597	1 778
Drzewny	1 249	970
Flektrotechniczny	130	62
Metalowy	4 273	3 908
Mineralny	1 146	1 029
Papierniczy	374	402
Skórzany	53	18
Włókienniczy	1 376	1 184
Razem:	10 198	9 351

Tabela 18 nie obejmuje produkcji zakładów należących do Dyrekcji Przemysłu Miejsowego — Wrocław, która w październiku wyniosła 1.015 tys. zł wg cen podstawowych z 1937 r.

Należy zaznaczyć, że pomimo malejącej produkcji, przemysł miejscowy wykonał nakreślony na 1947 r. plan w 104,2%, osiągając ogólną wartość 6.338 mil. zł wg cen z 1937 r. Najwyższy procent wykonania planu osiągnęły branże: mineralna — 136%, metalowa — 135%, papiernicza — 133%. Udział przemysłu miejscowego z akcji „Przemysł dla wsi“ wyraziła się dostawą towarów wartości 162,9 mil. zł. Towary te rozprowadzone zostały przez państwowy i spółdzielczy aparat handlowy.

17 Rzemiosło. Wyzyskanie pełnej zdolności produkcyjnej warsztatów rzemieślniczych i zatrudnienie wszystkich sił fachowych w rzemiośle utrudnione było w dużym stopniu na sku-

tek braku systematycznego zaopatrzenia rzemiosła w surowce i materiały pomocnicze. Ilość surowców, jakie rzemiosło otrzymało poprzez Centralę Rzemieślniczą, była niewystarczająca w stosunku do zgłoszonych zapotrzebowań. Rzemieślnicy zaopatrywali się w surowce po wysokich cenach na wolnym rynku. Pomimo dużych braków, sytuacja na odcinku zaopatrzenia wykazywała ciągłą poprawę. Jakkolwiek przydziały materiałów budowlanych na rynku reglamentowanym były niewielkie, to jednak w branży tej zanotowano pełne ożywienie. Zaopatrzenie w wapno i cement było wystarczające. Branża papierniczo-poligraficzna przyczyniła się w dużym stopniu do utrzymania cen zeszytów i papieru szkolnego. W dziale włókienniczym dała się zauważyć znaczna poprawa jakości materiałów, odczuwano tu natomiast brak dodatków krawieckich. Dużą poprawę w zaopatrzeniu notowano na odcinku elektrotechniki. Cechy elektrotechniczne i instalacyjne otrzymały z Rzemieślniczej Centrali Zaopatrzenia i Zbytu dość duże ilości materiałów.

Niezbyt korzystnie przedstawiała się jeszcze sytuacja w zakresie zaopatrzenia warsztatów rzemieślniczych w maszyny i narzędzia. Rzemiosło odczuwa nadal potrzebę odnowienia bardzo zniszczonego parku maszynowego.

Dane statystyczne, sporządzone na 31.XII.47 r. wykazały 145.727 warsztatów rzemieślniczych przy zatrudnieniu łącznym 327.182 osób. Stan rzemiosła według branż przedstawia się następująco:

Branża	Liczba warszt.	Liczba zatrudn.
Budowlana	10.706	34.222
drzewna	12.855	30.201
metalowa	30.152	70.773
skórzana	25.160	42.667
spożywcza	32.674	74.351
włókiennicza	23.302	49.612
pap. poligraf.	2.799	6.168
usługowa	8.079	19.188
Razem	145.727	327.182

Liczyby te obejmują zakłady posiadające karty rejestracyjne oraz te zakłady bez koncesji, które mają dyplom mistrzowski. W porównaniu do czerwca 1947 r. stan zakładów wzrósł o 6% a ilość zatrudnionych w nich pracowników o 10%. Najbardziej ożywioną działalność notowano w branży spożywczej i włókienniczej.

Zakłady rzemieślnicze w czwartym kwartale 1947 r. rozpoczęły produkcję wyrobów rzemieślniczych na zasadach tzw. transakcji wiąza-

nych". Rzemiosło z otrzymywanych surowców produkuje tu wyroby gotowe, które następnie po nisko skalkulowanych cenach znajdują zbyt za pośrednictwem Spółdzielni i Państwowych Domów towarowych.

Forma ta zapewni rzemiosłu możliwość wykorzystania w szerszym zakresie zdolności produkcyjnej warsztatów oraz zagwarantuje odpowiedni dopływ taniego surowca.

18. Rolnictwo. Pomyślne warunki atmosferyczne, jakie cechowały jesień 1947 r., sprzyjały wegetacji roślin ozimych. W związku z tym należy stwierdzić, że na terenie całej Polski stan ozimin jest dobry.

Długotrwała i ciepła jesień pozwoliła na całkowite wykonanie orki zimowej. W wyniku intensywnych prac polowych znaczna część dotychczas istniejących odlogów została zaorana i przygotowana do zbliżających się siewów wiosennych.

Ze względu na przewidywane poważne zwiększenie areалу upraw jarych wiosną 1948 r. wystąpi niewątpliwie znaczniejsze zapotrzebowanie na traktory oraz inne maszyny rolne. W związku z powyższym Państwowe Przedsiębiorstwo Techniczne Obsługi Rolnictwa (T.O.R.) przystąpiło już w grudniu 1947 r. do przeprowadzenia napraw traktorów i maszyn rolniczych. Centralny Zarząd Techniczny Obsługi Rolnictwa zorganizował już 14 Zarządów Okręgowych kierujących 192 warsztatami, przeprowadzającymi remonty różnych maszyn rolniczych. Obecnie rolnictwo rozporządza 14 tysiącami traktorów oraz ca 50 tysiącami innych maszyn rolniczych. Do chwili rozpoczęcia prac polnych TOR zobowiązał się odremontować 6 tys. traktorów uszkodzonych w sezonie ubiegłym, a ponadto szereg innych maszyn.

Ze względu na poważny brak słomy przewiduje się mniejszą niż zwykle ilość obornika, w związku z czym wystąpi zwiększone zapotrzebowanie rolnictwa na nawozy sztuczne. Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów zatwierdził nowe warunki sprzedaży nawozów sztucznych obowiązujące w sezonie wiosennym 1948 r. Zostały ustalone jednolite ceny nawozów, obowiązujące na terenie całej Polski. Ceny nawozów są dostępne, zaś sprzedaż ich będzie zupełnie wolna i ma odbywać się za gotówkę po ustalonych cenach, bez stawiania jakichkolwiek dodatkowych warunków ubocznych.

Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów ustalił nowe wytyczne wiosennej akcji siewnej na

rok 1948, przewidujące między innymi pomoc państwa dla osadników na Ziemiach Odzyskanych oraz dla indywidualnych gospodarstw na ziemiach dawnych. Na siewy wiosenne w 1948 r. otrzymają osadnicy na Ziemiach Odzyskanych w naturze minimum 30.000 ton zbóż i nasion oraz co najmniej 50.000 ton ziemników. Dla osadników nie posiadających koni, przewidziane jest uruchomienie 700 traktorów. Natomiast indywidualne gospodarstwa na ziemiach dawnych mają otrzymać 5.000 ton ziarna siewnego zbóż i nasion. Finansowanie akcji siewnej na terenie Ziemi Dawnych przeprowadzane będzie przy pomocy środków, przewidzianych w państwowym planie inwestycyjnym i w budżecie państwowym na r. 1948 oraz przy pomocy krótkoterminowych kredytów bankowych. Gospodarstwa indywidualne na Ziemiach Dawnych będą mogły korzystać z kredytów pieniężnych, zaś dla gospodarstw bardziej zniszczonych przewidziana jest również pomoc w naturze.

W ramach odbudowy wsi w roku 1947 zostało odbudowanych ca 39.000 zagród. Na akcję odbudowy wsi dostarczono ponad 11 mil. sztuk cegły, ca 99 tys. ton cementu, 496 tys. ton wapna 670 tys. ton gwoździ, 178 ton lepiku, ponad 56 tys. rolek papy, 13,5 tys. kompletów armatury kuchennej, 2 tys. kompletów armatury piecowej, 10 tys. kompletów okuć stolarskich oraz 5.000 ton żelaza.

Znaczne postępy w r. 1947 poczyniła również akcja elektryfikacji wsi. W roku sprawozdawczym zostało włączonych do sieci elektrycznej 600 wsi. Na rok 1948 przewidziane jest poważne zwiększenie prac elektryfikacyjnych. Plan inwestycyjny na 1948 r. przeznaczą 2 mlrd. złotych na powyższy cel. Suma ta pozwoli na zelektryfikowanie ca 1.217 wsi.

W roku 1947 poważne osiągnięcia notuje się w zakresie robót wodno-melioracyjnych. Wykonane sposobem szarwarkowym prace melioracyjne w roku 1947 stanowią wartość 670 mil. zł, co wobec 40 mil. zł w roku 1946 stanowi ogromny postęp.

W grudniu 1947 r. stworzony został Państwowy Instytut Naukowy Lecznicych Surowców Roślinnych. Zadaniem tego Instytutu będzie kierowanie pracami związanymi z opracowaniem naukowych metod hodowli i uprawy roślin leczniczych oraz racjonalnej ich eksploatacji. W pierwszym rzędzie Instytut ten zajmie się aklimatyzacją, selekcją i uszlachetnieniem roślin, a następnie unormowaniem wytwórczości krajowej środków leczniczych pochodzenia ro-

ślinnego. Należyte unormowanie tej dziedziny uniezależni Polskę od dostaw zagranicznych ziół i roślinnych środków leczniczych.

19. Lasy. Polska posiada obecnie 6.860 tys. ha obszaru leśnego, który w okresie wojny został zastraszańco zdewastowany. Usunięcie tych zniszczeń oraz zalesienie zrębów stało się głównym zadaniem leśnictwa.

Rok sprawozdawczy (od 1.10.1946 do 30.9.1947) stał pod znakiem: realizacji planów zalesiania z jednej strony oraz oszczędnej eksploatacji lasów z drugiej strony. W roku tym administracja lasów zdołała zalesić ogółem 62.200 ha, w tym 26.700 ha zrębów bieżących oraz 35.500 zrębów zaległych, wykonując plan zalesienia w 120%.

W omawianym okresie wyrąbano 7.866 tys. m³ surowca oraz wywieziono ponad 1,5 mil. m³ remanentów poniemieckich. W zakresie mechanicznej przeróbki drewna pozyskano ca 1.696 tys. m³ tarcicy, 15,5 tys. m³ sklejek, 618 tys. m² oklein oraz 236 tys. m² płyt pilśniowych.

Przemysł chemiczny przeróbki drewna dostarczył ogółem 11.718 ton wyrobów, wykonując plan produkcji w 125,5%.

W planie inwestycyjnym Ministerstwa Leśnictwa na rok 1947 główny nacisk położono na odbudowę zniszczonych zakładów przemysłu drzewnego. Przeprowadzono kapitalny remont w 195 tartakach, odremontowano 107 dalszych mniej uszkodzonych tartaków oraz wybudowano 2 nowe tartaki. W drugiej połowie 1947 r. rozpoczęto ponadto budowę dwóch nowoczesnych sześciotrakowych tartaków oraz odbudowę 9 zniszczonych tartaków w okręgu olsztyńskim, który ze względu na bogatą bazę surowcową pomyślany jest jako jeden z ważniejszych ośrodków przemysłu drzewnego. Celem racjonalnego wykorzystania surowca drzewnego przez przerób drewna opałowego i odpadów drzewnych rozpoczęto budowę dwóch fabryk płyt pilśniowych: na Pomorzu (Czarna Woda) i na Śląsku (Birawa). Uruchomiona ostatnio fabryka ekstrakcji karpiny w Ptuszy wpłynie na wydatne zwiększenie produkcji kalafonii i terpentyny.

Na skutek pojawienia się w lasach szkodników, jak np. kornika na terenie D.O.L.P. Wrocław i Kraków oraz mniszki w D.O.L.P. Olsztyn, przystąpiono do energicznego ich zwalczania. Główna jednak akcja będzie przeprowadzona w 1948 r.

Częściowa odbudowa zniszczeń w naszym drzewostanie oraz oszczędna gospodarka drewnem w kraju zezwoli na podjęcie eksportu tarcicy oraz wyrobów z drewna w 1948 r.

20. Rybołówstwo. W grudniu 1947 r. połowy dały ogółem 3.109,6 t ryb ogólnej wartości 126,8 mil. zł, przy czym z połowów bałtyckich osiągnięto 3.073,8 t, zaś z dalekomorskich 95,8 t. W porównaniu z miesiącem ubiegłym stanowi to spadek połowów o 238 t. Szczególnie słabe wyniki w grudniu 1947 r. dały połowy dalekomorskie ze względu na okres zastoju pomiędzy jesiennym sezonem śledziowym a zimową kampanią na rybę białą. W połowach dalekomorskich w grudniu brało udział 8 trawlerów.

W porównaniu z listopadem 1947 r. połowy bałtyckie w grudniu 1947 r. zwiększyły się o 341,6 t. Należy zaznaczyć, że wyniki tych połowów byłyby daleko wyższe, gdyby nie przeszkodziły silne sztormy oraz duża liczba dni świątecznych.

Ogólne połowy w roku 1947 znacznie wzrosły mimo powolnego stosunkowo powiększenia się taboru rybackiego oraz trudności w przeprowadzaniu wszelkiego rodzaju napraw i remontów kutrów i łodzi rybackich. Połowy bałtyckie dostarczyły w roku 1947 ogółem 33.453,9 t ryb, przy czym największy wynik połowów zanotowano w maju — 4.888,4 t.

Połowy dalekomorskie również wzrosły w 1947 r. Przyniosły one 4.869,4 t ryb wartości 364 mil. zł, dostarczonych do portów polskich. Ponadto wyładunek w portach obcych wyniósł 884,1 t wartości 36,6 mil. zł.

Brak dostatecznej ilości wagonów-chłodni powoduje poważne trudności w należytych rozprawianiu poławianych ryb. W roku ubiegłym w ramach dostaw UNRRA rybołówstwo polskie otrzymało agregaty chłodnicze, które dostosowane zostały do polskich wagonów. Od połowy lutego 1948 r. mają kursować wagony wyposażone w urządzenia chłodnicze, co przyczyni się do usprawnienia dystrybucji ryb na rynku krajowym.

W roku ubiegłym zwiększyła się liczba taboru bałtyckiego dzięki oddaniu do użytku nowych jednostek, wyremontowaniu pewnej ilości kutrów wydobytych z morza oraz przejęciu od władz Radzieckich. Stan taboru czynnego na dzień 1 stycznia 1948 r. wynosił:

179 kutrów wobec 118 w dn. 1 stycznia 1947 r. oraz 1.353 łodzi motorowych wobec 1.027 w dn. 1 stycznia 1947 r. Poza tym w stocznicach

rybackich i warsztatach prywatnych znajdowało się w grudniu 1947 r. w budowie 77 kutrów i 19 łodzi oraz w remoncie 64 kutry i 384 łodzie.

Tabor dalekomorski wzrósł w porównaniu z rokiem 1946 czterokrotnie. Podczas gdy w grudniu 1946 r. liczył on tylko 6 trawlerów, to w grudniu 1947 r. — ilość tych jednostek zwiększyła się do 25, w tym: 4 przedwojenne polskie, zaś 21 z dostaw UNRRA.

W roku 1947 fabryki krajowe dostarczyły rybakom sprzętu rybackiego za sumę 73 mil. zł. Z dostaw zagranicznych otrzymali rybacy sprzęt wartości 15 mil. zł oraz 74 motory.

21. Komunikacja. Grudzień notuje ogólny spadek w kolejowym ruchu towarowym o 7% w stosunku do listopada. Natomiast ruch pasażerski wzrósł w tym okresie o 4%, co przyczyniło się do zwiększenia wpływów o 11%.

Zakreślony na 1947 r. plan wykonany został z poważną nadwyżką. W porównaniu do okresu przedwojennego przewóz towarów był o 2% a pasażerów o 37% większy.

Plan załadunkowy wykonano w 1947 r. w 119%. Inne odcinki komunikacji wykazały również postęp, a więc przeprowadzono gruntowne remonty parowozów i wagonów, naprawę torów i mostów. O pracy kolei świadcza również miesięczne cyfry załadunku wagonów, które w styczniu 1947 r. wwniosły 200 tys. a w listopadzie tegoż roku 530 tys., czyli prawie trzykrotnie więcej.

Tabela 19

**Ruch kolejowy towarowy i pasażerski
w listopadzie i grudniu 1947 r.**

Wyszczególnienie	listopad 1947	grudzień 1947
A. Ruch towarowy:		
Ilość wagonów czynnych	136 056	131 170
Załadowano wagonów . .	530 159	452 765
Tono-kilometry w tys. . .	4 746 227	4 622 938
Wpływy z przewozu towarów w mil. zł	2 300	2 190
B Ruch pasażerski		
Liczba przewiezionych pasażerów w tys.	29 444	30 818
Wpływy z biletów i bagażu w mil. zł	1 738	1 939

Prawie wszystkie pozycje P.K.S. wykazują / grudniu 1947 r. spadek w porównaniu z listopadem. Ilość samochodów pasażerskich zmniejszyła się w związku z przeprowadzeniem remontu wozów. Pasażerów przewieziono o 9 tys. mniej. Wskutek tego spadły też wpływy z przewozu osób o 4%.

Samochody P.K.S. przewiozły w ciągu 1947 r. około 13 mil. pasażerów. Liczba ta wzrosła w stosunku do roku ubiegłego dzięki nowosprowadzonym wozom z Francji i Danii oraz z demobilu.

Tabela 20

**Państwowa Komunikacja Samochodowa (P. K. S.)
(w listopadzie i grudniu 1947 r.)**

Wyszczególnienie	1 9	4 7
	Listopad	Grudzień
Ilość linii	286	293
Długość linii (w km) . .	21 603	22 177
Ilość samochodów	2 233	2 105
Przewieziono pasaż. (w tys.)	1 300	1 291
Pasażero-kilometry (w tys. zł.)	41 961	40 346
Tono-kilometry (tys.) . .	473	407
Wpływy z przewozu towarów (w tys. zł.)	9 933	7 808
Wpływy z przewozu osób (tys. zł.)	167 167	161 415

Ruch lotniczy obsługiwał tę samą długość linii, ilość lotów wzrosła o 17, przebyta droga — o 1500 km. Przewieziono o 12% mniej pasażerów, niż w miesiącu poprzednim. Wzrosły natomiast pozycje przewiezionych towarów, poczty i bagażu około 50%.

W roku 1947 uruchomiono 3 linie lotnicze „LOT“, obsługując łączność 13 regularnych linii lotniczych w tym 6 zagranicznych. Przewieziono ogółem 59 tys. pasażerów, 211 t towarów i 129 t poczty.

Tabela 21

Polskie Linie Lotnicze „Lot“

Wyszczególnienie	1 9	4 7
	Listopad	Grudzień
Długość linii (w km) . . .	7 352	7 352
Ilość lotów	365	382
Przebyta droga (w km) . .	125 000	126 500
Przewieziono pasażerów . .	3 200	2 800
„ towarów (kg)	18 600	26 424
„ poczty (kg)	5 000	8 743
„ bagażu (kg)	13 700	18 597

Na odcinku dróg wodnych przeprowadzono szereg prac nad regulacją Wisły i Odry oraz na kanałach Augustowskim i Bydgoskim.

Zadania wytyczone komunikacji planem trzyletnim są bardzo poważne. Na czoło wysuwają się dwa zamierzenia — odbudowa węzła warszawskiego i aktywizacja rejonu szczecińskiego. Przewiduje się również odbudowę całe-

go szeregu mostów kolejowych na Odrze, Wiśle. Bugu oraz produkcję nowego taboru kolejowego. Przewiduje się odbudowę 1.600 km dróg i uporządkowanie najważniejszych tras na liniach Warszawa — Gdańsk, Lublin, Poznań i Wrocław. Ma być prowadzona intensywniej niż dotychczas regulacja rzek i roboty w stoczniach oraz budowa kanału Gopło — Warta. Przewiduje się odbudowę lotnisk komunikacyjnych i sportowych, zakup i remont samolotów.

22. Handel: a) Handel państwowy. Obroty P.C.H. osiągnęły w grudniu 1947 r. cyfrę 5.618,8 mil. zł, co stanowi wykonanie planu w 234⁰/₀.

Największy udział w ogólnych obrotach P.C.H. za grudzień 1947 r. przypada na hurtownie spożywczo-przemysłowe (45,3⁰/₀) i na hurtownie produktów rolnych (15,2⁰/₀).

W wyniku przeprowadzonej w roku 1947 reorganizacji, P.C.H. dostosowała się do wymogów konsumenta, rozbudowując sieć placówek oraz wprowadzając uelastycznienie handlu przez skasowanie rozdzielników i przejście na indywidualne zaopatrywanie się zgodnie z potrzebami rynków terenowych. Na miejsce wojewódzkich i terenowych oddziałów zostały wprowadzone centrale branżowe z odpowiednią gęstą siecią hurtowni branżowych oraz punktów skupu i sprzedaży. P.C.H. przejęła również Centrale Zbytu artykułów państwowego przemysłu spożywczego. Liczba placówek z 618 w roku 1946 wzrosła w ciągu 1947 r. do 1.071.

Przeprowadzona reorganizacja P.C.H. spowodowała znaczne obniżenie kosztów handlowych, które z 7⁰/₀ w czerwcu 1947 r. spadły w ostatnich miesiącach 1947 r. do 4⁰/₀.

Państwowa Centrala Handlowa zorganizowała również pierwsze domy towarowe, pomyslane jako wielobranżowe sklepy detaliczne. Rola Powszechnych Domów Towarowych polega na zaopatrywaniu mieszkańców miasta w artykuły po cenach możliwie nisko skalkulowanych. W ciągu roku 1947 P.C.H. uruchomiła 54 domy towarowe.

Państwowa Centrala Handlowa wykazuje silny wzrost obrotów. Podczas gdy w roku 1946 P.C.H. osiągnęła sumę 10 mld., to w roku 1947 obroty jej wyniosły 39 mld. zł, wobec planowanych 27 mld. zł.

Udział poszczególnych Central w obrotach P.C.H. za 1947 r. przedstawia poniższa tabela

Tabela 22

Obroty P C H. w roku 1947

Nazwa Centrali branżowej	Obrotu w tys. zł
Oddziały Wojewódzkie i terenowe P. C. H.	21 151 361
Centralne Biuro Hurtowni Spożywczo-Transportowych	7 458 931
Centralne Biuro Zakupu i Sprzedaży Produktów Rolnych	2 423 456
Oddział Morski	190 695
Oddziały w likwidacji	703 827
Powszechne Domy Towarowe	2 792 857
Centralne Biuro Sprzedaży Wyróbów Cukierniczych	1 965 939
.. .. . Drożdży	849 085
.. .. . Surogat Kawy i Nem. Spoż.	715 935
.. .. . Przetworów Ziemiakowych	433 623
.. .. . Olejów Roślinnych	229 079
.. .. . Win i Ociu	157 514
R a z e m	39 072 302

W roku 1947 plan obrotu rocznego P.C.H. został wykonany w 145⁰/₀. Na rok 1948 przewidziany jest dalszy wzrost obrotów.

b) Handel spółdzielczy. Obroty Związku Gospodarczego „Społem“ za jedenastcie miesięcy 1947 r. wyniosły 141.434 mil. zł, tj. 104,4⁰/₀ obrotów preliminowanych na cały rok. Przewiduje się na podstawie informacji z terenu, że obroty za cały rok 1947 wyniosą ponad 160 mld. zł, tj. 118⁰/₀ preliminowanych.

W roku sprawozdawczym usprawniono pracę Centrali Związku Gospodarczego „Społem“, która przystąpiła do ograniczenia obrotów z kupcami prywatnymi oraz do zacieśnienia stosunków handlowych z siecią spółdzielni dołowych. Podczas, gdy udział spółdzielni w obrotach Związku Gospodarczego „Społem“ wyniósł w styczniu 1947 r. 53,5⁰/₀, a odbiorców prywatnych 36,2⁰/₀, zaś instytucji państwowych i samorządowych 10,3⁰/₀, to już w listopadzie obroty z kupcami prywatnymi stanowiły tylko 22,2⁰/₀, natomiast ze spółdzielniami 60,8⁰/₀.

Spółdzielczość była jednym z głównych dystrybutorów towarów przemysłowych w ramach akcji „Przemysł dla wsi“. Strumień artykułów takich, jak nafta, nawozy sztuczne i materiały elektrotechniczne pokrywał zapotrzebowanie prawie w 100⁰/₀, materiały budowlane w 70⁰/₀ i artykuły włókiennicze w 60⁰/₀. Rozprowadzano również maszyny rolnicze, żelazo i zboże siewne, nasiona i przedmioty gospodarstwa domowego.

Akcja skupu zboża przez aparat spółdzielczy została wykonana z nadwyżką.

Ważnym odcinkiem pracy spółdzielczości są akcje interwencyjne, mające na celu obniżenie

cen niektórych artykułów, jak masła, jaj i cukru. Akcje te przyczyniły się w znacznej mierze do ukrócenia spekulacji tymi artykułami.

Działalność spółdzielczości nie ograniczała się wyłącznie do rynku wewnętrznego. Utrzymywała ona kontakt z zagranicą, dokonując wymiany towarowej ze Związkiem Radzieckim, Szwecją, Szwajcarią, Anglią, Węgrami, Czechosłowacją, Danią, Austrią, Belgią, Norwegią, Rumunią i USA. Import obejmował między innymi konie, krowy, artykuły rybne i owoce południowe, nawozy sztuczne, maszyny rolnicze. Ponadto w ramach akcji zleconych importowano zboża siewne z ZSRR i Danii, margarynę z Danii, mąkę z USA. Eksportowano wiklinę, szczeciń, zioła lecznicze, jaja, grzyby. Eksport jaj w 1947 r., głównie do Anglii i Szwajcarii, wyniósł 35 mil. sztuk.

Rozwój organizacyjny spółdzielczości znalazł wyraz w uchwalonej przez Kongres spółdzielczy reformie strukturalnej, która polega na organizowaniu szeregu central branżowych i przedsiębiorstw państwowo-spółdzielczych. Najważniejszym rezultatem tej reformy będzie przebudowa spółdzielczości wiejskiej.

Liczba spółdzielczych zakładów wytwórczych i przetwórczych, jak masarnie, piekarnie, młyny doszła już do 5.000. Biorąc pod uwagę coraz większe usprawnienie zaopatrzenia w surowce oraz możliwości przejmowania dalszych zakładów od dyrekcji przemysłu miejscowego, wytwórczość spółdzielcza będzie wzrastała, odgrywając coraz większą rolę w produkcji krajowej i zaopatrzeniu konsumentów.

c) Fundusz aprowizacyjny zakupił w grudniu 1947 r. ogółem 47.683 t zbóż. Rynek zbożowy w grudniu 1947 r. cechowało wybitne zmniejszenie się podaży zbóż ze względu na dalsze spłacenie przez rolników podatku gruntowego w naturze. W pewnym stopniu wpłynęły na zmniejszenie podaży warunki atmosferyczne, niesprzyjające omlotom.

Niżej podana tabela obrazuje stan zakupów zbóż dokonanych w okresie sprawozdawczym przez Oddziały Funduszu Apropowizacyjnego.

Na ogólną liczbę 47.683 t zakupionych zbóż składają się m.i. żyto 20.584 t, pszenica 3.265 t, jęczmień 12.393 t, owies 5.788 t, proso 506 t, gryka 81 t.

Akcję skupu zbóż w miesiącu sprawozdawczym przeprowadzał Fundusz Apropowizacyjny, podobnie jak i w ubiegłych miesiącach, za pośrednictwem placówek handlowych sektora państwowego, spółdzielczego i prywatnego.

Tabela 23

Zakupy zbóż dokonane w grudniu 1947 r.
przez Oddziały F. A.

Oddziały F. A.	Ilość zakupiona w tonach
Poznań	16 395
Toruń	7 383
Wrocław	7 225
Szczecin	4 861
Lublin	2 091
Egdom	1 882
Kraków	1 700
Łódź	1 630
Warszawa	1 263
Rzeszów	1 171
Gdynia	856
Olsztyn	595
Kielce	336
Białystok	295
	47 683

W grudniu 1947 r. największy udział w dostawach zbóż dla F.A. przypadł sektorowi spółdzielczemu — 68% ogółu dostaw, podczas gdy udział sektora prywatnego wynosił 19%, zaś sektora państwowego — 13%.

W ramach premiowanego zakupu zbóż rozdysonowały Oddziały Funduszu Apropowizacyjnego następujące ilości artykułów przemysłowych:

- 1) węgla — 420.000 ton,
- 2) skóry — 31,2 ton,
- 3) tekstyliów za 188 mil. złotych.

W miesiącu grudniu 1947 r. Fundusz Apropowizacyjny dostarczył 10.960 t zbóż zakładom przemysłu spożywczego na przetwórstwo oraz 94.048 t na zaopatrzenie wolnego rynku i potrzeby poszczególnych Ministerstw.

W miesiącu sprawozdawczym został zakończony eksport ziemniaków do Amerykańskiej Strefy Okupacyjnej Niemiec oraz do Czechosłowacji. W ramach powyższej akcji Fundusz Apropowizacyjny dostarczył ogółem 34.786 ton ziemniaków, w tym 21.721 ton dla Niemiec oraz 13.065 ton dla Czechosłowacji.

Zakup mleka w listopadzie 1947 r. wyniósł 3.298 tys. l. Z dniem 1 listopada 1947 r. Fundusz Apropowizacyjny zapoczątkował zakup mleka w powiązaniu ze sprzedażą otrąb, jako premii za dostarczone mleko. Należy zaznaczyć, że system premiowania już w początkowej fazie spowodował wzrost ogólny zakupów mleka.

W grudniu 1947 r. podaż trzody chlewnej była tak duża, że zapotrzebowanie rynku, mimo wzmożonego popytu w okresie świątecznym, zostało całkowicie pokryte przy utrzymaniu do-

tychczasowych cen żywca. Natomiast podaż bydła rogatego była bardzo mała.

Fundusz Apropowizacyjny zakupił w grudniu 1947 r. ogółem 6.957,8 t mięsa i przetworów mięsnych, wykonując plan zakupu w 118% (zaplanowano 5.872 t).

d) Handel zagraniczny. Ogólnie import nasz przekroczył wysokość eksportu o 10%. Sfinansowanie importu nastąpiło drogą realizacji naszych należności zagranicznych oraz wykorzystania uzyskanych kredytów zagranicą. Wachlarz krajów, z jakimi Polska utrzymywała kontakt handlowy stale wzrastał. Najpoważniejsze pozycje importu stanowiły obroty z krajami Europy Środkowej i Wschodniej, krajami skandynawskimi. Umowa z Czechosłowacją stworzyła szeroką platformę dla współpracy gosp.

W pierwszych dniach listopada zostało podpisane porozumienie handlowe z przedstawicielami anglosaskich sfref okupacyjnych. Porozumienie obejmuje tzw. memorandum i układ płatniczy. Memorandum dotyczy stosunków handlowych. Załączone do memorandum listy towarowe określają produkty, jakie mogą być przedmiotem obrotów handlowych. Lista eksportowa Polski obejmuje ziemniaki, wódkę, cukier, ryby, nasiona, jarzyny, jaja, drób, pierze. Lista eksportowa anglosaskich sfref okupacyjnych przewiduje wywóz fluorytu, metali, maszyn i aparatów, autobusów, motocykli itp. Układ płatniczy reguluje sposób dokonywania płatności, wynikających z obrotów handlowych. Zgodnie z nim zostanie otwarty przez Polskę bezprocentowy rachunek dolarowy w Niemczech, na który wnoszone będą płatności z wzajemnego obrotu handlowego. Saldo pozostałe na koncie będzie płatne albo w dolarach w New Jorku, albo w funt. szterl. w Londynie. W dniu 21 listopada zawarto umowę z Węgrami. Eksport węgierski obejmuje towary rolnicze, farmaceutyki, maszyny, i części radiowe. Eksport Polski — węgiel, koks, wyroby odlewnicze, artykuły włókiennicze. Wartość obrotów obejmie po 8 mil. dol. po każdej stronie.

Nowo zawarta umowa polsko-duńska obejmuje eksport Polski węgla i koksu oraz wyrobów tekstylnych, chemikalii i metali, w zamian za dostawy duńskie maszyn i narzędzi, tłuszczów jadalnych i przemysłowych oraz towarów kolonialnych.

Stosunki handlowe z najpoważniejszymi kontrahentami rozwijają się na podstawie umów między państwowych mających w większości wypadków charakter clearingowy.

W strukturze towarowej obrotów zanotowano znaczne rozszerzenie nomenklatury kosztem stopniowego zmniejszania się procentowego udziału węgla w naszym eksporcie. W 1945 r. wywóz węgla stanowił około 75% naszego całego eksportu, w 1946 r. około 64%, a roku 1947 — 50%.

Poważną pozycję zajmują obecnie m.i. cukier i wyroby włókiennicze.

W imporcie naszym przeszło 45% stanowiły surowce przemysłowe; wartość przywozu artykułów inwestycyjnych i artykułów bezpośrednio konsumpcji kształtowała się na równym w przybliżeniu poziomie.

23. Sprawy morskie. W grudniu 1947 r. obroty towarowe w portach polskich wynosiły 1.148.921 ton, w tym przywóz stanowił 241.160 ton, zaś wywóz — 907.761 ton.

Poniższa tabela przedstawia udział poszczególnych portów w przeładunkach w grudniu 1947 r.

Tabela 24
Udział portów w przeładunkach w grudniu 47 r. w t

Nazwa portu	Przywóz	Wywóz	Razem
Gdynia	141 068	353 683	494 751
Gdańsk	82 937	410 949	493 886
Szczecin	17 155	123 381	140 537
Ustka	—	19 747	19 747
Ogółem	241 160	907 760	1148 921

Obroty w portach Gdyni i Gdańska w grudniu 1947 r. wykazują w porównaniu z poprzednim miesiącem niewielki spadek o 3,5%, natomiast są o ca 85% wyższe niż w grudniu 1946 r. Oba wyżej wspomniane porty miały równy udział w ogólnych obrotach, natomiast w przywozie przewagę posiadała Gdynia, zaś w wywozie — Gdańsk. Udział towarów masowych był mniejszy niż w poprzednim miesiącu i wyniósł 89% ogólnych obrotów; w przywozie przypadło na towary masowe 65%, w wywozie 96%.

W miesiącu sprawozdawczym przeszło przez porty Gdańsk i Gdynię 813 statków o łącznej pojemności 865.093 NRT, wobec 788 statków o pojemności 821.651 NRT w miesiącu ubiegłym, tj. o 5,3% więcej. Reprezentowanych było 15 bander.

W obrotach towarowych przez port w Szczecinie pierwsze miejsce zajmują po stronie przywozu ruda żelazna, śledzie, ryby i celuloza, zaś po stronie wywozu — węgiel i bunkier.

Przez port w Ustce wywieziono w grudniu 1947 r. 19.577 ton węgla oraz 170 ton innych artykułów.

W roku 1947 porty polskiego wybrzeża przeładowały ogółem 10,3 mil. ton różnych towarów, wykonując roczny plan przeładunków w 81%. Nieosiągnięcie planu spowodowane zostało trzymiesięcznym zastojem w żegludze na początku 1947 r. wskutek zamrznięcia Bałtyku.

Największy udział w obrotach przypada na porty w Gdańsku i Gdyni, gdzie łącznie przeładowano w 1947 r. towarów 9,4 mil. ton, w porównaniu do 0,7 mil. ton w Szczecinie i 0,2 mil. ton w Ustce.

Dzięki odbudowie nabrzeży i rekonstrukcji urządzeń portowych nastąpił w ciągu roku wzrost zdolności przeładunkowej naszych portów. Zespół Gdynia — Gdańsk osiągnął w lipcu 1947 r. 80% przeciętnego miesięcznego przeładunku z r. 1938. Również port szczeciński zwiększył poważnie swe obroty, zaś port w Ustce przekroczył już o 14% swój przeciętny przeładunek przedwojenny.

W Gdyni i Gdańsku liczba urządzeń przeładunkowych wzrosła do 70 sztuk, w tym 5 taśmowców. Powierzchnia magazynów w tych portach powiększyła się w ciągu roku o 40 tys. m². Ponadto naprawiono lub odbudowano nabrzeże w portach, jak również falochrony oraz pogłębiono baseny.

W naszych obrotach morskich przeważał eksport nad importem. W porcie szczecińskim przeładunki eksportowe stanowiły 85% ogólnych przeładunków, zaś w Ustce — 100%. W zespole Gdańsk — Gdynia przypadło na eksport 6.667 tys. ton, na import 2.762 tys. ton.

Należy zaznaczyć, że w naszych portach morskich przeważały w okresie sprawozdawczym przeładunki towarów masowych, wśród których na pierwszym miejscu znalazły się produkty węglowe (6.382 tys. ton).

Główne pozycje towarów importowanych stanowiły: ruda żelazna, zboże, urządzenia i maszyny przemysłowe, tłuszcze i skóry oraz dostawy UNRRA.

W wywozie dominowały: węgiel, koks i brykiety, cement oraz cukier.

W roku sprawozdawczym regularne linie okrętowe obsługiwały porty nasze w komunikacji ze Szwecją, Danią, Belgią, Holandią, Anglią, Ameryką Północną i Południową oraz portami Lewantu.

24. Praca, płace i ceny. a) Sytuacja na rynku pracy w 1947 r. kształtowała się pod wpływem pomyślnego rozwoju przemysłu i postępującej naprzód stabilizacji gospodarczej. Rozwijający się pomyślnie w 1947 r. przemysł stwa-

rzał korzystne warunki dla pozytywnego rozwiązania kwestii ewentualnego bezrobocia. W tym celu wydano też w 1947 r. szereg zarządzeń. Przede wszystkim całość akcji scentralizowano w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej, które za pośrednictwem podległych mu Urzędów Zatrudnienia, w znacznym stopniu przyczyniło się do rozładowania okresowego bezrobocia. W ciągu 1947 r. zarejestrowano 1.128.652 poszukujących pracy, zgłoszono 1.027.705 wolnych miejsc, a zapośredniczono 806.661 osób. Dane dotyczące ilości zapośredniczeń i wolnych miejsc nie są kompletne z uwagi na to, że w okresie tym przyjmowano w dość poważnym stopniu pracowników poza akcją Urzędów Zatrudnienia. Z porównania powyższych cyfr wynika, że nadmiar poszukujących pracy wynosił w 1947 r. nawet w martwym sezonie zaledwie kilkadziesiąt tysięcy osób. Liczby tej nie należy uważać za groźną, albowiem nawet w warunkach tzw. pełnego zatrudnienia, zawsze występuje pewna ilość czasowo bezrobotnych, która jest niezbędną rezerwową armią pracy na okres pełnego ożywienia.

W ostatnim miesiącu roku sprawozdawczego nie zanotowano na rynku pracy znaczniejszych zmian. Wprawdzie zakończenie sezonu budowlanego przyczyniło się do lekkiego zwiększenia tzw. bezrobocia rejestrowanego, jednak wzrost ten można uważać za relatywnie mały z uwagi na to, że grudzień jest miesiącem sezonu martwego.

W 1947 r. zanotowano dalszy spadek płynności elementu pracowniczego, która ogranicza się obecnie tylko do grupy pracowników wysokokwalifikowanych np. księgowych, bilansistów, kalkulatorów, planistów finansowych, inżynierów itp.

Dla lepszego zobrazowania dynamiki zatrudnienia w 1947 r. służyć może niżej umieszczona tabela.

Tabela 25

Zatrudnienie w 1946 i 1947 r.

Rok i miesiąc	Robotnicy (w tys.)	Wskaźniki
1946 VI	680,7	100
IX	744,0	109
XII	804,8	118
1947 III	795,1	117
VI	801,4	118
VII	821,9	121
VIII	820,6	120
IX	836,9	123
X	903,6	132

Analizując powyższą tablicę widzimy stały wzrost stanu zatrudnienia, będący odpowiednikiem wzrostu wytwórczości.

Liczba poszukujących pracy, zarejestrowana w Urzędach Zatrudnienia, ich oddziałach i instytucjach zastępczych wynosiła w grudniu br. (w nawiasach podane cyfry z ub. miesiąca) 85.127 (110.626), w tym 27.350 (36.699) kobiet. W tym samym czasie zgłoszono 69.352 (91.216) wolnych miejsc, zapośredniczono 61.272 (63.423), w tym 17.957 (23.521) kobiet.

Poniższa tabela przedstawia działalność Urzędów Zatrudnienia, ich oddziałów i instytucji zastępczych w poszczególnych obwodach na dzień 31 grudnia 1947 r.

W czwartym kwartale br. nie zanotowano żadnych odchyżeń od ogólnej tendencji stopniowego wzrostu płac. Z dniem 1 stycznia 1948 r. wchodzi w życie dekret o ubezpieczeniu rodzinnym, kasujący dotychczasowy system wypłacanych dodatków rodzinnych. Ubezpieczenie rodzinne pomyślane jest w ten sposób, że koszty utrzymania członków rodziny rozkłada się równomiernie na wszystkie gałęzie produkcji, niezależnie od poziomu indywidualnego zarobku pracującego. Środków finansowych dostarczy Funduszowi jednolita składka, opłacana przez zakłady pracy w wysokości procentowo uzależnionej od globalnej sumy wypłacanych zarobków pracowniczych.

Tabela 26

Ogólny stan rynku pracy na dzień 31. XII. 1947 r.

Obród	Zarejestrowano poszukujących pracy		Zgłoszono wolnych miejsc		Zapośredniczono		Pozostało wolnych miejsc	
	mężczyzn	kobiet	mężczyzn	kobiet	mężczyzn	kobiet	mężczyzn	kobiet
Białystok	565	317	289	273	182	92	2 266	253
Bydgoszcz	3 302	2 153	2 137	1 371	2 042	1 309	541	204
Gdańsk	3 831	1 178	3 361	994	3 046	662	1 015	474
Katowice	16 310	7 182	14 706	5 163	13 133	4 574	6 279	797
Kraków	3 503	1 431	2 498	724	2 273	857	1 661	242
Lublin	506	163	274	78	197	58	22	3
Łódź	5 746	4 021	4 770	3 233	4 386	3 235	1 808	1 437
Olsztyn	1 404	781	1 369	378	1 018	329	772	300
Poznań	4 503	2 168	3 211	1 243	2 575	1 171	1 733	772
Radom	3 148	1 185	2 585	951	2 507	846	80	90
Rzeszów	981	265	1 172	229	883	232	413	51
Szczecin	1 961	752	1 509	864	1 740	517	1 294	488
Warszawa	3 850	1 740	2 441	693	1 581	430	183	25
Wrocław	8 167	4 014	9 094	3 742	7 752	3 645	4 082	773
Razem:	57 777	27 350	49 416	19 936	43 315	17 957	22 149	4 909

b) Analiza płac robotniczych w 1947 r. wykazuje stały wzrost wynagrodzenia, występujący niemal we wszystkich gałęziach przemysłu. Wskutek uporządkowania stosunków w dziedzinie handlu wewnętrznego, a co za tym idzie ustabilizowania poziomu cen, począwszy od lipca br. notujemy stały wzrost płac realnych. Niżej umieszczone zestawienie wskaźników najlepiej obrazuje dynamikę płac w 1947 r.

Tabela 27

Wskaźniki płac nominalnych i realnych

Rok i miesiąc	Płace nominalne IX. 1946 = 100	Płace realne III. 1947 = 100
1947 III	117	100
VI	131	99
VII	144	106
VIII	146	109
IX	151	113

c) W roku sprawozdawczym ruch cen nie miał charakteru jednolitego. Silna zwyżka cen artykułów żywnościowych, jaka miała miejsce na wiosnę br., wywołana wyłącznie spekulacją pewnej części kupiectwa, była jednocześnie ostrzeżeniem dla czynników miarodajnych, że istnieją niedociągnięcia w organizacji dystrybucji. Dzięki jednak skutecznej interwencji sektora państwowego i spółdzielczego udało się ruch zwyżkowy cen zahamować. Następstwem tej akcji była zniżka cen, która utrzymywała się aż do sierpnia. W trzeciej dekadzie sierpnia nastąpił stosunkowo nieznaczny wzrost cen, obejmujący głównie artykuły żywnościowe, zwłaszcza artykuły mięsne i tłuszcze. Wzrost cen spowodowany został spadkiem podaży żywności na rynku mięsnym. Również cena masła wzrosła w tym okresie, głównie wskutek sezonowego spadku produkcji nabiału.

Ceny artykułów przemysłowych od czasu silnej zwyżki w marcu b.r., w związku z podwyżką cen na artykuły przemysłu państwowego, nie wykazywały w następnym okresie roku sprawozdawczego poważniejszych zmian. Pomyślny ten objaw pozostawał w bezpośrednim związku ze wzrostem produkcji przedsiębiorstw państwowych, jak również był wyrazem świadomej polityki cen sektora państwowego i spółdzielczego.

Ogólna stabilizacja cen utrzymująca się od kilku miesięcy nie uległa zmianie także i w grudniu. Jedynie w drugiej połowie grudnia zazna-

tecznymi. Przeciętna w kraju cena mąki I gat. (w 15 największych miastach) w grudniu br. w porównaniu do listopada wzrosła o 6%, masła o 16%, mleka o 11%, jaj o 5%. Ceny na inne artykuły na ogół nie wykazały większych zmian.

Wpływ wzrostu cen na wskaźnik wyżywienia obrazuje tabela 29.

Koszty wyżywienia w okresie 12.5. — 9.6. 1945 r. przyjęto za 100 oddzielnie dla każdego miasta. Stąd porównywalność co do wysokości wskaźników nie istnieje. Można porównywać tylko stopień wzrostu i spadku. Ogólne wskaźniki kosztów wyżywienia w grudniu br. w po-

Tabela 28 Ceny artykułów żywnościowych w niektórych większych miastach (w złotych)

Miejscowość	Czasokres 1947 r.	Chleb pudł biały 1 kg	Maka pszenna I gat. 1 kg	Fasola 1 kg	Ziemiaki 1 kg	Masło I gat. 1 kg	Śłonina 1 kg	Wieprzow. 1 kg	Wółowina 1 kg	Jaja 1 szt.	Cukier 1 kg
Warszawa	16-30.11	100	160	70	11	650	320	280	185	25	180
	1-15.12	100	160	70	11	800	320	280	185	25	180
	16-31.12	100	160	70	12	650	320	280	185	24	180
Łódź	16-30.11	105	140	85	13	630	400	300	185	25	180
	1-15.12	104	150	82	12	740	385	300	185	25	178
	16-31.12	90	150	82	13	740	370	300	185	26	178
Kraków	16-30.11	85	150	60	20	680	450	300	200	24	180
	1-15.12	90	160	60	18	900	450	300	220	25	180
	16-31.12	90	150	60	17	900	480	300	230	—	180
Katowice	16-30.11	—	130	55	12	680	360	320	290	20	180
	1-15.12	66	130	55	12	750	360	320	290	20	180
	16-31.12	66	130	63	11	750	360	290	220	22	180
Poznań	16-30.11	70	75	70	9	670	350	280	260	20	180
	1-15.12	70	75	70	9	720	350	280	260	24	180
	16-31.12	70	75	75	10	700	350	280	260	24	180
Lublin	16-30.11	88	130	80	10	550	340	250	170	20	180
	1-15.12	80	145	80	10	680	320	250	180	20	180
	16-31.12	80	140	80	12	600	300	260	200	25	180

czyła się niewielka zwyżka cen artykułów żywnościowych, wywołana okresem Świąt Bożego Narodzenia.

Analizując powyższe cyfry widzimy, że najsilniej zwyżkowały ceny mąki, masła, mleka, jaj w związku ze wzmożonymi zakupami świą-

równaniu do drugiej połowy listopada spadły w Bydgoszczy o 1%, w Gdyni o 1%, w Katowicach o 6%, w Poznaniu o 4%, w Legnicy o 10% i we Wrocławiu o 4%, wzrosły natomiast w Warszawie o 1%, w Łodzi o 19%, w Krakowie o 1%, w Białymstoku o 3%.

Tabela 29

Wskaźniki kosztów wyżywienia 12.5.—9.6. 1945=100

Czasokres	Warszawa	Łódź	Kraków	Białystok	Lublin	Bydgoszcz	Gdynia	Katowice	Poznań
16-30.11.	159	165	185	128	196	166	132	138	168
1-15.12.	162	163	193	134	201	170	127	141	169
16-31.12.	161	166	187	133	202	165	130	129	173

25. Rynek pieniężny. Przed omówieniem poszczególnych działów rynku pieniężnego wyjaśniamy, że wszystkie wskaźniki stanu poszczególnych pozycji podawane w tabelach jak również w tekście obliczone są przy podstawie z ultimo 1946 roku.

a) **Dynamika środków pienięż-**

nych. Tabela 30 podaje stan obiegu środków pieniężnych na który składa się pieniądź gotówkowy i wkładowy Narodowego Banku Polskiego oraz pieniądź wkładowy banków operacyjnych, P.K.O. i spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych. Jednocześnie wyjaśniamy, że sumy podane w pozycji „pieniądz żyrowy i inne

natychmiast płatne zobowiązania" różnią się od sum podawanych w sprawozdaniach poprzednich, na skutek wyeliminowania rachunków żyrowych specjalnych, niemających charakteru pieniądza wogóle.

Powyższy sposób podawania pieniądza żyrowego będziemy kontynuować również w sprawozdaniach następnych.

Analizując dynamikę obiegu banknotów należy stwierdzić bardzo nierównomierny wzrost

topadzie o 523 mil. a w procentach o 3%. Jedyne wzrost w październiku był o wiele silniejszy, gdyż rachunki żyrowe wzrosły o 6.592 mil. a w procentach o 35%, co spowodowane było m.i. dalszym przejmowaniem przez N.B.P. finansowania i kontroli przemysłów.

Pieniądz bankowy wykazał w miesiącu grudniu najsilniejszą dynamikę. Pieniądz bankowy wzrósł w grudniu w cyfrach absolutnych o 6.024 mil. a w procentach o 22%, wobec wzro-

Tabela 30

Dynamika środków pieniężnych (w mil zł)

1	2	3	4	5	6	7
Stan na ultimo m-ca 1947	Bilety bankowe w obiegu	Wskaźnik stanu ult. 1946 r. = 100	Pieniądz żyrowy i natychmiast płatne zobow.	Wskaźnik stanu ult. 1946 r. = 100	Pieniądz bankowy	Wskaźnik stanu ult. 1946 r. = 100
Październik	85 638	142	35 110	189	49 872	181
Listopad	85 920	142	35 633	192	55 651	202
Gruzień	91 483	152	35 993	194	61 675	224

ich obiegu i tak w grudniu obieg banknotów powiększył się o 10%, w listopadzie zaledwie o 0,5%, a w październiku aż o 17%. Powyższe tak znaczne wahania w dynamice banknotów są powodowane różnorodnymi przyczynami. W mniejszym stopniu wywierają tutaj wpływ potrzeby gospodarcze uzasadniające wypłaty gotówkowe w danym okresie, a zasadniczy wpływ ma fakt istnienia w Narodowym Banku Polskim szeregu rachunków o specjalnym charakterze, koncentrujących środki z najrozmaitszych operacji zagranicznych jak i krajowych.

W wypadku, gdy w danym okresie sprawozdawczym zachodzi fakt silniejszego narastania kapitałów na powyższych rachunkach, automatycznie musi to wpływać łagodząco na dynamikę obiegu, a w pewnych wypadkach szczególnie na dynamikę samych banknotów i przeciwnie, gdy zakumulowane kapitały są uruchomiane, wpływa to na silną dynamikę, niezależnie zupełnie od normalnych operacji kredytowych Banku.

Dynamika pieniądza żyrowego, po wyeliminowaniu rachunków żyrowych — specjalnych (o czym wspominaliśmy na wstępie) ma pewną bardziej ustabilizowaną tendencję. W miesiącu sprawozdawczym pieniądz żyrowy wzrósł o 360 mil. a w procentach o 2% wobec wzrostu w lis-

stu w listopadzie w cyfrach absolutnych o 5.779 mil. a w procentach o 21%.

O wzrastającym znaczeniu pieniądza bankowego na rynku pieniężnym najlepiej może świadczyć proc. udział pieniądza bankowego w ogólnym wolumenie środków płatniczych.

Na ultimo 1946 r. pieniądz bankowy stanowił 25,9% ogólnego potencjału siły nabywczej na rynku, a na ultimo 1947 r. udział pieniądza bankowego w ogólnym obiegu pieniężnym wynosił już 32,6% tj. o 6,7% więcej.

Niemniej ciekawe jest zagadnienie struktury obiegu środków pieniężnych tzn. jaki procent środków pieniężnych stanowią środki gotówkowe a jaki środki bezgotówkowe. Otóż według danych na ultimo 1946 r. środki bezgotówkowe tj. kreowany pieniądz bankowy i pieniądz żyrowy stanowiły 37,9% ogólnego wolumenu środków płatniczych, a na ultimo 1947 r. środki bezgotówkowe, które relatywnie mocniej wzrosły, stanowiły 48,7% ogólnego obiegu. Widoczna jest zatem wyraźna poprawa w strukturze obiegu pieniężnego.

Z kolei przedstawimy podział pieniądza wkładowego na poszczególne sektory. Podział ten jest szczególnie ważny, z uwagi na różny stopień płynności pieniądza wkładowego w poszczególnych sektorach.

Tabela 31

Pieniądz wkładowy według sektorów (w mil)

Stan na ultimo miesiąca IV kw. 1947 r.	Sektor państwowy	Stosunek % do og. sumy pieniądza wkładow.	Sektor. spółdz.	Stosunek % do og. sumy pieniądza wkładow.	Sektor prywatny	Stosunek % do og. sumy pieniądza wkładow.	Razem
Październik	58 458	84	4 110	6	7 353	10	69 921
Listopad	57 787	82	4 339	6	8 380	12	70 506
Gruzień	61 409	82	4 688	6	8 811	12	74 908

Tabela nie obejmuje z natury rzeczy pozostałości instytucji kredytowych na rachunkach żyrowych, oraz z uwagi na brak odpowiedniego podziału na sektory, pieniądza bankowego P.K.O. i spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych.

Otóż pieniądz wkładowy kontrolowany (sektor państwowy) stanowi na ultimo 1947 r. 82% ogólnej ilości pieniądza wkładowego. Pieniądz wkładowy częściowo kontrolowany (sektor spółdzielczy) stanowi 6% i pieniądz wkładowy nie podlegający kontroli bankowej (sektor prywatny) stanowi 12%.

b) Operacje kredytowe. Stan oraz dynamikę kredytów udzielonych przez banki operacyjne K.K.O. oraz N.B.P. (kredyty bezpośrednio) w IV kwartale 1947 r. przedstawia tabela nr 32.

c) Operacje bierne. Tabela Nr. 33 ilustruje stan oraz dynamikę kapitałów obcych, banków operacyjnych oraz K.K.O. Tabela obejmuje trzy zasadnicze rodzaje kapitałów obcych, a mianowicie: a) kapitały o typie wkładów z rozliczeniem na terminowe i a vista b) lokaty celowe obejmujące lokaty skarbowe, fundusze — amortyzacyjny i inwestycyjny przemysłów państwowych, oraz inne lokaty specjalne, c) środki uzyskane z N.B.P., w formie redyskonta, otwartego kredytu oraz pod zastaw obligacji B.G.K. na finansowanie inwestycji.

Kapitały typu wkładów wzrosły w grudniu w cyfrach absolutnych o 4.051 mil. a w procentach o 16%. Przy czym wkłady a vista wzrosły silniej gdyż o 17% niż wkłady terminowe, które wzrosły o 8%.

Tabela 32 Ogólny stan kredytów udzielonych na finansowanie życia gospodarczego (w mil.)

1	2	3	4	5	6	7
Stan na ultimo m-ca 1947	Kredyty obrotowe	Wskaźnik stanu ult. 1946 = 100	Kredyty inwestycyjne	Wskaźnik stanu ult. 1946 = 100	Ogółem kredyty	Wskaźnik stanu ult. 1946 = 100
Październik	119 430	231	70 511	273	189 941	245
Listopad	134 130	259	75 842	294	209 972	271
Grudzień	141 259	273	86 459	335	227 718	293

Ogólny stan kredytów wzrósł w miesiącu sprawozdawczym w cyfrach absolutnych o 17.746 mil. Procentowy wzrost w omawianym okresie wynosi 22% wobec wzrostu w listopadzie o 26% oraz w październiku o 25%.

Miesiąc grudzień charakteryzuje silniejsza dynamika kredytów inwestycyjnych. Kredyty inwestycyjne wzrosły w cyfrach absolutnych o 10.617 mil. a w procentach o 41%. Natomiast kredyty obrotowe wzrosły w cyfrach absolutnych o 7.129 mil. a w procentach zaledwie o 14%.

Silna dynamika kredytów inwestycyjnych spowodowana była przede wszystkim przedłużeniem się sezonu budowlanego ze względu na wyjątkowo sprzyjające warunki atmosferyczne.

Należy jednak zaznaczyć tutaj, że w okresie 1947 roku dynamika wkładów terminowych była o wiele silniejsza niż wkładów a vista. Wkłady terminowe wzrosły w okresie 1947 r. o 220%, podczas gdy wkłady a vista wzrosły w analogicznym okresie o 122%. Widać z powyższego korzystnie kształtującą się tendencję przyrostu poszczególnych rodzajów wkładów.

Stan lokat celowych wzrósł w miesiącu sprawozdawczym w cyfrach absolutnych o 2.802 mil. a w procentach o 46%. Tę poważną dynamikę spowodowały przede wszystkim lokaty Min. Skarbu na finansowanie inwestycji.

Środki uzyskane z N.B.P. wzrosły w grudniu o 5.478 mil. a w procentach o 14%. Szczegółową analizę środków uzyskanych z N.B.P. podajemy

Tabela 33 Kapitały obce banków operacyjnych i K.K.O. (w mil. zł)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Stan na ultimo m-ca 1947	Kapitały typu wkładów						Lokaty celowe	Wskaźnik stanu ult. 1946 = 100	Środki uzyskane z N. B. P.	Wskaźnik stanu ult. 1946 = 100
	à vista	wskaźnik stanu ult. 1946 = 100	terminowe	wskaźnik stanu ult. 1946 = 100	razem	wskaźnik stanu ult. 1946 = 100				
Październik	43 395	185	5 501	279	48 896	192	27 559	454	76 444	203
Listopad	48 121	205	6 158	312	54 279	213	34 151	562	80 044	212
Grudzień	52 012	222	6 812	320	58 830	229	36 953	608	85 522	226

przy omawianiu działalności poszczególnych banków operacyjnych.

d) Działalność poszczególnych banków operacyjnych. Stan operacji czynnych i biernych, wysokość lokat celowych, wielkość środków pieniężnych uzyskanych z N.B.P. oraz stopień refinansowania akcji kredytowej przez poszczególne banki operacyjne i K.K.O. podaje niżej zamieszczona tabela.

ogólną sumę środków uzyskanych w N.B.P. w wysokości 54.435 mil. przypada około 44 mlrd. na finansowanie inwestycji i około 10 mlrd. na refinansowanie kredytów krótkoterminowych.

W miesiącu sprawozdawczym wzrosły wszystkie rodzaje kapitałów obcych typu wkładów — łącznie o 3.036 mil. do kwoty 21.622 mil. Największy wzrost osiągnęły wkłady a vista o 2.578 mil., następnie rachunki bieżące o 192

Tabela 34 Akcja czynna i bierna banków operacyjnych i K.K.O stan na ultimo grudnia 1947 r. (w mil. zł)

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Nazwa instytucji kredytowej	Kredyty udzielone	Wskaźnik stanu ult. 1946 r. = 100	Kapitały o typie wkładów	Wskaźnik stanu ult. 1946 r. = 100	Lokaty celowe	Środki uzysk. w N. B. P.	Wskaźnik stanu ult. 1946 r. = 100	Stopień refin. akcji w N. B. P.
Bank Gospod. Krajowego	102 941	304	21 622	283	27 906	54 435	241	52,8
Państwowy Bank Rolny	24 479	236	10 417	197	5 060	10 616	189	43,3
Bank Gospodar. Spółdz.	29 117	247	9 254	193	2 500	18 951	212	65,1
Bank Handlowy w W-wie	2 248	285	1 525	81	50	435	204	19,3
Bank Związku Spółek Zarobkowych	2 117	313	1 902	260	115	915	469	43,2
Polski Bank Komunalny	1 804	287	1 915	321	1 272	75	42	3,1
Komun. Bank Kredytowy	458	337	917	212	50	91	827	19,8
Komun. Kasj Oszczędn.	5 521	298	10 778	266	—	4	133	0,07
R a z e m :	168 685	281	58 330	229	36 953	85 522	227	50,6

Bank Gospodarstwa Krajowego (B.G.K.). Ogólna suma udzielonych kredytów przez B.G.K. wzrosła w miesiącu sprawozdawczym o 31% (przy podstawie z ultimo 1946 r.), a w cyfrach absolutnych o 10.336 mil. do sumy 102.941 mil.

Wzrost dotyczy jedynie kredytów średnio-terminowych. Stan ich powiększył się o 10.991 mil. do 73.570 mil. na skutek intensywnej akcji kredytowej na sfinansowanie Planu Inwestycyjnego.

Kredyty na finansowanie produkcji i wymiany spadły w miesiącu sprawozdawczym o 655 mil. do 29.371 mil. Spadek powyższy został wywołany przejęciem przez N.B.P. dalszej partii kredytów przemysłu metalowego, chemicznego i skórzanego.

Z kredytów krótkoterminowych, podobnie jak w okresach poprzednich, korzysta przede wszystkim handel w 66%, następnie przemysł w 23%, transport i komunikacja w 8%, inne grupy łącznie w 3%.

Podobnie jak w listopadzie stopień refinansowania akcji kredytowej B.G.K. w N.B.P., mimo poważnego jej wzrostu, obniżył się w miesiącu sprawozdawczym o 1,6% do 52,8%. Na

mil., banki „Loro“ o 169 mil., wkłady terminowe o 92 mil. i wkłady oszczędnościowe o 5 mil.

Stan lokat celowych zwiększył się w grudniu o 1.911 mil. do 27.906 mil. W powyższym przyroście najsilniej partycypowały lokaty skarbowe, a następnie fundusze inwestycyjny i amortyzacyjny.

Państwowy Bank Rolny (P.B.R.). Ogólna suma udzielonych kredytów przez P.B.R. wzrosła w miesiącu sprawozdawczym w cyfrach absolutnych o 1.011 mil. do sumy 24.479 mil., a w procentach o 9% (przy podstawie z ultimo 1946). Wzrost dotyczy kredytów krótkoterminowych i średnioterminowych. Pierwsze wzrosły o 604 mil. do 16.431 mil., drugie o 407 mil. do 8.048 mil.

W wykorzystaniu kredytów krótkoterminowych przez poszczególne grupy pierwsze miejsce zajmuje przemysł rolny 47%, następnie rolnictwo 36%, głównie w kredytach dla gospodarstw rolnych.

Kredyty średnioterminowe zostały najsilniej wykorzystane przez rolnictwo — 57% (kredyty dla gospodarstw rolnych) oraz przez budownictwo — 18%.

Stan kapitałów obcych typu wkładów spadł, w porównaniu z miesiącem poprzednim, o 176 mil. do 10.417 mil., głównie w pozycjach banki „Loro“ i rachunki bieżące, wkłady terminowe spadły nieznacznie, a nie uległy zmianie wkłady oszczędnościowe.

Lokaty celowe wykazały wzrost o 528 mil. do 5.060 mil. Stopień refinansowania akcji kredytowej utrzymał się na tej samej wysokości, jak w miesiącu poprzednim (43,3%).

Bank Gospodarstwa Spółdzielczego (B.G.S.). Ogólna suma udzielonych kredytów przez B.G.S. wzrosła w miesiącu sprawozdawczym o 683 mil. do 29.117 mil., w procentach o 6% (przy podstawie z ultimo 1946 r.).

Kredyty obrotowe wzrosły o 383 mil. do 25.794 mil., inwestycyjne o 300 mil. do 3.323 mil.

Kredyty krótkoterminowe zostały udzielone podobnie jak w miesiącu poprzednim w 90% na finansowanie handlu spółdzielczego, natomiast kredyty średnioterminowe w 62% na finansowanie rolnictwa, i w 29% budownictwa.

Kapitały obce typu wkładów wzrosły w grudniu o 465 mil. do 9.254 mil. głównie w pozycji rachunki bieżące.

Stan lokat celowych w wysokości 2.500 mil. nie uległ zmianie w miesiącu sprawozdawczym.

Stopień refinansowania akcji kredytowej w N.B.P. zwiększył się w grudniu o 0,6% do 65,1%.

Banki akcyjne — Bank Handlowy w Warszawie i Bank Związku Spółek Zarobkow. Stan udzielonych kredytów przez banki akcyjne wzrósł w miesiącu sprawozdawczym o 847 mil. do 4.365 mil. i to zarówno w Banku Handlowym (o 619 mil. do 2.248 mil.), jak i w Banku Związku Spółek Zarobkowych (o 228 mil. do 2.117 mil.).

Kredyty na finansowanie produkcji i wymiany wzrosły w Banku Handlowym o 619 mil. do 2.203 mil., a w Banku Związku Spółek Zarobkowych o 226 mil. do 2.009 mil. Kredyty inwestycyjne natomiast wykazały wzrost jedynie w Banku Związku Spółek Zarobkowych o 2 mil. do 108 mil., ponieważ w Banku Handlowym stan ich utrzymał się na poziomie z miesiąca poprzedniego w wysokości 45 mil.

Kapitały obce typu wkładów wzrosły w bankach akcyjnych o 124 mil. do 3.427 mil. W Banku Związku Spółek Zarobkowych kapitały obce wzrosły we wszystkich rodzajach łącznie o 158 mil. do 1.902 mil., natomiast stan ich w Banku Handl zmniejszył się o 34 mil. do 1.525 mil.

Lokaty celowe wzrosły w bankach akcyjnych w miesiącu sprawozdawczym o 55 mil. do 165 mil. Stopień refinansowania akcji kredytowej wzrósł w Banku Związku Spółek Zarobkowych dość poważnie o 15,8% do 43,2%, a spadł w Banku Handlowym o 6,9% do 19,3%.

Banki komunalne — Polski Bank Komunalny i Komunalny Bank Kredytowy. Ogólna suma udzielonych kredytów przez banki komunalne wzrosła w miesiącu sprawozdawczym o 101 mil. do 2.262 mil.

Stan udzielonych kredytów w Polskim Banku Komunalnym powiększył się o 60 mil. do 1.804 mil., w tym kredyty krótkoterminowe o 33 mil. do 574 mil., a średnioterminowe stosunkowo nieznacznie, gdyż tylko o 27 mil. do 1.230 mil.

Kredyty w Komunalnym Banku Kredytowym wzrosły o 41 mil. do 458 mil. Wzrost powyższy dotyczy kredytów inwestycyjnych (o 58 mil. do 135 mil.), bowiem kredyty na finansowanie produkcji i wymiany spadły o 17 mil. do 323 mil.

Kapitały obce typu wkładów wzrosły w bankach komunalnych o 373 mil. do 2.832 mil. W Polskim Banku Komunalnym stan kapitałów obcych typu wkładów powiększył się o 276 mil. do 1.915 mil., a w Komunalnym Banku Kredytowym o 97 mil. do 917 mil.

Lokaty celowe wzrosły w obydwóch bankach, łącznie o 308 mil. do 1.322 mil.

Stopień refinansowania akcji kredytowej w N.B.P. zmniejszył się, w Polskim Banku Komunalnym o 1,4% do 3,1%, a w Komunalnym Banku Kredytowym o 1,3% do 19,8%.

Komunalne Kasy Oszczędności. Stan kredytów krótkoterminowych udzielonych przez Komunalne Kasy Oszczędności spadł w miesiącu sprawozdawczym o 179 mil. do 5.521 mil. Spadek powyższy dotyczy przede wszystkim kredytów udzielonych na finansowanie rolnictwa, następnie handlu, budownictwa i rzemiosła.

W ogólnej sumie akcji kredytowej partycypują poszczególne grupy gospodarze w stopniu następującym: rolnictwo 41%, budownictwo 14%, handel 14%, przemysł 12%, rzemiosło 9%, inne 10%.

Kapitały obce typu wkładów wzrosły w miesiącu sprawozdawczym o 229 mil. do 10.778 mil., w tym najsilniej rachunki bieżące, następnie wkłady oszczędnościowe i wkłady a vista. Spadł natomiast stan rachunku banki „Loro“, a wkłady terminowe pozostały bez zmian.

Nieznaczny stopień refinansowania akcji kredytowej w N.B.P. zmniejszył się do 0.07⁰/_o.

e) Narodowy Bank Polski (N.B.P.) (Kredyty bezpośrednie). Wzrost kredytów udzielonych bezpośrednio dla przemysłów państwowych w cyfrach absolutnych wyniósł 5.356 mil.

Obligo poszczególnych przemysłów kształtowało się następująco. Przemysł hutniczy w grudniu wykazał spadek obliga w wysokości 613 mil., głównie na skutek spłat dokonanych na odcinku kredytów importowych. Przemysł węglowy wykazał nieznaczny wzrost zadłużenia, gdyż o 154 mil. Wzrost ten spowodowały kredyty eksportowe i częściowo kredyty na zaopatrzenie. Przemysł włókienniczy wykazał wzrost obliga o 1.366 mil. szczególnie na odcinku zbytu i zaopatrzenia, gdyż sam proces produkcji wykazał nawet spadek kredytów. Przemysł sprzętu i taboru kolejowego na skutek usprawnienia inkasa wykazał spadek obliga o 328 mil. Również przemysł cukrowniczy dzięki wpływom za cukier sprzedawany, czy to na rynku krajowym, czy też zagranicznym dokonał częściowej spłaty w wysokości 563 mil. Pozostałe przemysły tj. przemysł metalowy, chemiczny, skórzany wykazały wzrost obliga o 5.340 mil. Obligo przemysłu metalowego wzrosło częściowo na skutek przejęcia ostatnich kredytów z B.G.K. i częściowo na skutek konieczności uregulowania należności w stosunku do przemysłu hutniczego. Przemysł chemiczny zwiększył swoje obligo na skutek częściowego zahamowania inkasa należności za rozprowadzone nawozy sztuczne oraz na skutek przejęcia z B.G.K. dalszej partii kredytów. Przemysł skórzany wykazał wzrost obliga o 1.458 mil. Wzrost powyższy należy traktować jako przejściowy, gdyż spowodowany był przede wszystkim importem obuwia z Czechosłowacji w celu rozsprzedaży na rynku krajowym. Na wzrost kredytów w przemyśle skórzanym wpłynęło również przejęcie dalszej partii kredytów z B.G.K.

f) Rachunki żyrowe N.B.P. Stan pozostałości na rachunkach żyrowych oraz obroty z rozbiem na obroty gotówkowe i bezgotówkowe w IV kwartale 1947 roku przedstawia tabela Nr. 35

Stan pozostałości na rachunkach żyrowych w NBP wykazał na ultimo grudnia spadek, który wyrażony w cyfrach absolutnych wyniósł 2812 mil. a w procentach 12⁰/_o. Odpływ sum miał miejsce prawie we wszystkich pozycjach i tak spadły pozostałości instytucji państwowych i samorządowych o 2.011 mil. następnie instytucji kredytowych o 158 mil., przedsiębiorstw państwowych o 2.678 mil. oraz pozostałości osób i firm prywatnych o 26 mil. Tylko jedna pozycja mianowicie przekazy w drodze wykazała wzrost o 2.084 mil.

Odmienne kształtowała się sytuacja na odcinku obrotu. Otóż obroty na rachunkach żyrowych wzrosły w okresie sprawozdawczym bardzo poważnie, gdyż o 248.034 mil.

Jeśli chodzi o obroty bezgotówkowe to stanowią one na ultimo grudnia 94.1% obrotów ogólnych. Stosunek obrotów bezgotówkowych do obrotów ogólnych w porównaniu z miesiącem poprzednim uległ poprawie o 0,5⁰/_o.

Obroty Małej Izby Rozrachunkowej wzrosły w miesiącu sprawozdawczym bardzo poważnie gdyż o 4.877 mil. Wzrosły również obroty z P.K.O. następnie czekami potwierdzonymi oraz żyro-telegraficznymi. Natomiast obroty przekazami bankowymi spadły o 37 mil.

g) Bilety skarbowe. Sprzedaż poszczególnych emisji biletów skarbowych po uwzględnieniu wymiany na gotówkę przedstawiała się według stanu na ultimo grudnia następująco: sprzedaż biletów I emisji wyniosła 5 mil., sprzedaż biletów II emisji wyniosła 128 mil. oraz sprzedaż biletów III emisji wyniosła 7.835 mil. Ogółem Skarb Państwa osiągnął ze sprzedaży biletów skarbowych 7.968 mil. co w porównaniu z miesiącem poprzednim stanowi zmniejszenie wpływów o 292 mil.

Tabela 35 Stan obrotów i pozostałości na rachunkach żyrowych N. B. P. (w mil. zł)

1	2	3	O b r o t y				8	9	10
			4	5	6	7			
Stan na ultimo miesiąca 1947 r.	Pozostałości na r-kach żyrowych	wskaźnik stanu ult. 46 r. = 100	gotówkowe	wskaźnik obrotów ult. 46 r. = 100	bezugówkowe	wskaźnik obrotów ult. 46 r. = 100	Razem	wskaźnik obrotów ult. 46 r. = 100	Stosunek obrotów bezgot. w obrot ogólnych
paździer.	33 502	143	47 524	156	770 483	254	818 007	245	94,2
listopad	45 796	195	43 721	144	644 358	212	688 079	206	93,6
grudzień	42 984	183	55 684	182	880 429	290	936 113	281	94,1

Ważniejsze pozycje bilansowe banków biletowych

(w milionach odnośnych jednostek monetarnych)

Wyszczególnienie	1 9 4 7			Wyszczególnienie	1 9 4 7		
	XI	X	IX		XI	X	IX
Narodowy Bank Polski *)zł							
Kredyty gospodarcze	134 457	122 566	106 240	Długi rządowe i oblig.	3 500	3 600	3 600
Dług Skarbu Państwa	—	—	—	Obieg bank. (nowych i starych)	3 068	2 955	2 982
Obieg biletów banko- wych	85 920	85 638	75 353	Wkłady rządowe	713	967	860
Natychmiast płatne zobowiązania	48 395	36 022	28 663	„ zablokowane	137	95	79
				„ inne	545	467	647
U.S.A.				Narodowy Bank			
(12 banków Fed. Rez.)				Szwajcarii (fr. szw.)			
parytet menn. 1 \$ = 0,8887 g czystego złota				parytet nie podany do M.F.M.			
Certyfikaty złote	21 044	21 363**)	20 723	Złoto	5 297	5 374	5 307
Walory państwowe	22 167	22 208	21 195	Dewizy	77	32	65
Dyskonto, poz. przem. i akcepty	300	336	162	Pożyczki i dyskonto	182	122	132
Obieg banknotów	24 481	24 651	24 480	Banknoty w obiegu	4 202	4 192	4 108
Wkłady banków człon- kowskich	16 956	16 974	17 034	Natychmiast płatne zo- bowiązania	1 123	1 098	1 174
Wkłady rządowe	1 400	1 277	1 053				
Inne i zagr. wkłady	884	1 180	832	Bank Szwecji (kor. szw.)			
				parytet nie podany do M.F.M.			
Bank Anglii				Złoto	222	223	204
parytet 1 \$ = 0,248 £				Walory państw. i po- życzki dla Narodowe- go Urzędu Długów	2 664	2 689	2 462
Banknoty — w obiegu	1 343	1 360	1 376	Weksle krajowe i po- życzki	144	147	291
Banknoty — w depart. bankow.	108	89	75	Obieg banknotów	2 702	2 694	2 664
Złote monety i sztaby				Wkłady państwowe	567	557	570
Rządowe długi i walory	1 449	1 449	1 449	„ inne	297	279	135
Wkłady publiczne	19	14	10				
Wkłady banków	291	289	297	Czechosłowacki			
Inne wkłady	94	96	95	Bank Narodowy			
				parytet 1 \$ = 50 kor. cz.			
Bank Francji				Złoto i dewizy	4 958	5 002	4 833
parytet 1 \$ = 119,107 fr.				Dyskonto	6 968	5 788	2 836
Złoto	55 173	52 817	52 817	Lombard walorów	2 941	2 938	2 112
Portfel walorów pryw. i publ.	150 363	133 172	105 307	Bankn. w obiegu (nowe i stare)	53 718	50 933	48 946
Pożyczki rządowi:				Rachunki żyrowe	5 599	7 657	6 196
a) za koszty okupacji niemieck.	426 000	426 000	426 000				
b) pożyczki tymcza- sowe	116 000	127 600	139 700	Węgierski Bank			
c) pożyczki stałe (2 poz.)	120 000	115 000	115 000	Narodowy			
Obieg banknotów	879 492	867 700	873 916	parytet menn. 1 forint = = 0,7570 gr czystego złota			
Salda kred. r-ków bie- żących	88 359	81 702	68 929	Złoto	487	491	486
				Dewizy	94	98	92
Bank Belgii				Dyskonto i walory	1 485	1 398	1 291
parytet 1 \$ = 43,83 fr.				Dług rządowy	340	340	340
Złoto	26 003	26 260	28 288	Obieg banknotów	1 829	1 869	1 834
Dewizy	12 748	13 074	12 531	Natychmiast płatne zo- bowiązania	320	216	139
Prywatne pożyczki i ra- chunki	2 517	1 836	2 103				
Pożyczki rządowi	50 906	50 672	49 717	Bank Finlandii (mk. fin.)			
Rachunki zablokowane	78 525	78 530	78 534	parytet nie podany do M.F.M.			
Obieg banknotów	78 472	78 402	79 647	Złoto	3	3	3
Prywatne rachunki bie- żące	2 475	2 662	1 883	Dewizy	685	730	776
				Weksle krajowe	31 095	33 118	31 890
Bank Holenderski				Walory krajowe	2 537	298	466
parytet 1 \$ = 2,65 guld.				Banknoty w obiegu	25 809	24 551	24 484
Złoto	609	504	502	Salda rachunków bież.	633	1 603	1 302
Dewizy	250	287	374	Salda zagranicznych ra- chunków clearingo- wych	2 262	2 558	2 813
Pożyczki i dyskonta	156	156	154				

*) Dane bardziej aktualne podajemy w dziale: „Sytuacja Ekonomiczna Polski — Rynek Pieniężny“.

***) Dane poprawione.

DZIAŁ ARTYKUŁOWY

Dr Mirosław Orłowski

PODATEK W GOSPODARCE PLANOWEJ

Przede wszystkim ze względów metodologicznych przypomnijmy sobie, co rozumiemy przez gospodarkę planową. Pojęcie jej bowiem bynajmniej nie jest nawet w łonie ekonomii tak bezsporne jakby pozornie mogło się nam wydawać.¹⁾ Powołując się na nasze poprzednie prace przez gospodarkę planową, w ścisłym tego słowa znaczeniu, rozumiemy taki ustrój, w którym całe gospodarstwo narodowe, albo przynajmniej jego najgłówniejsze, kluczowe gałęzie prowadzone są przez jednolity podmiot gospodarczy według jednolitego planu.²⁾

Z kolei wypadnie sprecyzować nam pojęcie podatku. Pojęcie to w ustroju prywatno-kapitalistycznym ma w nauce skarbowości całą literaturę.³⁾

W literaturze polskiej cennym przyczynkiem jest jedna z ostatnich prac prof. dr Stefana Rozmaryna.⁴⁾ Autor ten twierdzi, że pojęcie podatku w gruncie rzeczy nie jest tak bardzo sporne, a główne jego znamiona można właściwie uznać za uzgodnione. Do cech tych zalicza Rozmaryn ogólność (powszechność) i legalność podatku.

Z punktu widzenia ekonomicznego autor ten cytuje jako charakterystyczną definicję Rybar-

skiego:⁵⁾ „Podatek jest ciężarem, który ponoszą gospodarstwa istniejące poza państwem“. W tym właśnie sensie dawna nauka skarbowości mówiła o podatku jako wyrazie „zwierzchnictwa skarbowego“⁶⁾, a więc podkreślała pierwiastek „imperium“ w stosunku do podatnika, będącego w ustroju prywatno-kapitalistycznym odrębnym podmiotem gospodarowania. Zresztą trzeba pamiętać, że Heissenbergera „zwierzchnictwo skarbowe“ jest właściwie tylko rozwinięciem wagnerowskiej⁷⁾ „suwerenności państwa“ w stosunku do majątku względnie dochodu osób poddanych suwerennej władzy państwa.

W tym dawnym ujęciu podatku mamy do czynienia z konstrukcją wyrosłą na tle konkretnej rzeczywistości ekonomicznej, na tle ówczesnego systemu gospodarki prywatno-kapitalistycznej, w której z reguły podatnik był odrębnym podmiotem procesów ekonomicznych. Na powyższego podatnika państwo z tytułu swego imperium nakładało określony ciężar o charakterze świadczenia przymusowego, ciężar „pobierany z dochodów już powstałych na rynku a nie wygospodarowanych przez państwo“.⁸⁾ Wprawdzie ostatnio, zwłaszcza w systemach gospodarki kierowanej⁹⁾ państwo samo bierze coraz częstszy i coraz większy udział jako podmiot bezpośredniego gospodarowania (etatyzm), ale pojęcie i charakter podatku nie ulegał wskutek tego zasadniczej zmianie. W tym ostatnim bowiem przypadku, w ustrojach prywatno-kapitalistycznych mamy do czynienia z dwoma metodami. Według pierwszej przedsiębiorstwa państwowe są zwalniane od świadczeń podatkowych na rzecz państwa, zgodnie z przedstawionym prywatno-kapitalistycznym poglądem na istotę podatku. Według drugiej — podatek wprawdzie jest od nich pobierany, ale jedynie jako wyraz upodobnienia gospodarki tych przedsiębiorstw (komercjalizacja) do przedsiębiorstw prywatnych i celem wyrównania szans rozwojowych jednych i drugich. Według bowiem

¹⁾ *Drewnowski Jan*: Próba ogólnej gospodarki planowej. Warszawa 1938. *Kotodziejski Henryk*: Automatyzm czy planowa gospodarka. Warszawa 1938. *Heydel Adam*: Planowa Gospodarka. Warszawa 1938. *Encyklopedia Nauk Politycznych*. *Krzyżanowski Witold*: Teoretyczne podstawy gospodarki planowej. *Życie gospodarcze* Nr 7/1946. *Massalski Jerzy*: O systemach gospodarki planowej. *Ekonomista*, Warszawa 1947. Tom III/IV. *Secomski Kazimierz*: Z problematyki gospodarki planowej. Warszawa 1947. Tom II. *Orłowski Mirosław*: Problem gospodarki planowej, Łódź 1946. „*Wiadomości N. B. P.*“ Nr. 4/8/1946, tenże: Pojęcie gospodarki planowej. „*Państwo i Prawo*“. Warszawa 1947 r., zeszyt 2/1947, tenże: Gospodarka planowa, Częstochowa 1947. *Ferdynand Zweig*. The planning of free Societies. Londyn 1942. *Landauer*: Theory of Economic Planning, Cambridge 1944. *Hayek*: The Road to Serfdom i znane ostatnio prace Lerner'a.

²⁾ *Mirosław Orłowski*: Pojęcie gospodarki planowej. „*Państwo i Prawo*“, zeszyt 2/1947.

³⁾ *Leroy-Beaulieu*: *Traité de la Science des Finances*. Paris 1912. str. 246. *Shirras Findlay*: *Federal Finance in Peace and War*, London 1944, str. 9. *Morselli*: *Teoria generale della Finanza Publicca*. Saggio metodologico e giuridico. Padua 1935, str. 293.

⁴⁾ *Stefan Rozmaryn*: *Podatek i Prawo*. Łódź 1947, str. 20.

⁵⁾ *Rybarski Adam*: *Nauka skarbowości*, Warszawa 1935, str. 179.

⁶⁾ *Heissenberger*: *Grundriss der Finanzwissenschaft*, Wiedeń 1938.

⁷⁾ *Adolf Wagner*: *Finanzwissenschaft*, Berlin 1877, t. I, str. 327.

⁸⁾ *Roepke*. cytowany przez Rozmaryna l. c. str. 14.

⁹⁾ *Mirosław Orłowski* l. c.

tej drugiej metody przedsiębiorstwo państwowe jest traktowane jako samodzielna jednostka gospodarująca, dążąca do zysku według tych samych, jak przedsiębiorstwo prywatne kryteriów i z tego wyłącznie względu obciążana analogicznym podatkiem. Podatek jednak, sam przez się, nawet w systemie wspomnianej gospodarki kierowanej, nie traci swego dawnego charakteru dochodu pobieranego jako „część dochodów indywidualnych“¹⁰⁾. Państwo bowiem również i w tym systemie pozostało „państwem podatkowym“, w którym ogromna większość dochodów państwowych miała charakter dochodów „pośrednich“ czy też „pochodnych“.¹¹⁾

Zastanówmy się jednak, czy istota i rola podatku w gospodarce planowej, jak ją określiliśmy na wstępie, zmieniła się, a jeżeli tak, to w jakim sensie i w jakim rozmiarze.

W ustroju gospodarki planowej, w naszym ujęciu, państwo nie tracąc nic ze swej suwerenności, staje się podmiotem konkretnego i bezpośredniego gospodarowania jako właściciel lub posiadacz szeregu przedsiębiorstw wytwórczych, handlowych i usługowych, bądź to w drodze uspołecznienia dotychczasowych przedsiębiorstw prywatnych, bądź też w drodze samoistnego rozwoju przedsiębiorstw sektora państwowego.

W obliczu tej tak gruntownie zmienionej rzeczywistości ekonomicznej zmienia się również, w szczególności odnośnie tego właśnie sektora państwowego, istota, rola i funkcja podatku. Mówimy w szczególności, gdyż analogiczne zagadnienie powstaje odnośnie sektora samorządowego, czyli wysuwa się tu zagadnienie podatku jako ciężaru nakładanego na procesy gospodarcze wykonywane bezpośrednio przez przedsiębiorstwa publiczne. W tym właśnie zakresie musimy podjąć próbę zanalizowania tej nowej formy podatku jako formy samoistnej o odrębnej od dotychczasowych strukturze, odrębnej funkcji, odrębnej roli.

Przede wszystkim zmienia się rola podatku. Podatek ściągany z przedsiębiorstw publicznych przestaje być daniną, jaką podatnik płaci suwerennemu państwu, w zamian za jego świadczenia kolektywne (zapewnienie bezpieczeństwa, swobody obrotu, możliwości eksploatacji, ekspansji itp.), na pokrycie równie kolektywnych jego potrzeb finansowych. Podatek ten, w naszym przypadku, jest jedynie jedną z form realizacji dochodu osiąganego przez państwo z przeprowadza-

nych przez nie procesów gospodarowania bezpośredniego. W zasadzie bowiem, teoretycznie, jest to przekładanie z jednej kieszeni do drugiej tych samych wartości w ramach tego samego właściwie, w istocie rzeczy, podmiotu gospodarującego. Doświadczenie jednakże wykazało, że takie „przekładanie“ jest konieczne, gdyż jest jedną z metod ułatwiających administrację wygospodarowywanymi nadwyżkami eksploatacyjnymi. Dlatego też podatek pobierany od przedsiębiorstw i procesów sektora publicznego nie został zniesiony nawet w klasycznym kraju gospodarki planowej, jakim jest Związek Radziecki.¹²⁾

Pobieranie podatku np. obrotowego lub dochodowego od przedsiębiorstw publicznych ułatwia znakomicie drenaż wygospodarowywanych nadwyżek, ułatwia zorientowanie się w rentowności lub delicytowości tych przedsiębiorstw, którym z drugiej strony pozwala na zbliżone do rzeczywistości obliczanie kosztów własnych, co ma szczególne znaczenie w modelu gospodarki planowej, wielosektorowej, gdy chodzi o możliwość porównywania wyników eksploatacyjnych przedsiębiorstw publicznych, spółdzielczych i prywatnych.

Następnie podatek w omawianym zakresie ułatwia znakomicie pobieranie części dochodu narodowego i przelewanie go do budżetu na cele ogólne, bez poważniejszej obawy ukrycia faktycznego dochodu w inwestycjach, czy cichych rezerwach (np. nadmiernych zapasach) zainteresowanego np. przemysłu państwowego. Trzeba bowiem pamiętać, że w wielkich rozmiarach uspołecznionej gospodarki planowej możliwe jest w zasadzie, przynajmniej w teorii, powstawanie egoistycznych, czysto branżowych tendencji maskowania przez taki lub inny koncern publiczny części osiągniętego dochodu narodowego i wyłączanie go z pod centralnej dyspozycji gospodarczej. Należycie skonstruowane i energicznie egzekwowane podatki likwidują skutecznie takie tendencje i przyczyniają się w ten sposób do oczyszczenia atmosfery finansowej i uregulowania gospodarki finansowej państwa.

Wreszcie rozbudowany, odnośnie sektora publicznego, system podatkowy pozwala na realizację podstawowej zasady, wysuwanej przez naukę skarbowości, mianowicie zasady powszechności i zupełności budżetu. Dzięki powyższej sch-

¹²⁾ W. M. Batyriew i Ul. K. Sitnin: Finansowaja i kreditnaja sistiemia SSSR. Moskwa, Gospolizdat 1947 i Charles Bettelheim: Planification Soviétiques, Paris 1945.

¹⁰⁾ Pigou, cytowany przez Rozmaryn l. c., str. 14.

¹¹⁾ Rozmaryn l. c., str. 19.

rakteryzowanym podatkiem wyniki finansowe sektora publicznego mogą realnie i całkowicie znaleźć pełny i jasny obraz w budżecie państwowym, który dopiero wówczas może być właściwym „tableau économique“ odnośnej gospodarki narodowej.

Czy jednak, wobec powyższych uwag, naszkicowanych z konieczności w wielkim skrócie, nie należałoby pokusić się o nowoczesne sformułowanie pojęcia podatku w gospodarce planowej? Czy możemy zadowolić się dawnymi pojęciami, przebrzmiałymi, dotyczącymi minionych ustrojów, innego, nieaktualnego już stanu faktycznego? Wydaje się nam, że zachodzi wprost konieczność sprecyzowania nowego pojęcia podatku, obejmującego również i omówione, nowe jego funkcje w gospodarce planowej, gospodarce typu, jak to już zaznaczyliśmy, wielosektorowego.

W przekonaniu, że skromna nasza próba może przyczynić się do ożywienia badań naukowych w tym zakresie, pozwalamy sobie, opierając się

Dr Stefan Rozmaryn

Profesor Uniwersytetu Warszawskiego

KONTROLA BANKU PAŃSTWA ZSRR NAD PŁACAMI (dokończenie)*)

CZEŚĆ II. KONTROLA NAD PŁACAMI PERSONELU

ADMINISTRACYJNO-BIUROWEGO

1. Uwagi wstępne. Kontrola, wykonywana przez Bank Państwa ZSRR nad płacami personelu w instytucjach budżetowych (nieskomercjalizowanych) oraz w organizacjach skomercjalizowanych w stosunku do płac personelu administracyjno-biurowego (a nie produkcyjnego), oparta jest na innych zasadach, aniżeli kontrola nad płacami personelu produkcyjnego (część I).

Płace wszystkich tych pracowników w zasadzie nie zależą od rezultatu ich pracy, gdyż praca ta nie może być ściśle normowaną ilościowo. Z tej przyczyny kontrola nad płacami nie nawiązuje tutaj do wydajności przedsiębiorstwa, tzn. do faktycznego wykonania planu produkcji. Natomiast kontrola bankowa nad tymi płacami ma na celu zapewnienie, aby ustalone etaty osobowe, stawki uposażeń i fundusze płac były ściśle przestrzegane. Prawo radzieckie zbudowało rozwinięty system ustalania przez organa nadrzędne etatów osobowych, stawek uposażeń z funduszków płac. Bank Państwa ZSRR nie uczestniczy merytorycznie w ustalaniu etatów, uposażeń i fun-

na powyżej określonych przesłankach, podać naszą definicję podatku.

Podatek jest to powszechne świadczenie przymusowe pobierane na rzecz budżetu na zasadzie konkretnych norm prawnych. Przez sformułowanie, że podatek jest świadczeniem powszechnym, stwarzamy wyraźne fundamentum divisionis między właściwym podatkiem a np. wpływami z kar, grzywien itp., co nie zawsze było uwzględniane w nauce skarbowości. Określenie, że świadczenie to pobierane jest przymusowo na rzecz budżetu precyzuje myśl, iż wpływy uzyskiwane tą drogą są przeznaczone na cele kolektywne gospodarki planowej objęte budżetem w ogólności, a więc budżetem państwa (podatek państwowy) lub związku komunalnego (podatek samorządowy). Wreszcie podkreślamy, iż definicja nasza czyni zadość cytowanym już wymogom legalności („na zasadzie konkretnych norm prawnych“), co zapewnia zarazem spełnienie podstawowego postulatu powszechności podatku.

duszków, kontroluje jednak ich przestrzeganie pośrednio.

2. Ustalanie etatów osobowych. Ilość etatów osobowych personelu administracyjno-biurowego każdej instytucji i organizacji podlega ścisłej reglamentacji. Dotyczy to całości personelu władz i urzędów oraz innych instytucji, finansowanych przez budżet oraz personelu administracyjno-biurowego organizacji skomercjalizowanych (opartych na tzw. rozrachunku gospodarczym).

Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z 5.VI.1941 Nr 1473 powołało „Państwową Komisję Etatów“ w celu „uporządkowania sprawy etatów osobowych, likwidacji stworzonych sztucznie ogniwi aparatu administracyjnego i gospodarczego, usunięcia niepotrzebnego parallelizmu w płacy instytucji, skończenia z samowolą w tworzeniu nowych instytucji i oczyszczenia aparatu radzieckiego od wszystkich zbędnych etatów“. Państwowa Komisja Etatów działa przy Radzie Ministrów ZSRR. Do zadań jej należy: a) opracowywanie ogólnopństwowej nomenklatury stanowisk i uposażeń; b) rozpatrywanie struktury organizacyjnej i zatwierdzanie etatów Ministerstw i innych organów central-

*) Część I-sza artykułu zamieszczona została w Nr 1/48 „Wiadomości N. B. P.“.

nych zarówno ZSRR jak i republik Związkowych; c) opracowywanie wzorowej struktury organizacyjnej i wzorowych etatów organów podległych ministerstwu, administracyjnego aparatu przedsiębiorstw i organizacji gospodarczych, oraz miejscowych organów władzy.

Państwowa Komisja Etatów składa w sprawach a), b), c) wnioski Radzie Ministrów ZSRR, która podejmuje ostateczną uchwałę. Rada Ministrów ZSRR zatwierdza więc etaty osobowe (indywidualnie) wszystkich ministerstw i organów centralnych oraz ustala etaty wzorowe dla innych organów, instytucji i organizacji. Wszystkim innym władzom (a więc przede wszystkim ministrom) zabroniono dokonywania jakichkolwiek reorganizacji aparatu administracyjnego i gospodarczego, tworzenia nowych organizacji i instytucji, oraz zmiany nomenklatury stanowisk i uposażeń bez zgody Państwowej Komisji Etatów, w każdym poszczególnym przypadku²⁶⁾. Wynika stąd, że od 1941 r. struktura organizacyjna instytucji i organizacji, ich etaty osobowe, nazwy stanowisk i uposażenia zostały ustabilizowane tak jak zostały zatwierdzone według dawniej obowiązujących przepisów; **jakakolwiek zmiana ich w porównaniu ze stanem 1941 wymaga zgody Państwowej Komisji Etatów.**

Każda instytucja i organizacja musi mieć zatwierdzony wykaz etatów osobowych. 1) Za zatwierdzone uważa się etaty osobowe: a) ustalone według przepisów, które obowiązywały przed 1941 r. (a więc przez działające wówczas Komisje przy Ludowych Komisariatach Finansów)²⁷⁾, albo też b) zatwierdzone przez Państwową Komisję Etatów lub c) Radę Ministrów ZSRR. 2) Jeśli natomiast istnieją zatwierdzone przez Państwową Komisję Etatów lub Radę Ministrów ZSRR etaty wzorowe, wówczas w ramach tych etatów wzorowych wykaz etatów osobowych zatwierdza dla każdej instytucji lub organizacji oddzielnie organ nadrzędny (np. komitet wykonawczy, Ministerstwo itp.).

Zatwierdzenie etatów (etatów wzorowych i indywidualnego wykazu etatów osobowych) nie dotyczy, jak już podkreślono, personelu zajętego bezpośrednio w procesach produkcyjnych.

²⁶⁾ O tych zagadnieniach okólnik Państwowej Komisji Etatów z 7.X.1942 („Zbiór instrukcyjnych materiałów w sprawie rejestracji etatów itd.“, Moskwa, 1944, str. 26).

²⁷⁾ Prof. Rowiński: Budżet Państwowy ZSRR, Moskwa, 1944, str. 192.

3. Ustalanie stawek płac. Stawki płac we wszystkich działach życia gospodarczego, kultury i administracji państwowej zatwierdza Rada Ministrów ZSRR. Uposażenia organów aparatu administracji państwowej oraz personelu administracyjno-biurowego ustalone są albo w określonej wysokości albo też przez oznaczenie minimalnej i maksymalnej granicy. W tym ostatnim przypadku kierownik instytucji lub organizacji ustala indywidualne uposażenie w ramach tego minimum i maksimum. W wyjątkowych przypadkach Ministerstwa ZSRR i Rady Ministrów republik Związkowych wyrażać mogą zgodę na indywidualne płace dla wyjątkowo wartościowych specjalistów (tzw. „personalne uposażenia“). Dla całego szeregu dziedzin (szczególności w administracji socjalnej i kultury) uposażenia ustalone są w określonych sumach, ale zróżnicowane w zależności od wykształcenia, stanu pracy zawodowej, miejsca wykonywania pracy, tytułów naukowych itp. Istnieją też dodatki za pracę w odległych miejscowościach²⁸⁾.

4. Ustalanie funduszu płacy. W drodze pomnożenia zatwierdzonych etatów osobowych i stawek płacy ustala się dla każdej instytucji i organizacji ogólny roczny i kwartalny (z podziałem na miesiące) fundusz płacy. Obowiązujące przepisy²⁹⁾ wymagają: a) aby funduszem płacy objęte zostały płace całego personelu oraz b) aby sumy preliminowane na płace wyłączone były ze wszystkich innych pozycji budżetu instytucji lub organizacji³⁰⁾. W ten sposób fundusz płacy każdej instytucji i organizacji obejmuje: 1) płace wszystkich bez wyjątku pracowników, zajmujących etaty oraz innych pracowników nie zajmujących stałego stanowiska; 2) dodatki za pracę w odległych miejscowościach; 3) różnice między uposażeniem etatowym a personalnym; 4) płace pracowników sezonowych i czasowych, przyjmowanych dla wykonania prac, przewidzianych w planie.

Planowanie (ustalanie) powyższego funduszu płacy odbywa się w tym samym trybie, jak ustalanie funduszu płacy personelu produkcyjnego (por. Część I Rozdział 1).

²⁸⁾ i bid.. str. 194—196.

²⁹⁾ Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z 15.VIII.1939, Nr 1214; Instrukcja Ludowego Komisarza Finansów z 26.IX.1939, N 646/129.

³⁰⁾ Wyjątek: opłata usług w rodzaju czyszczenia podłóg, rąbania drzewa itp. z kredytu wydatków administracyjno-rzeczowych.

5. **Rejestracja etatów, stawek i funduszków płacy w organach skarbowych.** W celu zapewnienia kontroli nad przestrzeganiem ustalonych etatów (rozdział 2), stawek płac (rozdział 3) i funduszków płacy (rozdział 4) prawo radzieckie wprowadza obowiązek corocznego rejestrowania ich w organach skarbowych³¹⁾.

Rejestracji dokonują więc nie organa Banku, lecz organa skarbowe (Ministerstwo Finansów ZSRR, Ministerstwa Finansów republik Związkowych, oddziały finansowe komitetów wykonawczych rad); jednakże rejestracja — jak zobaczymy — posiada decydujące znaczenie dla stosunków między Bankiem a klientem. Tylko niektóre instytucje i organizacje zwolnione są od rejestracji (np. wojskowe). Wykaz instytucji zwolnionych od rejestracji³²⁾ ma charakter taksatywny.

Wykazy etatów osobowych, stawki płac i fundusze płacy rejestrowane są:

Ministerstw i centralnych organów ZSRR — w Ministerstwie Finansów ZSRR,
Ministerstw i centralnych organów republik — w Ministerstwie Finansów republik,
komitetów wykonawczych obwodowych, krajowych i miejskich — w finansowym Oddziale odpowiedniego Komitetu Wykonawczego Rady,
Wszystkich innych instytucji przedsiębiorstw i organizacji — w oddziale finansowym rejonowego lub miejskiego Komitetu Wykonawczego Rady, według siedziby instytucji, przedsiębiorstwa lub organów³³⁾.

Władze skarbowe (Ministerstwa Finansów i oddziały finansowe) rejestrują etaty, stawki i fundusze jedynie w tych przypadkach, gdy są one zatwierdzone („ustalone”) w przedstawionym wyżej trybie (Rozdziały 2—4); w przeciwnym razie odmawiają rejestracji. Wszelkie zmiany, dokonywane w przepisowym trybie, podlegają również rejestracji (np. dodatkowe etaty osobowe, podwyżka uposażeń itp.). Władze skarbowe obowiązane są przy rejestracji badać celowość struktury etatów osobowych i o wyniku komunikować organom nadrzędnym w celu zawiadomienia Państwowej Komisji Etatów.

³¹⁾ Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z 19.III.1941 Nr 599; Instrukcja Ludowego Komisarza Finansów ZSRR z 31.III.1941 Nr 246/36 (Zbiór Instrukcyjnych materiałów w sprawie rejestracji etatów itd., Moskwa, 1944, str. 3 i nast.).

³²⁾ Zbiór instrukcyjnych materiałów, str. 24—25.

W przypadku stwierdzenia, że kierownictwo instytucji, przedsiębiorstwa lub organizacji albo też ich organa nadrzędne dokonały zmian w etatach, stawkach lub funduszach bez zgody Państwowej Komisji Etatów lub Rady Ministrów ZSRR, organa skarbowe odmawiają rejestrację aż do usunięcia spostrzeżonych uchybień. Sumy asygnowań na nielegalne podwyższenie płac organa skarbowe odbierają instytucjom lub organizacjom i przelewają do budżetu państwowego³⁴⁾.

Dokonanie rejestracji władze skarbowe potwierdzają na oryginale wykazu etatów osobowych (zawierającego także stawki i fundusze płac) oraz wydają tzw. „kartę rejestracyjną etatów“³⁵⁾.

Conajmniej raz na rok organa skarbowe dokonują rewizji stanu etatów, stawek i funduszków płacy na miejscu, kontrolując prawidłowość działalności finansowej instytucji, przedsiębiorstw i organizacji. Ustaliwszy naruszenie obowiązujących etatów, stawek lub funduszków albo innych obowiązujących przepisów, organa rewizyjne wyznaczają 7-dniowy termin do usunięcia uchybień, a w razie potrzeby zawiadamiają prokuratora. Jeśli usunięcie uchybień wymaga zwolnienia części pracowników, termin wynosi 14 dni.

7. **Rola Banku Państwa ZSRR.** Bank Państwa ZSRR nie uczestniczy w ustalaniu etatów osobowych, stawek i funduszków płacy (Rozdz. 2-4), ani też nie dokonuje ich rejestracji (Rozdz. 5). Akty te są jednak przesłanką do kontrolnej działalności Banku. A mianowicie:

1) Bankowi Państwa ZSRR wolno wydawać gotówkę na płace personelu, podlegającego rejestracji, jedynie w przypadku uprzedniego zarejestrowania ustalonych etatów osobowych, stawek i funduszków płac. W tym celu klient, przedstawiając Bankowi czek na płace, obowiązany jest równocześnie przedłożyć Bankowi dowód dokonanej w organach skarbowych rejestracji; w przeciwnym razie Bank Państwa ZSRR gotówki na płace nie wyda. Takim dowodem jest wspomniana w Rozdziale 5-tym „karta rejestracyjna etatów“³⁶⁾.

³³⁾ Cyt. Instrukcja z 31.III.1931, § 24.

³⁴⁾ Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z 19.III.1941, Nr. 599.

³⁵⁾ Wzór karty rejestracyjnej etatów: Zbiór instrukcyjnych materiałów, str. 14.

³⁶⁾ Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z 23.IV.1939 Nr 547 (Biuletyn Finansowy i Gospodarczy, 1939, Nr. 13—14, str. 1).

2) Bankowi Państwa ZSRR wolno wydawać gotówkę na płace personelu jedynie w wysokości, jaka przypada według faktycznego (a nie planowego) stanu osobowego pracowników i faktycznie obliczonej płacy, jednakże nie powyżej zatwierdzonych i zarejestrowanych etatów, stawek oraz funduszy płacy³⁷⁾. Innymi słowy zatwierdzone i zarejestrowane etaty, stawki i fundusze płacy stanowią **górną granicę**. Gotówkę na płace wydaje się nie w maksymalnej (planowej) wysokości, lecz kierując się **faktycznym stanem zatrudnienia i płac**, o ile są niższe od cyfr planowych.

W celu umożliwienia Bankowi Państwa ZSRR wykonania tych zadań, Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z 15. VIII. 1939 Nr 1214 ustanawia wymóg przedkładania Bankowi przez klienta (przy żądaniu gotówki na płace) odpowiedniej deklaracji według ustalonego wzoru. Deklaracja zawiera istotne dane, dotyczące planowych i faktycznych cyfr stanu osobowego i płac.

3) W przypadku nieuczynienia zadość przez instytucję (przedsiębiorstwo, organizację) żądaniu organu skarbowego usunięcia uchybień, ujawnionych już po rejestracji etatów, stawek i funduszu płac, **organ skarbowy może polecić Bankowi Państwa zaniechania dalszej wypłaty gotówki na płace**, aż do uczynienia zadość poleceniu organów skarbowych (Rozdział 5).

Z powyższego (1, 2 i 3) wynika, że rejestracja posiada decydujące znaczenie dla możliwości otrzymania z Banku przez klienta pieniędzy na płace. Bank Państwa nie kontroluje samych etatów, stawek i funduszy płacy, lecz raczej kontroluje uczynienie zadość wymogowi rejestracji. Sam Bank natomiast obowiązany jest czuwać nie tylko nad tym, aby górna granica (określona w rejestracji) nie została przekroczona, lecz także nad tym, aby klient otrzymywał gotówkę na płace według faktycznego, a nie planowego stanu. Jeśli więc nie wszystkie etaty są obsadzone, instytucja (przedsiębiorstwo, organizacja) nie może żądać pełnej planowej sumy funduszu płac, lecz ma prawo tylko do takiej sumy, jaka odpowiada **faktycznemu (niższemu od planowego) poziomowi** (por. Nr 2). W związku z tym Bank Państwa ZSRR wyposażony został w prawo kontro-

lowania na miejscu zgodności „deklaracja“ ze stanem faktycznym. Kontrola ta ma charakter następczy i dokonywana jest przez właściwych inspektorów bankowych.

Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z 15. VIII. 1939 Nr 1214 (art. 7) zabrania instytucjom i organizacjom:

- a) wypłacania płac powyżej sum, otrzymanych na ten cel z Banku Państwa ZSRR, i
- b) podwyższania płac faktycznego stanu osobowego kosztem etatów nieobsadzonych.

Zadaniem zarówno Banku, jak i organów skarbowych jest czuwanie nad przestrzeganiem tych dwu zasad.

Przedstawienie Bankowi deklaracji, zawierającej świadomie nieprawdziwe dane, karane jest sądownie. Deklarację składa klient co miesiąc, przy otrzymaniu gotówki na płace za drugą połowę miesiąca; zaliczki na płace za pierwszą połowę wydaje Bank bez deklaracji. Jeśli Bank przy uprzedniej kontroli (tj. przy badaniu deklaracji i karty rejestracyjnej) stwierdzi, że faktyczny stan osobowy jest wyższy od zarejestrowanego, lecz fundusz płac nie został przekroczony, Bank wydaje żadaną sumę, ale równocześnie zawiadamia organa skarbowe o ujawnionym naruszeniu etatów osobowych.

Przykład: ³⁸⁾

Rejestracja opiewa na 100 etatów, z funduszem płacy 55.000 rubli, a faktyczny stan osobowy wynosi 110 jednostek, z tym samym funduszem płacy (55.000 rubli). Bank wyda 55.000 rubli, ale zawiadomi organa skarbowe o naruszeniu kontyngentu etatów.

Jeśli instytucja żąda sumy, która przekracza zarejestrowany fundusz płacy, Bank wydaje gotówkę tylko w granicach tego funduszu.

Podkreślić należy na koniec, że oprócz specjalnej kontroli, sprawowanej przez Bank Państwa ZSRR oraz wynikającej z systemu rejestracji, nad przestrzeganiem dyscypliny w dziedzinie etatów i płac czuwają także organa finansowej kontroli ogólnej: kontrola wewnętrzna (resortowa), organa kontrolno - rewizyjne Ministerstwa Finansów, wreszcie kontrola państwa.

³⁷⁾ Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z 15.VIII.1939, Nr. 1214. art. 3

³⁸⁾ Zaczepnięty z Instrukcji Zarządu Banku Państwa ZSRR z 3.IX.1939, Nr. 158, § 6 lit. b)

Mgr Alfred Siebeneichen

MIĘDZYPAŃSTWOWY CLEARING REGLAMENTOWANY (dokończenie)*)

5. Synchronizacja płatności. Jak to wyraźnie wynika z istoty clearingu, w międzypaństwowym rozrachunku reglamentowanym konieczne jest zrównoważenie rozliczanych płatności, a więc z jednej strony ogólnej wartości wpłat dłużników danego kraju z kwotą pieniężną wypłat na rzecz wierzycieli tegoż kraju, a z drugiej strony, co w normalnym clearingu jest równoznaczne, zrównoważenie wzajemnych płatności pomiędzy państwami, zawierającymi umowę clearingową.

O ileby taka równowaga nie istniała, musiałyby nastąpić na krótszy lub dłuższy okres zatrzymanie wypłat sum należnych wierzycielom po jednej stronie, a to na skutek braku potrzebnych pieniędzy na koncie rozrachunkowym, po drugiej zaś stronie — nagromadzenie się na koncie kwot wpłaconych przez dłużników, wobec nieistnienia beneficjentów, którym kwoty te mogłyby być wypłacone.

Takie nagromadzenie kwot na koncie rozrachunkowym po jednej stronie nazywamy zamrożeniem należności w clearingu.

Celem uniknięcia zamrożeń, wzajemne płatności w clearingu muszą być nie tylko zrównoważone, lecz ponadto odpowiednio zsynchronizowane. To też dla każdej umowy winien być przewidziany tzw. plan płatniczy, ustalający przynajmniej w przybliżeniu przewidywane obroty w poszczególnych okresach czasu, na który zostaje podzielony okres trwania umowy.

Umowy clearingowe zawierane są najczęściej na rok. W razie istnienia dużego niebezpieczeństwa zamrożeń, okres roczny dzielony jest na okresy kwartalne, a nawet miesięczne, dla których ustala się plany towarowe oraz przewidywaną wysokość wzajemnych płatności czyli tzw. plafon płatniczy.

W ramach tych plafonów regulowane są wzajemne płatności przez dostosowywanie terminów płatności dla większych transakcyj, zwłaszcza zawieranych przez związki eksportowe wzgl. importowe obu krajów, wzgl. płatności z innych tytułów.

Największą pozycję w clearingu stanowią zobowiązania z tytułu wzajemnego obrotu towarowego przewidzianego w umownych planach towarowych. Obrót ten jest regulowany przy po-

mocy kontyngentów importowych i eksportowych, opartych na zakazach przywozu i wywozu. Jeżeli równoległe do ustanawiania odpowiednich wzajemnych kontyngentów będą brane również pod uwagę terminy płatności za dokonywany obrót towarowy oraz płatności nietowarowych i jeżeli takie plany płatnicze będą ustalane na krótsze okresy czasu, niebezpieczeństwo zamrożeń może być znacznie zredukowane.

Celem czuwania nad rozwojem wzajemnego rozrachunku w czasie trwania umowy i wprowadzenia odpowiednich korektyw do planów towarowych i płatniczych, umowy handlowe i rozrachunkowe przewidują najczęściej istnienie Mieszanych Komisji Rządowych, które zbierają się okresowo i uzgadniają żądania stron obu, starając się usuwać i łagodzić wszelkie spory i pretensje.

6. Zamrożenia należności clearingowych.

a) Zamrożenia przejściowe. Zsynchronizowanie wzajemnych płatności w clearingu nie jest rzeczą łatwą. Nawet w wypadku zrównoważenia globalnej sumy płatności przewidywanych dla okresu czasu, na jaki została zawarta umowa i ustalenia plafonu płatniczego w sposób najbardziej przewidujący, może pojawić się chwilowa nierównowaga wzajemnych płatności w ciągu wykonywania umowy, a więc powstać przejściowe zamrożenie należności jednego kraju po drugiej stronie, co wyrazi się w braku funduszy na koncie rozrachunkowym w instytucji rozrachunkowej kraju wierzyciela.

W szczególności może to być spowodowane sezonowym charakterem importu wzgl. eksportu pewnych towarów, wchodzących w skład obrotu towarowego pomiędzy zainteresowanymi krajami (np. owoce, drób, nabiał, nasiona i inne płody rolne). W okresie danego sezonu zaistnieje nadmiar wpłat po stronie kraju importującego i brak funduszy na koncie rozrachunkowym po stronie kraju eksportującego.

Podobny wpływ mogą mieć sezonowe płatności nietowarowe, jak np. ruch turystyczny.

Dalsze perturbacje mogą wnosić do rozrachunku nieuchwycone w planie płatniczym transakcje kredytowe. Z tego względu niektóre kraje nie zezwalają w systemie clearingowym na transakcje kredytowe, co jest jednak błędne i świadczy

*) Część I-sza artykułu zamieszczona została w Nr. 1/48 „Wiadomości N. B. P.“

raczej o niedociągnięciach organizacji i techniki rozrachunkowej.

Stosunkowo rzadko spotyka się w umowach clearingowych postanowienie, że na wypadek powstania salda na rachunku jednej ze stron przekraczającego pewną wysokość, saldo to musi być spłacone przez państwo dłużnicze transferem dewiz. Takie postanowienie jest odstępstwem od zasady regulowania płatności w drodze rozrachunku, a więc bez transferu. Najczęściej umowa przewiduje, że ewentualne saldo, jakie zaistnieje z chwilą expiracji umowy, winno być wyrównane drogą dalszych dostaw towarowych na tych samych warunkach, jakie przewidziano w expirującej umowie.

Tego rodzaju postanowienia mają na celu zapobieżenie przekształcania się zamrożeń przejściowych w zamrożenia trwałe.

b) Zamrożenia trwałe. Zamrożenia trwałe mogą powstać albo jeszcze przed zawarciem umowy clearingowej np. przez zatrzymanie transferu należności przez jednego z późniejszych kontrahentów, albo też jako skutek wadliwego funkcjonowania umowy handlowej i płatniczej w czasie stosowania clearingu w wypadku, gdy właściwe organa państwowe nie dopilnują należytego ich wykonywania.

W szczególności w tym drugim wypadku zamrożenie powstanie gdy państwo dopuści do stałej przewyżki eksportu, niezrównoważonej wzajemnymi świadczeniami drugiej strony. Powstawanie zamrożeń tego rodzaju nie jest więc (podobnie jak zresztą przeważnie w wypadku zamrożeń bieżących) wynikiem złego funkcjonowania instytucji rozrachunkowej, lecz niedość przewidującej polityki gospodarczej danego państwa.

Oczywiście przy złym funkcjonowaniu instytucji rozrachunkowych mogą również powstać trudności w rozliczaniu płatności. Niesprawnie działająca instytucja rozrachunkowa może bowiem albo niedość szybko ściągać należności od importerów w swoim kraju, na skutek czego eksporterzy kraju partnera (jak również kraju własnego, jeżeli brak funduszy na koncie rozrachunkowym) muszą czekać na otrzymanie swoich należności, albo też opóźnić się z awizowaniem zagranicznej instytucji rozrachunkowej już przyjętych wpłat, przez co wierzyciele po stronie drugiego kraju nie mogą otrzymać we właściwym terminie swoich należności, których wypłata, uzależniona jest od otrzymania awiza o wpłacie przez instytucję rozrachunkową kraju wierzyciela. W tych wypadkach nie są to jednak

ujawnione zamrożenia na koncie rozrachunkowym w kraju dłużniczym, lecz rzeczywiste lub niezaawizowane zaległości we wpłatach w kraju dłużniczym wzgl. zaległości w wypłatach w kraju wierzycielskim.

c) Upłynnienie zamrożeń. Upłynnienie zamrożeń, powstałych czy to przed zawarciem umowy, czy też podczas jej trwania, w tym wypadku na skutek niedopilnowania zrównoważenia wzajemnych płatności przez jednego z partnerów, musi być dokonane drogą porozumienia pomiędzy zainteresowanymi państwami przez odpowiednie ukształtowanie planu płatniczego w następnych okresach umownych.

Na ogół ze strony państwa dłużniczego, które w chwili wprowadzenia ograniczeń płatności z zagranicą zatrzymało u siebie należności innego państwa, istnieje duża niechęć do prędkiego upłynnienia takich zamrożeń. Upłynnienie takie daje się uzyskać w krótkim czasie tylko w tych wypadkach, gdy państwo wierzycielskie zablokowało w porę należności państwa dłużniczego i zgromadziło odpowiednie kwoty na koncie zablokowanym, pozwalające na skompensowanie wzajemnych pretensyj, co jednak jest wypadkiem dość rzadkim. O ile ten sposób upłynnienia należności nie dochodzi do skutku, muszą być zastosowane inne środki, które omówimy tu pokrótce. Dotyczą one również zamrożeń trwałych, powstałych w czasie trwania rozrachunku.

Przede wszystkim więc zamrożenia mogą być zużyte na lokaty wzgl. inwestycje w kraju dłużniczym. W tym celu poszczególni wierzyciele mogą np. odstąpić swoje należności specjalnie powołanemu konsorcjum, które lokuje zamrożone kwoty w kraju dłużniczym w nieruchomościach lub przedsiębiorstwach zagranicznych przez zakup udziałów, lub obligacji, tworzy nowe przedsiębiorstwa itp. Oczywiście wierzyciele zamrożonych należności odstępują je najczęściej odnośnemu konsorcjum ze zniżką, za cenę uzyskania płynnej gotówki.

Dalszym sposobem może być konwersja zamrożeń na oprocentowaną pożyczkę państwową, lub ulokowanie sum zamrożonych w państwowych papierach procentowych. Tego rodzaju możliwość przewidywana jest w niektórych umowach płatniczych.

Najczęściej spotykanym sposobem upłynnienia zamrożeń jest przeznaczenie na ten cel części należności towarowych lub usługowych w umowie rozrachunkowej, zawieranej przez zaintere-

sowane państwa na okres następny, po zaistnieniu salda clearingowego.

Państwo, które ma zamrożone należności zagranicą, musi się ułożyć ze swoim partnerem o takie ukształtowanie wzajemnych płatności, aby zamrożenia mogły być skonsumowane przez nadwyżkę świadczeń tego partnera. Inaczej mówiąc, bilans państwa zamrożonego (wierzycielskiego) musi się w okresie odmrażania kształtować w obrotach z danym państwem ujemnie, w tym celu, aby suma wpłat na fundusz clearingowy krajowych dłużników w danym okresie była wyższa, niż suma wypłat dla krajowych wierzycieli z operacji bieżących i aby różnica mogła być wypłacona krajowym wierzycielom z tytułu należności zamrożonych w okresie poprzednim.

W clearingu towarowym cel ten może być osiągnięty przez nadwyżkę eksportu z kraju, w którym nagromadziły się sumy zamrożone. Zamrożenia więc zostaną upłynnione drogą zwiększonego importu do kraju wierzycielskiego. O ile clearing ma charakter towarowo-usługowy (w znaczeniu usług nie związanych z transakcjami towarowymi) mogą tu dojść płatności z tytułu tego rodzaju usług jak np. korzystanie z dróg transportowych, morskich portów, środków transportowych morskich itp.

Zależnie od tego jakiego rodzaju płatności są włączone do rozrachunku, skala możliwości ściągnięcia zamrożonych należności wzrasta. Może np. posłużyć do tego celu jednostronny ruch turystyczny. W tym wypadku kraj „zamrożony“ wysła swoich obywateli jako turystów na obszar kraju drugiego, gdzie na podstawie wystawionych w swoim kraju przekazów wzgl. sprzedanych czeków turystycznych, wypłacane im są odpowiednie kwoty z konta clearingowego w walucie partnera.

Najczęściej na upłynnienie zamrożeń trwałych przeznaczany jest tylko pewien odsetek płatności bieżących, co daje możliwość stopniowego zlikwidowania płatności zaległych bez szkody dla płatności bieżących. W przeciwnym wypadku wierzyciele z tytułu np. bieżącego eksportu musieliby czekać na otrzymanie swojej należności z puli clearingowej do czasu zaspokojenia całkowitych należności wierzycieli zamrożonych, co oczywiście musiałoby działać hamująco na eksport.

W wypadku włączenia do clearingu ruchu turystycznego, płatności z tego tytułu regulowane są w sposób specjalny, a więc ograniczane są kwoty, dopuszczone do wypłaty na jedną osobę

i na czas pobytu zagranicą, zabezpieczona jest wypłata należności poza normalną kolejnością wypłat, przewidywana jest rozległa sieć banków w kraju partnera, realizujących przekazy wzgl. czeki itp.

7. Clearing wielostronny. Niebezpieczeństwo powstawania zamrożeń w systemie dwustronnego clearingu międzypaństwowego istnieje stale i wymaga dużej czujności ze strony państw zainteresowanych, stałego kontrolowania kształtowania się wzajemnych obrotów i okresowego ustalania i korygowania planów towarowych i płatniczych.

Niejednokrotnie też umowy płatnicze zawierają różne postanowienia, mające na celu usunięcie niebezpieczeństwa zamrożenia trwałego należności w kraju partnera. Do najprostszych należą niewątpliwie postanowienia, przewidujące możliwość upłynnienia zamrożonego salda przez transfer dewiz, o ile saldo przekroczy pewną określoną wysokość. Takie postanowienie jest jednak odstępniem od klasycznych zasad systemu clearingowego. Poza tym może ono być zastosowane tylko w tym wypadku, gdy państwo przejmujące tego rodzaju zobowiązanie czuje się na siłach je wykonać i partner ma do niego odpowiednie zaufanie, albo też kiedy w razie niedotrzymania takiego zobowiązania kraj wierzycielski może pozwolić sobie na wstrzymanie eksportu do kraju partnera, w którym powstało saldo zamrożone.

Powstawanie zamrożeń jest bardzo uciążliwe dla wierzycieli, którzy nie mogą otrzymać należności z instytucji rozrachunkowej swojego kraju ze względu na brak odpowiednich funduszy na koncie rozrachunkowym.

Nie oznacza to bynajmniej, aby nie było płynności na kontach rozrachunkowych innych krajów clearingowych. Jednakowoż przy systemie klasycznym dwustronnego clearingu, fundusze instytucji rozrachunkowej dzielone są na konta poszczególnych krajów, a więc na poszczególne fundusze clearingowe, niezależne od siebie. Może więc istnieć stan rzeczy tego rodzaju, że instytucja rozrachunkowa posiada nadmiar płynnej gotówki, pochodzącej z sum zamrożonych u niej na niekorzyść szeregu krajów zagranicznych, a jednocześnie mieć zamrożone mniejsze należności w jednym lub kilku innych krajach zagranicznych, co wystarcza, aby wierzyciele, posiadający należności w tych innych krajach, nie mogli otrzymać wypłat w swojej instytucji rozrachunkowej.

Oczywiście, że niedogodność taka nie istniałaby, gdyby można było rozrachunki z wszyst-

kimi krajami traktować jako jeden łączny rozrachunek. Jest to jednak możliwe tylko albo w wypadku porozumienia się wszystkich zainteresowanych krajów i zastąpienia clearingu dwustronnego clearingiem wielostronnym, albo też w wypadku zupełnego oderwania rozrachunku krajowego (pomiędzy wierzycielami i dłużnikami krajowymi a instytucją rozrachunkową danego kraju) od rozrachunku zagranicznego (pomiędzy instytucją rozrachunkową danego kraju a wierzycielami i dłużnikami zagranicznymi poprzez instytucję rozrachunkową zagraniczną).

Nie wchodząc tu w omawianie tej drugiej ewentualności zajmujemy się pokrótce ideą clearingu wielostronnego.

Przypuśćmy, że kraj A zawarł umowę clearingową z krajami B i C oraz że te kraje B i C stosują między sobą również system regulowania płatności w drodze clearingu.

Założmy, że 1) kraj A zamrożony jest w kraju B na sumę 500.000.— 2) kraj C zamrożony jest w kraju A również na sumę 500.000.— Z porównania tych zamrożeń wynika, że gdyby kraj A miał łączny clearing z krajami B i C, zamrożenia kraju A zagranicą i zamrożenia kraju C w kraju A wzajemnie skompensowałyby się i nastąpiłaby zupełna płynność w rozrachunku w kraju A.

Przypuśćmy dalej, że kraj B jest zamrożony w kraju C na tę samą sumę 500.000.— Można by wtedy doprowadzić do porozumienia następującego:

Kraj A zgodziłby się na zużycie w kraju B swojej wierzytelności na pokrycie długu kraju C.

Kraj B zgodziłby się na zużycie w kraju C swojej wierzytelności na pokrycie długu kraju A.

Kraj C zgodziłby się na zużycie swojej wierzytelności w kraju A na pokrycie długu kraju B.

Nastąpiłoby więc skompensowanie wzajemnych długów i wierzytelności w drodze clearingu trójkątnego.

Gdyby kraj A regulował wszystkie swoje płatności z zagranicą wyłącznie drogą clearingu i posiadał zrównoważony bilans płatniczy, wszystkie jego wierzytelności i długi mogłyby się skompensować w jego ogólnym funduszu clearingowym. Wówczas fundusz clearingowy kraju A odgrywałby rolę podobną, jak rynek dewizowy w systemie obrotu wolnodewizowego i służyłby dla regulowania należności wierzycieli zagranicznych, jak poprzednio służyły do tego celu rezerwy całego rynku dewizowego, włączając w to rezerwy dewizowo-kruszczone krajowego banku centralnego.

Podobnie przedstawiałyby się sytuacja również w innych krajach, gdyby wprowadzono powszechny system clearingowy.

Biorąc za podstawę przytoczony przykład clearingu trójkątnego, możnaby przypuścić teoretycznie możliwość wprowadzenia clearingu wielostronnego (multilateralnego) z wzajemnym rozrachowywaniem należności w jakiejś instytucji międzynarodowej, która administrowałaby wspólnym funduszem clearingowym. Instytucja ta prowadziłaby rozrachunek pomiędzy importerami i eksporterami państw, należących do clearingu wielostronnego. Daleko mniej idącym pomysłem byłoby porozumienie według którego instytucja ta zajmowałaby się rozrachowywaniem sald lub ich części pomiędzy poszczególnymi krajami, celem częściowego upłynnienia zamrożeń.

Tego rodzaju teoretyczne koncepcje istniały przed wojną, jednakże bez większych szans realizacji. Na przeszkodzie ku wielostronnemu clearingowi stały m. in. zróżniczkowane kursy, jak też niechęć państw, posiadających u siebie zamrożone należności innych państw, do przekazywania tych zamrożeń na konto innego kraju, co pozbawiałoby je rezerw na wypłatę należności wierzycielom własnego kraju. Ponadto przez takie upłynnienie i upowszechnienie rozrachunku, clearing nie dawałby tych egoistycznych korzyści, które posiadał w stosunkach dwustronnych, gdzie mógł odgrywać rolę skutecznego instrumentu polityki gospodarczej, wykorzystywanego dla własnych celów.

To też realizacja clearingu wielostronnego musiałaby być poprzedzona przez porozumienie wszystkich zainteresowanych państw przede wszystkim w dziedzinie polityki walutowej, następnie zaś w dziedzinie wzajemnej współpracy i rozluźnienia ograniczeń obrotu płatniczego. W okresie do r. 1938 nie było odpowiedniego klimatu w stosunkach międzynarodowych, któryby sprzyjał dojściu do porozumienia w tych dwóch najważniejszych dziedzinach. To była przyczyna że liczne projekty wielostronnego clearingu reglamentowanego nie miały w tym okresie żadnych szans urzeczywistnienia, pomimo, że zajmowały się nimi nawet najwyższe organizacje międzynarodowe, jak np. Liga Narodów. Projekty te, w zmienionej i rozszerzonej formie odżyły dopiero podczas drugiej wojny światowej i stały się podłożem uchwał Międzynarodowej Konferencji w Bretton Woods, w szczególności dotyczących utworzenia Międzynarodowego Funduszu Monetarnego.

Mgr Alfred Siebeneichen

SYSTEM CLEARINGOWY W POLSCE

Klasyczny dwustronny clearing, stosowany przed wojną również przez Polskę, opiera się na następujących zasadach:

1) Dłużnicy krajowi regulują należności wierzycieli zagranicznych wpłacając te należności do krajowej instytucji rozrachunkowej w pieniądzu swego kraju. Taka wpłata stanowi podstawę dla dokonania wypłaty przez zagraniczną instytucję rozrachunkową beneficjentowi zagranicznemu w miarę istnienia funduszków na rachunku clearingowym danego kraju, w instytucji zagranicznej.

2) Wpłata, dokonana przez dłużnika zagranicznego do zagranicznej instytucji rozrachunkowej na rzecz beneficjenta krajowego stanowi podstawę do dokonania wypłaty przez krajową instytucję rozrachunkową odpowiedniej kwoty w pieniądzu krajowym temu beneficjentowi w miarę istnienia funduszków na rachunku clearingowym danego kraju zagranicznego, prowadzonym przez krajową instytucję rozrachunkową.

Jak z tego wynika, w clearingu towarowym z danym krajem, eksporter krajowy mógł niezwłocznie otrzymać swą należność wpłaconą do instytucji rozrachunkowej po drugiej stronie tylko w tym wypadku, gdy na rachunku danego kraju w krajowej instytucji rozrachunkowej istniały dostateczne fundusze, pochodzące z wpłat importerów krajowych za towary pochodzące z odnośnego kraju zagranicznego, powiększone ewentualnie o sumę tzw. kredytu operacyjnego, które instytucje rozrachunkowe przyznawały sobie wzajemnie celem ułatwienia funkcjonowania rozrachunku. W przeciwnym razie eksporter musiał czekać na wypłatę swej należności aż do czasu nagromadzenia się na rachunku clearingowym danego kraju odpowiednich funduszków.

Nadwyżka wpłat zagranicznych importerów do zagranicznej instytucji rozrachunkowej nad wpłatami krajowych importerów do krajowej instytucji rozrachunkowej (powiększonymi o sumę ew. kredytu operacyjnego) stanowiła tzw. przejściowe „zamrożenie” krajowych eksporterów.

Ten stan rzeczy wynikał z przyjętej zasady dzielenia wpłat importerów do instytucji rozrachunkowej na poszczególne fundusze clearingowe według krajów (tzw. szufladkowania clearingowego). Pomimo, że ogólna suma wpłat do insty-

tucji rozrachunkowej mogłaby wystarczyć na zaspokojenie wszystkich należności krajowych eksporterów, wpłaconych do clearingu w instytucjach zagranicznych (w wypadku, gdy ogólna suma poszczególnych „zamrożeń” krajów zagranicznych przekraczała ogólną sumę „zamrożeń” danego kraju zagranicą), instytucja rozrachunkowa nie mogła dokonywać wypłat eksporterom w rozrachunku z takim krajem, w którym przejściowo powstało „zamrożenie”. Instytucja rozrachunkowa nie wypłacała w tych wypadkach nie tylko ekwiwalentu wpłaty „zamrożonej” zagranicą, lecz nawet zaliczki z ogólnych funduszków na poczet takiej należności już wpłaconej zagranicą, a już nigdy nie dokonywała wypłaty zaliczkowej na poczet należności zagranicą jeszcze nie wpłaconej.

Niektóre instytucje rozrachunkowe wystawiały eksporterom na tego rodzaju należności „zamrożone” odpowiednie zobowiązania obiegowe lub bony, które mogły być odstępowane importerom dokonyującym wpłaty do instytucji rozrachunkowej za import z tego samego kraju. Tego rodzaju system nasuwał jednak zastrzeżenia, gdyż powodował istnienie giełdowego kursu takich bonów o charakterze spekulacyjnym, odbiegającym oczywiście od oficjalnego kursu rozrachunkowego. Z drugiej jednak strony system ten przyczyniał się do szybszego upłynnienia zamrożeń, gdyż dawał pewnego rodzaju premie importerom, zastępując system wiązanych transakcji kompensacyjnych, zwykle powodujących jeszcze większe zamieszanie w clearingu.

Normalnie jednak eksporter, posiadający „zamrożoną” należność w clearingu, dyskontował tę należność, cedując ją na dyskontera. Cesja taka potwierdzana była przez instytucję rozrachunkową, co zabezpieczało dyskontera przed możliwością bezpośredniej wypłaty należności eksporterowi względnie podwójnego jej scedowania. W wypadkach, gdy w przybliżeniu dawał się przewidzieć okres oczekiwania na upłynnienie takiej należności w clearingu, co mogła ustalić instytucja rozrachunkowa na podstawie planu finansowego clearingu z danym krajem, banki nie uchylały się od tego rodzaju finansowania eksportera.

Jak widać z powyższego, instytucje rozrachunkowe, bez względu na to, czy były to instytucje

specjalne, czy też banki emisyjne, nie zajmowały się finansowaniem handlu zagranicznego, nawet w tak ograniczonym zakresie, jak zaliczkowanie na poczet „zamrożonych“ należności eksporterów względnie dyskontowanie należności lub udzielanie kredytów pod ich zastaw.

Podobnie instytucje rozrachunkowe nie zlecały do wypłaty należności zagranicznego wierzyciela (względnie otwierały akredytywy na rzecz zagranicznego eksportera) bez uprzedniej wpłaty odnośnej kwoty przez krajowego dłużnika względnie importera.

Instytucje rozrachunkowe ograniczały się więc ściśle do roli instytucji powierniczej, administrującej funduszami clearingowymi i nie zajmowały się sprawami wchodzącymi w zakres finansowania handlu zagranicznego.

Z tego czysto powierniczego charakteru działalności instytucji rozrachunkowych wynikała zasada, że instytucje te nie mogą ponosić odpowiedzialności za możliwe straty kursowe lub inne straty, wynikające ze zwłoki w otrzymaniu należności w clearingu, zwłaszcza na skutek „zamrożenia“ należności.

Pamiętać musimy o tym, że nawet gdy rozrachunek biegnie sprawnie, pomiędzy dniem wpłaty należności zagranicą, a dniem wypłaty w kraju upływa pewien, kilku — lub nawet kilkunastodniowy okres czasu. W clearingu dwuwalutowym (a ten typ clearingu przeważał we wszystkich krajach) lub też również w clearingu jednowalutowym w razie zafakturowania należności w walucie nie będącej walutą rozrachunkową, należność wpływa z reguły na rachunek clearingowy zagranicą w innej walucie niż waluta wierzyciela. Przerachowanie tej należności następuje według kursu dnia wpłaty. W razie zmiany kursu w okresie pomiędzy dniem wpłaty i dniem wypłaty należności, wierzyciel otrzyma w swojej walucie sumę większą lub mniejszą niż ta, jakaby mu się istotnie należała.

To też w międzypaństwowych umowach clearingowych umieszczane były często postanowienia, że dłużnik zwolniony jest ze swego zobowiązania dopiero z chwilą otrzymania pełnej należności przez wierzyciela. W razie więc zmiany kursu pomiędzy dniem wpłaty i wypłaty, wierzyciel mógł zażądać od dłużnika dopłacenia mu w clearingu różnicy, jaka powstała na skutek tej zmiany. Postanowienie, o którym mowa, nosi nazwę „klauzuli liberacyjnej“.

Znana jest też klauzula odmienna tzw. „klauzula ryzyka walutowego“, postanawiająca, że pre-

tensje, powstałe z różnic kursowych, nie mogą być przez strony dochodzone. Takie postanowienie przerzuca całe ryzyko walutowe na wierzyciela, odwrotnie więc, niż to czyni „klauzula liberacyjna“.

Wreszcie inne umowy clearingowe nie przesądzają tej sprawy, przewidując tylko dopuszczalność przekazywania różnic kursowych w clearingu z pozostawieniem sprawy, kto ponosi odpowiedzialność, do uregulowania pomiędzy wierzycielem i dłużnikiem bezpośrednio, względnie prawu powszechnemu. Płatnicze układy polsko-niemieckie z r. 1935 i 1938 zawierają postanowienie zwężające, opiewające, że: „Straty kursowe i na procentach, które powstają przy wpłatach (do clearingu) mogą być zapłacone według postanowień niniejszego układu jedynie wtedy, o ile istnieje co do tego porozumienie między odnośnymi prywatnymi stronami, przeprowadzającymi transakcje“.

Jak z powyższego wynika, nawet w ówczesnym ustroju uznawano zasadę, że instytucje rozrachunkowe nie mogą być narażane na ryzyko i straty kursowe, które musi ponosić bezpośrednio zainteresowany importer względnie eksporter. Istniał tylko jeden wypadek, kiedy zasada taka nie mogła być utrzymana. Mianowicie, ryzyka tego, w ograniczonych rozmiarach, nie da się uniknąć przy clearingu jednowalutowym, kiedy walutą rozrachunkową jest waluta partnera, lub też waluta kraju trzeciego. W tym wypadku, instytucja rozrachunkowa, przyjmująca wpłaty w walucie swego kraju, nie będącej walutą rozrachunkową, jest narażona na ryzyko kursowe w ramach sum wpłaconych przez krajowych dłużników przed zmianą kursu w walucie krajowej, a nie zużytych na wypłaty na rzecz krajowych wierzycieli według starego kursu.

Przed wojną clearingi jednowalutowe należały do rzadkości; gdyż przeważnie zawierane były umowy clearingowe dwuwalutowe, Polska np. posiadała wyłącznie clearingi dwuwalutowe, wobec czego omawiana wyżej sprawa nie miała praktycznego znaczenia.

* * *

W okresie powojennym nastąpiło w Polsce znaczne odchylenie od wyżej podanych zasad klasycznego clearingu, co było wynikiem przede wszystkim zasadniczej zmiany struktury gospodarki narodowej, częściowo zaś potrzeb, wynikających z przejściowego kształtowania się tej gospodarki, zwłaszcza w dziedzinie walutowej.

Metody płatnicze w obrotach zagranicznych zostały oczywiście dostosowane do systemu gospodarki planowej. Poza tym, ponieważ w obrotach zagranicznych bierze przeważnie udział sektor uspołeczniony, odpadła w dużym stopniu celowość techniki rozrachunkowej, stosowanej przed wojną lub jeszcze obecnie w krajach o gospodarce nieplanowej. Jednym z ważkich elementów, które wpłynęły na zmianę systemu techniki rozrachunkowej w Polsce była rozbieżność cen krajowych i zagranicznych. Do czasu wprowadzenia jednolitego mnożnika do rozrachunku zagranicznego, okoliczność ta miała bezpośredni wpływ na technikę pracy polskiej instytucji rozrachunkowej, którą jest Biuro Rozrachunków Międzynarodowych. Również i sprawa nadwartościowości złotego wpływała na metody stosowane w rozrachunku i prace B.R.M., jakkolwiek ten czynnik walutowy ma niewątpliwie charakter przejściowy.

W szczególności, do czasu ostatecznego ustabilizowania kursu złotego, umowy clearingowe zawarte przez Polskę musiały się rzeczy opierać na systemie jednawalutowym. Walutą rozrachunkową w dotychczasowych umowach jest bądź waluta partnera, bądź też waluta kraju trzeciego. (dolar U.S.A.).

Dzięki tej okoliczności można było w clearing polskim po wojnie oddzielić stronę zagraniczną rozrachunku (w walucie rozrachunkowej) od strony krajowej, wewnętrznej (w złotych). Umowy clearingowe regulują bowiem kształtowanie się rozrachunku pod kątem widzenia równowagi w obrocie zagranicznym w walucie obcej, natomiast nie obejmują strony krajowej złotej, która jest wewnętrzną sprawą Polski.

Do czasu wprowadzenia jednolitego mnożnika, wyrażającego dla rozrachunku towarowego stosunek złotego do waluty obcej, B.R.M. rozliczał należności, jakie wpłacał importer polski do krajowej puli clearingowej, według mnożników ustalonych (grupowo lub indywidualnie) dla poszczególnych towarów przez Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów*). Podobnie rozliczany był i eksport, gdzie stosowane były bądź mnożniki przeliczeniowe bądź też określone ceny w złotych, ustalone dla jednostki towaru, nie zaś w odniesieniu do jego wartości, określonej w fakturze zagranicznej.

W ten sposób znaczna część obrotu towarowego z zagranicą rozliczana była w krajowej puli rozrachunkowej nie według współczynników,

określających stosunek złotego do waluty obcej, lecz według ceny jednostkowej towaru. Inaczej mówiąc był to nie rozrachunek wartościowy, lecz towarowy.

Z tego też względu rozrachunek krajowy w złotych, nie musiał wykazywać zrównoważenia obrotów w poszczególnych umowach, jakkolwiek całość operacji w obrotach zagranicznych mogła wykazywać nie tylko równowagę wpłat i wypłat, lecz nawet nadwyżkę, co było zasadniczym założeniem.

Wobec oddzielenia strony krajowej rozrachunku od strony zagranicznej, możliwym było również rozluźnienie zależności, jaka istniała w klasycznym clearingu pomiędzy wpłatą zagranicą a wypłatą w kraju oraz pomiędzy wpłatą w kraju a zleceniem wypłaty zagranicą.

W początkowym okresie zagraniczne należności rozrachunku regulowane były przez B.R.M. niezależnie od rozliczenia w kraju. Mianowicie zapłata za towar zagranicą dokonywana była bez względu na to, czy nastąpiła wpłata importera krajowego, czy też nie. Dopiero w dalszym okresie nastąpiło powiązanie i uzależnienie wzajemne tych operacji, co zostało wprowadzone po ustaleniu systemu organizacyjnego produkcji i wymiany w Polsce, a przede wszystkim zasad planowej gospodarki finansowej.

Natomiast nawet i po ustaleniu tych zasad nie odstąpiono od bardzo korzystnej dla eksportu krajowego zmiany systemu a mianowicie od traktowania złotej puli rozrachunkowej, jako całości, bez rozbijania jej na poszczególne umowy. To zaprzestanie „szufladkowania“ clearingu sprawia, że nawet w razie „zamrożenia“ należności eksportera polskiego na rachunku clearingowym zagranicą nie musi on czekać na wypłatę ekwiwalentu złotowego w kraju, jak to miało miejsce w klasycznym clearingu.

Stosowanie tej nowej zasady możliwym jest również dzięki temu, że nastąpiła zasadnicza zmiana organizacyjna instytucji rozrachunkowej w Polsce. B.R.M. nie stanowi obecnie odrębnej instytucji rozrachunkowej, jaką był przed wojną Polski Instytut Rozrachunkowy, posiadający własną osobowość prawną, natomiast jest częścią składową Narodowego Banku Polskiego (którego zadania też różnią się zasadniczo od zadań przedwojennego Banku Polskiego). Wskutek tej zmiany B.R.M. nie jest w swej działalności ograniczony wyłącznie do operowania sumami powierzonymi, jak również nie ogranicza się wyłącznie do czynności rozrachunkowych, lecz jako

*) Tadeusz Dietrich: „Zasady systemu finansowego Polski powojennej“, str. 88, Toruń 1947 r.

część składowa N.B.P. zajmuje się jednocześnie operacjami bankowymi, wykraczającymi poza czynności ściśle rozrachunkowe.

Przede wszystkim więc B.R.M. nabywa od eksportera waluty zagraniczne, wypłacone na konto rozrachunkowe zagranicą, wypłacając eksporterowi jego należność w złotych, bez względu na ewentualne „zamrożenie“ tej należności w rozumieniu klasycznego clearingu.

Đalej B.R.M. korzysta z kredytów zagranicznych, przewidywanych w poszczególnych umowach płatniczych celem zrównoważenia bilansu płatniczego, pomimo niezrównoważenia bilansu handlowego, co wobec potrzeb importowych Polski w okresie powojennej odbudowy jest niemal regułą.

Przyjmując złote wpłaty importerów tytułem należności za towary, przywiezione w ramach

Dr Józef Zagórski

STOPA PROCENTOWA W GOSPODARCE PLANOWEJ

1. Istota stopy procentowej. W systemie szkoły klasycznej stopa procentowa była ceną, wynagrodzeniem za oszczędzanie, czy też jak to formuluje Marshall za „czekanie“ („waiting“). Ten pogląd bez bardziej istotnych zmian utrzymywał się aż do czasu ukazania się „Ogólnej teorii Zatrudnienia Stopy Procentowej i Pieniądza“ Keynesa. Keynes wykazał, że stopa procentowa jest zjawiskiem czysto monetarnym. Zależy ona z jednej strony od „preferencji płynności“ to znaczy od tego jak wysokie zapasy kasowe poszczególne jednostki uważają za wskazane utrzymywać w danej sytuacji gospodarczej. Wpływają na to motywy obiektywne określone rozmiarami zawieranych transakcji oraz motywy subiektywne jak wgląd na ostrożność czy też zamiary spekulacyjne — z drugiej strony stopa procentowa zależy od ilości pieniądza. Przez pieniądz rozumiemy najbardziej płynne aktywa, a więc przede wszystkim pieniądz właściwy, posiadający moc prawną zwalniania z zobowiązań oraz salda kredytowe rachunków bieżących w bankach. Jeżeli byśmy więc na osi pionowej odkładali stopę procentową, a na osi poziomej ilość pieniądza, wówczas skalę „preferencji płynności“ moglibyśmy przedstawić w postaci krzywej opadającej w miarę posuwania się od początku układu na prawo. Oznacza to, że im niższa jest stopa procentowa tym większe ilości pieniądza będą przechowywane w postaci planowanych zapasów kasowych i odwrotnie. Krzywą tego rodzaju można wyzna-

kredytów, o których wyżej mowa, B.R.M. stosuje oczywiście aktualny mnożnik przeliczeniowy, który może odbiegać od kursu danej waluty w momencie spłaty całości lub też przypadającej raty kredytu. Wynika z tego ryzvko różnic kursowych na wypadek zmiany kursu złoto tego względnie odnośnej waluty zagranicznej. Dołącza się do tego ryzyko walutowe, wynikające z systemu jednowalutowego clearingu, o czym mówiliśmy na wstępie.

Jest rzeczą oczywistą, że ryzvko to podobnie, jak to było przy znacznie mniej korzystnym dla gospodarczych interesów państwa przedwojennym systemie rozrachunkowym, nie może obciążać instytucji rozrachunkowej, lecz musi być ponoszone przez całość gospodarstwa narodowego, korzystającego z uwypuklonych wyżej dogodności nowego systemu.

czyć tylko dla danej sytuacji gospodarczej. Z chwilą zmiany sytuacji gospodarczej, t.zn zmian rozmiarów transakcji i przewidywań, krzywa ta ulegnie zmianie, przesuwając się na lewo (w wypadku zmniejszenia się potrzeby płynności) lub na prawo (w wypadku zwiększenia się potrzeby płynności), zmieniając przy tym ewentualnie kształt. Przy każdej jednak sytuacji gospodarczej krzywa ta pozwala nam, mając dane o ilości pieniądza wyznaczyć stopę procentową, która będzie stoną równowagi. Głównym więc czynnikiem regulującym stopę procentową, przy danym stanie preferencji płynności, są wg Keynesa władze monetarne kontrolujące ilość pieniądza.

Jednocześnie z teorią Keynesa została sformułowana teoria odmienna reprezentowana przez Ohlina, Robertsona i Hicksa. Wg tej teorii stopa procentowa kształtuje się jako wynik gry popytu i podaży na „kredyt“. Uznaje więc ona, w przeciwieństwie do teorii klasycznej, znaczenie ilości pieniądza i zmian w preferencji płynności. Zasadnicza różnica między tą teorią a teorią Keynesa polega na tym, że w ujęciu tej szwedzkiej, jak ją niekiedy określają, teorii, każde oszczędzanie, które nie sprowadza się do teźauryzacji pieniądza jest jednym z elementów kształtujących podaż „kredytu“, czemu przeczy Keynes. Jak wynika z dyskusji przeprowadzonej przez Keynesa z jednej, a Ohlina i Robertsona z drugiej strony (*The Economic Journal*, 1937), a w szczególności jak to wykazał A. P. Lerner

w doskonałym artykule p.t. „Alternative Formulations of Theory of Interest“, The Economic Journal, 1938, spór ten sprowadza się raczej do różnic w terminologii, a nie dotyczy meritum sprawy.

(Przeciwko sformułowaniu Lerner'a broni się Robertson, nie wysuwając jednak przekonujących argumentów, Por. „Mr. Keynes and the Rate of Interest“ w „Essays in the Monetary Theory“, London, 1940).

Teoria szwedzka wchodzi w szczególności instytucjonalne rynku pieniężnego, podczas gdy teoria keynesowska ujęta jest raczej „makrodynamicznie“ i przez to jest bardziej jasna i prosta.

Teoria Keynesa dotyczy zasadniczo stopy krótkoterminowej. Wypływające z tej teorii wnioski Keynes uogólnił i na stopę długoterminową, zakładając, że między stopą krótkoterminową a stopą długoterminową zachodzi ścisła korelacja.

Dokładnie zagadnienie związku między stopą krótkoterminową a długoterminową rozwiązał Kalecki („Short-term and long-term rate of interest“ w „Studies in Economic Dynamics“, London, 1943). Stopa długoterminowa wykazuje mniejsze wahania od stopy krótkoterminowej, co jest oczywiste. Przytem wg Kaleckiego stopa długoterminowa jest zależna nie od aktualnej w danej chwili stopy krótkoterminowej, lecz od przewidywanej przeciętnej stopy krótkoterminowej dla okresu, który był brany pod uwagę przy decyzji, co do sposobu ulokowania kapitału. Kalecki więc wyraźnie podkreśla, że aktualna stopa krótkoterminowa jest tylko jednym z elementów wpływających na kształtowanie się aktualnej stopy długoterminowej, przez co współzależność między tymi dwiema stopami musi być odpowiednio słabsza. Stanowisko to nie wydaje się nam całkowicie słuszne.

Osoby lokujące swoje kapitały na rynku pieniężnym można podzielić na dwie kategorie: kapitalistów-rentierów i kapitalistów-spekulantów. Kapitaliści-rentierzy biorą pod uwagę dłuższe okresy czasu i chcąc dokonać lokaty powinni porównać aktualną stopę długoterminową z przewidywaną przeciętną dla tego długiego okresu czasu stopą kredytu krótkoterminowego. Jednakże dla tego typu kapitalistów elastyczność substytucji między kredytem krótko — a długoterminowym musi być nieznaczna. Kapitaliści-rentierzy nie zawsze mają dostateczne podstawy dla przewidywania kształtowania się stopy krótkoterminowej, poza tym dla tej grupy odnawianie lokat krótkoterminowych jest związane ze sto-

sunkowo większymi kosztami. Dlatego też ta grupa ogranicza się głównie do lokat długoterminowych. Aktywną rolę na rynku, na co szczególnie nacisk kładzie Keynes, odgrywają kapitaliści-spekulanci, którzy biorą pod uwagę okresy dłuższe lub krótsze, w zależności od tego jak szybko przewidują zmiany. Ponieważ w gospodarstwie kapitalistycznym zmiany sytuacji rynkowej są bardzo częste, kapitaliści-spekulanci z natury rzeczy biorą pod uwagę okresy raczej krótkie. Dlatego też naszym zdaniem zależność między aktualną stopą krótkoterminową, a aktualną stopą długoterminową jest znacznie bardziej bezpośrednia, niż to zakłada Kalecki¹⁾.

Niewątpliwie zagadnienie wpływu spekulacji na stopę procentową i substytucjonalności między kredytem krótko i długoterminowym jest znacznie bardziej skomplikowane niż to przedstawiliśmy. Umyślnie unikaliśmy wchodzenia w szczególności, gdyż chodziło nam tylko o uwypuklenie najważniejszych elementów kształtujących wysokość stopy procentowej.

Naszym zdaniem teoria Keynesa daje racjonalne wyjaśnienie zjawiska stopy procentowej. Nie ustępuje ona, jeśli chodzi o ścisłość, sformułowaniu Ohlina, Robertsona i Hicksa. To ostatnie sformułowanie pozwala na dokładniejsze śledzenie roli instytucjonalnych elementów rynku pieniężnego. Natomiast sformułowanie Keynesa kładzie nacisk przede wszystkim na czynniki ogólnogospodarcze.

2. Rola stopy procentowej w gospodarstwie kapitalistycznym. Znakomita większość inwestycji miała charakter inwestycji konsumpcyjnych. Możliwości inwestycji produkcyjnych były bardzo ograniczone i ściśle związane z pozycją zajmowaną przez daną jednostkę w hierarchii gospodarczo-społecznej. Na ogół więc, ten miał większe możliwości inwestycji produkcyjnych kto miał większy dochód. W tych warunkach inwestycje były samofinansowane. W tym więc zakresie w gospodarstwie kapitalistycznym stopa procentowa nie miała większego znaczenia. Brak popytu na kredyt inwestycyjny stanowił jedną z przyczyn, dla których nie mógł powstać rynek pieniężny o szerszym zasięgu.

Popyt na kredyt dobrze zabezpieczony, z reguły na cele wojenne przejawiało państwo. Pierwsze domy bankowe w średniowieczu utworzyły

¹⁾ Konsekwentnie w dalszym ciągu niniejszej pracy mówiąc o rynku pieniężnym, będziemy mieli na myśli zarówno właściwy rynek pieniężny jak i rynek kapitałowy.

się właśnie w oparciu o tego rodzaju rynek. Poza tym istniał zawsze popyt na kredyt na cele konsumpcji, przeważnie bez żadnego zabezpieczenia, o wielkim ryzyku, co wytworzyło lichwiarstwo, działające na bardzo wąskich rynkach. Zarówno pożyczki dla państwa jak i lichwiarski kredyt konsumpcyjny były na ogół zjawiskami marginesowymi i nie miały żadnego bezpośredniego wpływu na ogólną sytuację gospodarczą.

W gospodarstwie kapitalistycznym możliwości inwestycji produkcyjnych są niezależne od pozycji społecznej inwestującej jednostki, jednocześnie dzięki rewolucji przemysłowej pole inwestycji przemysłowych znakomicie się rozszerza. W związku z tym powstaje znaczny popyt na kredyt dla celów produkcyjnych i tworzy się rynek pieniężny. Jednostki rozporządzające nadwyżkami dochodu, przed którymi stała przed tym alternatywa zainwestowania tych nadwyżek we własnym gospodarstwie, lub zużycia na mniej lub bardziej trwałą konsumpcję, obecnie uzyskują nową możliwość korzystnego ulokowania tych nadwyżek na rynku pieniężnym. Im wyższa jest stopa procentowa na rynku tym korzystniej przedstawia się lokata nadwyżek na rynku pieniężnym, w porównaniu z zużyciem ich we własnym gospodarstwie. Rynek pieniężny staje się w ten sposób rynkiem inwestycji. Realizowane są tylko te inwestycje, które zapewniają najwyższy dochód.

Przy danej więc skali krańcowej wydajności kapitału stopa procentowa reguluje rozmiary inwestycji, a tym samym i rozmiary dochodu społecznego. Staje się więc centralnym elementem w układzie gospodarstwa społecznego.

W gospodarstwie przedkapitalistycznym inwestycje były tylko alternatywą konsumpcji, nie wpływały one na rozmiary bieżącego dochodu społecznego (oczywiście wykończenie inwestycji w postaci przyrostu gotowego kapitału produkcyjnego wpływało na podniesienie dochodu, lecz dopiero w okresie następnym). Natomiast w gospodarstwie kapitalistycznym, opartym o funkcjonowanie rynku pieniężnego, można inwestować nie zmniejszając konsumpcji, lecz przez pożyczanie. Inwestowanie przestaje być alternatywą konsumowania — w rzeczywistych warunkach rozwoju gospodarstwa kapitalistycznego przy niepełnym wykorzystaniu siły roboczej.

Powstaje pytanie jaką rolę odgrywa stopa procentowa w gospodarstwie kapitalistycznym o pełnym zatrudnieniu. Jądro sprawy tkwi w tym, że w danej sytuacji gospodarczej istnieje tylko

jedna stopa procentowa, która może zapewnić pełne zatrudnienie. W krajach dobrze zagospodarowanych — jak pisze Keynes — jak np. kraje anglosaskie krańcowa wydajność kapitału może być bardzo niska, niższa od dolnej granicy stopy procentowej, którą Keynes szacuje dla tych krajów na 2 do 2½ procent przez co instytucja stopy procentowej staje się jedną z przeszkód w osiągnięciu pełnego zatrudnienia. Tak, że zdaniem Keynesa może się zdarzyć, że kraje o mniejszym stopniu zagospodarowania będą mogły osiągnąć pełne zatrudnienie i korzystać z większego dochodu bieżącego aniżeli kraje lepiej zagospodarowane²⁾.

Jednakże my z polskiego przedwojennego doświadczenia wiemy, że niski stopień zagospodarowania nie gwarantuje bynajmniej pełnego zatrudnienia. To czego Keynes nie wziął pod uwagę to jest fakt, że jakkolwiek w krajach słabo zagospodarowanych krańcowa wydajność kapitału jest stosunkowo wysoka, to również i granica do jakiej przy najbardziej zręcznej polityce pieniężnej można obniżyć stopę procentową jest też odpowiednio wysoka. Stopa procentowa stanowi więc jedną z przeszkód w osiągnięciu długotrwałego pełnego zatrudnienia nie tylko w krajach zamożnych, lecz również i w krajach ubogich gospodarujących na zasadach kapitalistycznych. Minimalną stopę procentową określają dwa czynniki: ryzyko, że dłużnik nie zwróci na czas pieniędzy, oraz minimalna potrzeba płynności, będąca też ryzykiem, że przed upływem płatności pożyczki wierzyciel może potrzebować pieniędzy. Granica ta będzie niższa w krajach dobrze zagospodarowanych, o znacznej stabilizacji stosunków gospodarczych i wyższa w krajach słabo zagospodarowanych. Również w tym samym kraju granica ta będzie niższa w okresie depresji i wyższa w okresie ożywienia. Co niewątpliwie mogło mieć swój wpływ na fakt, że nawet w okresie ożywienia bardzo często nie osiągnano pełnego zatrudnienia. Keynes więc nie widzi większych możliwości osiągnięcia pełnego zatrudnienia przez operowanie stopą procentową i zaleca podnoszenie krańcowej wydajności kapitału przez inwestycje publiczne.

Keynes zgodnie z rzeczywistością z przedmiotowej wojny przyjmuje, że podaż kredytu opiera się w znacznej mierze na inwestorach prywatnych i na tej zasadzie wyprowadza dolną granicę stopy procentowej.

²⁾ c. str. 219.

Przyjmijmy, że bank centralny zdecydowany jest obniżyć stopę procentową do możliwych granic; będzie on wówczas powiększał sumę udzielanych kredytów przez obniżanie stopy procentowej.

Teoretycznie dolną granicą stopy procentowej będzie taka jej wysokość, przy której zostanie tylko pokryta premia za ryzyko niewypłacalności dłużników oraz koszt utrzymania aparatu bankowego. Tę dolną granicę stopy procentowej będziemy nazywać minimum technicznym stopy procentowej. W gospodarce kapitalistycznej nie zawsze to minimum może być osiągnięte.

Obniżka stopy procentowej powoduje wzrost zapotrzebowania na kredyty na cele inwestycyjne. Następuje więc wzrost popytu efektywnego spowodowany zarówno wzrostem popytu na inwestycje jak i wzrostem popytu pochodnego. Produkcja zostanie powiększona, lecz w gospodarstwie kapitalistycznym wzrostowi produkcji, w krótkich okresach czasu zawsze towarzyszy wzrost cen. W tym sensie powiększanie produkcji jest procesem inflacyjnym. Wzrost więc ilości pieniądza spowodowany obniżeniem stopy procentowej częściowo będzie absorbowany wzrostem produkcji, a częściowo wzrostem cen. Jednak z chwilą osiągnięcia pełnego zatrudnienia dalsze obniżanie stopy procentowej może spowodować dalszy wzrost popytu na kredyt, lecz w tym wypadku przyrost ilości pieniądza nie wpłynie na wzrost produkcji i całkowicie zostanie zaabsorbowany przez wzrost cen. Taką sytuację Keynes określa jako „inflację absolutną³⁾).

„Inflację absolutną“ w odróżnieniu od normalnych procesów inflacyjnych, towarzyszących wzrostowi produkcji można zdefiniować w sposób odmienny niż to uczynił Keynes. Przewidywania wzrostu cen, które normalnie towarzyszą okresowi ożywienia, pociągają za sobą również wzrost przewidywanej krańcowej wydajności kapitału, co się odbija na wzroście inwestycji. Jednakże, gdy przewiduje się bardzo silne wyżki cen może dojść do tego, że opłaca się kupować i przetrzymywać dobra. Zazwyczaj przetrzymywanie beczynnych zapasów towarowych przynosi straty. Przechowywanie zapasów pociąga za sobą koszty techniczne w postaci kosztów składowania oraz koszty finansowe w postaci procentów od sumy ułokowanej w towarach. Jeżeli więc nie przewidujemy żadnej wyżki cen, a koszty składowe wynoszą 5%, stopa procentowa zaś wynosi

5%, wówczas 100 zł wydanych na początku roku na beczynne zapasy dóbr przyniosłyby w końcu roku tylko 90 zł, czyli strata wyniesie 10%. Jeżeli w ciągu roku nastąpi wzrost cen o 10% nie będzie żadnej straty. Z chwilą jednak gdy wzrost cen wyniesie 11% przechowywane dobra przyniosą czysty zysk w wysokości 1%. Otóż proponujemy przez „inflację absolutną“ określać taką sytuację kiedy zaczyna się opłacać przetrzymywanie beczynnych zapasów towarowych. Pieniądz wtedy traci swe najważniejsze właściwości jako najlepszy środek przechowywania rezerw, następuje więc „ucieczka od pieniądza“, ale jednocześnie następuje niezwykle silny wzrost popytu na kredyt na inwestycje w bezużytecznych z ogólnego gospodarczego punktu widzenia rezerwach towarowych. W tych warunkach popyt na kredyt wzrasta tak silnie, że żaden bank centralny nie będzie mógł przeprowadzić dalszej obniżki stopy procentowej. Tak więc z chwilą ujawnienia się „inflacji absolutnej“, wg naszej definicji, dalsza obniżka stopy procentowej nie jest możliwa. Natomiast samo osiągnięcie pełnego zatrudnienia, stanowiące punkt wyjściowy „inflacji absolutnej“, wg definicji Keynesa, nie wyklucza teoretycznej możliwości dalszej obniżki stopy procentowej. Nie jest bowiem rzeczą istotną, jaka część efektywnego wzrostu popytu zostaje pochłonięta przez wzrost cen. Zjawiska inflacyjne wyrażające się wzrostem cen, poza zaburzeniami w rozdziale dochodu i utrudnieniem przy planowaniu nie powodują żadnych bezpośrednich szkód gospodarczych. Elementem istotnym jest tempo i przewidywania wzrostu cen. Jeżeli przewiduje się tak silny wzrost cen, że zaczyna się opłacać przechowywanie beczynnych zapasów towarowych, występuje bezpośrednia strata gospodarcza, polegająca na tym, że znaczne ilości dóbr są wyłączane z obiegu gospodarczego jako środek utrzymywania płynnych rezerw w zastępstwie pieniądza.

W oparciu więc o niezależny system pieniężny państwo może doprowadzić, pomimo rozlicznych trudności, do takiej stopy procentowej, która zapewni pełne zatrudnienie, pod warunkiem, że krańcowa wydajność kapitału przy pełnym zatrudnieniu nie będzie niższa od minimum technicznego stopy. Jednakże w państwach kapitalistycznych ustroje pieniężne nie były niezależne, a stopa procentowa była zależna w dużej mierze od zachowania się banków i kapitalistów, będących głównymi dostawcami rynku pieniężnego. W tych warunkach, na skutek działania czynni-

³⁾ l. c. str. 302.

ków instytucjonalnych, minimum do jakiego można było obniżyć stopę procentową było znacznie wyższe od minimum technicznego i bardzo często wyższe do tego poziomu stopy, któryby umożliwił osiągnięcie pełnego zatrudnienia.

Bardzo lapidarnie charakteryzuje rolę stopy pani Robinson „W obecnym stanie rzeczy główną funkcją stopy procentowej jest przeciwdziałanie, aby kiedykolwiek osiągnięto pełne zatrudnienie“⁴⁾.

Taka jest rola stopy procentowej w mechanizmie tworzenia dochodu społecznego. Stopa procentowa posiada swoje znaczenie również przy podziale dochodu społecznego. Stanowi ona tytuł do udziału w dochodzie społecznym dla banku centralnego, dla innych banków w tym zakresie w jakim przyczyniały się one do tworzenia siły nabywczej oraz dla tych wszystkich osób, które mając możliwość trzymania pieniędzy do rozporządzenia wyrzekły się tej możliwości na rzecz innych osób czy instytucji. Marks traktuje stopę procentową jako wynik walki konkurencyjnej między kapitalistami-przedsiębiorcami, a kapitalistami-rentierami o udział w „nadwartości“.

Zagadnienie w jakim stopniu stopa procentowa jest instytucją gospodarczo racjonalną rozpatrujemy przy omawianiu roli stopy procentowej w gospodarce planowej.

Zanim jednak przejdziemy do tego tematu zanalizujemy wpływ stopy procentowej w przedwojennym gospodarstwie Polski. Będzie to pewną ilustracją naszych wywodów teoretycznych.

3. Stopa procentowa w Polsce przedwojennej. Waluta w Polsce przedwojennej oparta była o system dewizowo-złoty — odmiana waluty złotej. Systemy walutowe oparte pośrednio czy bezpośrednio na złocie, przed wojną powszechnie przyjęte sprawiały, że na świecie istniała jedna wspólna waluta, co znakomicie ułatwiało wymianę i współpracę gospodarczą. Tego rodzaju układ stosunków był niewątpliwie korzystny dla gospodarstwa światowego jako całości. Szczególnie jednak korzystny był ten system dla państw przodujących gospodarczo, które mogły narzucać państwom słabszym, zależnym od kapitałów zagranicznych i od kształtowania się eksportu, tempo rozwoju. Po pierwszej wojnie światowej, która osłabiła pozycję państw przodujących, państwa słabsze dążą do usamodzielnienia się gospodarczego, a nie mając odwagi na zerwanie z walutą złotą bronią się wysokimi barierami celnymi

i premiami eksportowymi. Dezorganizuje to gospodarstwo światowe i w znacznej mierze pozbawia państwa przodujące korzyści wypływających z waluty złotej. To też przy pierwszej okazji, podczas „wielkiego kryzysu“ odstępują one od waluty złotej. Polska, której polityka gospodarcza oparta była o złudne nadzieje o większy dopływ kapitałów zagranicznych, była jednym z ostatnich państw, które przez wprowadzenie ograniczeń dewizowych, odstąpiły od waluty złotej. Skromne sukcesy gospodarcze okresu między-wojennego przypadają głównie na te ostatnie lata.

W Polsce rynek pieniężny w sensie zachodnio-europejskim właściwie nie istniał. W ubogim, zniszczonym przez wojnę kraju zasoby pieniężne z natury rzeczy nie mogły być wysokie, a poza tym były zniszczone przez inflację. Jedynym poważnym ośrodkiem podaży pieniądza był Bank Polski, który mógł się stać jednym z najaktywniejszych elementów polityki gospodarczej. W rzeczywistości rola Banku Polskiego była bierna. Statut Banku przewidywał pewną wysokość pokrycia emisji w złocie i walutach, a zatem zdolność emisyjna Banku zależna była od dopływu złota i walut. Przyjęcie waluty złotej było niewątpliwie najważniejszą przeszkodą w rozwoju gospodarczym Polski. Usiłowania rządu zmierzające do rozszerzenia obrotu czekowego były całkowicie racjonalne. Obrót czekowy pozwala na zwiększenie ilości pieniądza bez zwiększenia emisji. Jednakże w polskich warunkach, przy przewadze drobnych przedsiębiorstw, obrót czekowy nie mógł wzrosnąć dostatecznie silnie.

Przed Bankiem Polskim stała następująca możliwość. Udzielanie kredytu można było prowadzić na zasadach handlowych, to znaczy udzielać kredytu tym przedsiębiorstwom, które gotowe by były zapłacić najwyższy procent. W tych warunkach stopa procentowa musiałaby być stosunkowo wysoka. Taka stopa procentowa nie obniżyłaby działalności gospodarczej, gdyż i tak cały możliwy do rozdzielenia kredyt byłby rozdzielony — w ciągu całej swojej działalności. Bank Polski nie wprowadził polityki deflacyjnej i suma udzielonych kredytów od 1928 r., który był stosunkowo pomyślny, jeśli chodzi o dopływ kredytów zagranicznych, stale się zbliżała, a w ostatnich kilku latach utrzymywała się blisko dozwolonej przez stan rezerw walutowych granicy — natomiast wpływałoby to korzystnie na dopływ kapitałów zagranicznych, przynajmniej krótkoterminowych.

⁴⁾ Walka z bezrobociem — wstęp do teorii zatrudnienia, Warszawa — 1947, str. 94.

Jednakże prawdopodobnie pod naciskiem wielkiego przemysłu, Bank wybrał inną drogę. Stopa procentowa została wyznaczona na poziomie znacznie niższym od tego na jaki pozwalała sytuacja rynku pieniężnego. Oczywiście, ponieważ przy tej stopie popyt byłby znacznie wyższy od podaży zostało wprowadzone kontyngentowanie kredytu. Rzecz jasna, że w tych kontyngentach wielki, monopolistyczny przemysł miał lwi udział. Było to też jednym z czynników hamujących rozwój gospodarczy Polski.

Jeżeli kredyt przyznany przez Bank Polski wystarczał na potrzeby wielkiego przemysłu oznaczało by to, że końcowa wydajność kapitału w tym przemyśle była równa stopie procentowej wyznaczonej przez Bank. W drobnym przemyśle, który nie korzystał z tego taniego kredytu końcowa wydajność kapitału była znacznie większa. Wielki przemysł więc w stosunku do możliwości był przeinwestowany, a przemysł drobny niedoinwestowany. Była to niewątpliwie strata społeczna. W tych wypadkach jednak, gdy kredyt Banku Polskiego był niewystarczający i przemysł korzystał z kredytów prywatnych — były to, w większości wypadków kredyty zagraniczne, towarowe i bezpośrednie — znacznie droższych, wówczas niska stopa procentowa Banku Polskiego była wyrazem pewnego rodzaju premii dla korzystających z kontyngentów kredytowych przemysłów. W różnych okresach czasu i w różnych przemysłach mogła zachodzić jedna lub druga sytuacja, choć wydaje się, że ta druga sytuacja była bardziej rozpowszechniona. Pierwszy wypadek zachodził głównie przy kredytach dla rolnictwa, oczywiście wchodziły tu w grę większe majątki ziemskie.

Stopa procentowa Banku Polskiego — stopa procentowa stosowana przez banki prywatne była ustawowo związana ze stopą Banku Polskiego — utrzymywana na ogół na poziomie niższym od końcowej wydajności kapitału nie odgrywała żadnej istotnej roli w rozwoju gospodarczym kraju i była tylko wyrazem uprzywilejowanej pozycji pewnych grup gospodarczych.

4. Stopa procentowa w gospodarce planowej. Podstawowym warunkiem gospodarki planowej jest niezależność w zakresie walutowym. Największy stopień niezależności zapewnia waluta kierowana. Waluta złota lub dewizowo - złota typu przedwojennego oznacza dość znaczne uzależnienie się od zagranicy. Jednakże wprowadzenie ograniczeń dewizowych, lub, co na jedno wychodzi, zmonopolizowanie obrotów z zagranicą

w ręku państwa, może tę zależność wydatnie zmniejszyć, pozwalając na dość znaczną swobodę planowania.

Zakładamy więc, że w gospodarce planowej istnieje taki ustrój pieniężny, który pozwala na całkowitą swobodę w regulowaniu rynku pieniężnego.

Gdybyśmy przyjęli, że gospodarstwo socjalistyczne tylko tym będzie się różnić od gospodarstwa kapitalistycznego, że środki produkcji będą należeć do państwa, a poza tym cały system będzie się opierać na gospodarstwach indywidualnych tak jak w ustroju kapitalistycznym z tą tylko różnicą, że na czele poszczególnych przedsiębiorstw staliby urzędnicy państwowi, wówczas stopa procentowa byłaby nieodzownym elementem, zapewniającym gospodarstwu społecznemu równowagę.

Jak już zwracano uwagę, tego rodzaju system socjalistyczny zachowałby większość ułomności ustroju kapitalistycznego. Nawet „nadwartość” formalnie byłaby zachowana, gdyż przedsiębiorstwa musiałyby wygospodarować zyski na pokrycie stopy procentowej. Oczywiście „nadwartość” ta stałaby się udziałem nie kapitalistów, lecz państwa, a tym samym wszystkich obywateli.

Chodzi tu jednak o inny b. ważny moment. O organizację produkcji. Nowoczesna technika produkcji z jej ścisłym powiązaniem najrozmaitszych gałęzi produkcji wymaga zcentralizowanego kierownictwa. Proces centralizacji dyspozycji gospodarczych dał się już zauważyć w ramach gospodarstwa kapitalistycznego. Monopole, syndykaty i trusty powstały nie tylko dlatego, że ta forma pozwalała na lepszą eksploatację konsumenta i robotnika, lecz także dlatego, że pozwalała także na lepszą, bardziej racjonalną organizację produkcji. Racjonalna gospodarka przy nowoczesnej technice produkcji może być tylko gospodarką planową, czyli kierowaną centralnie. Oczywiście w zależności od stanu techniki i organizacji produkcji pewne dyspozycje, a nawet pewne gałęzie gospodarstwa mogą pozostawać pod zasięgiem centralnego kierownictwa, bez ujemnej dla całości, a nawet w wielu wypadkach z pewną korzyścią.

Najważniejszymi elementami dyspozycji centralnej są inwestycje, decydujące o rozmiarach przyszłej produkcji, rozmiary produkcji bieżącej i metody produkcji, wyrażające się w opracowaniu różnego rodzaju norm zapasów surowców i półfabrykatów, wyrobów gotowych itp. W związku z tym kredyty dla przedsiębiorstw są

skontyngowane odpowiednio do zapotrzebowania przewidzianego planem. Obowiązująca stopa procentowa nie ma żadnego wpływu ani na wysokość rzeczywiście wykorzystanych kredytów, ani na wysokość planowanych kredytów. W tych warunkach każda stopa procentowa przekraczająca techniczne minimum, odpowiadające rzeczywistym kosztom usług bankowych, jest zjawiskiem pozbawionym jakiegokolwiek pozytywnej roli, przeżytkiem kapitalistycznych metod gospodarowania ⁵⁾.

Stopa procentowa w gospodarce planowej, przewyższająca techniczne minimum, jest niczym innym jak tylko podatkiem, obciążającym pewne gałęzie gospodarstwa silniej, inne mniej w zależności od ilości wykorzystanych kredytów. Podatek ten sztucznie podwyższa koszty produkcji i ceny w pewnych gałęziach i przez to podobnie jak wszelkie nierównomierne opodatkowanie pośrednie, utrudnia racjonalny wybór nabywcy. Na tym polega jego negatywne działanie.

W Polsce gospodarką planową wyżej opisanego typu objęty jest sektor państwowy. W odniesieniu więc do tego sektora pobieranie stopy procentowej wyższej od minimum technicznego za kredyt udzielony przez banki nie znajduje uzasadnienia gospodarczego.

⁵⁾ Nie znaczy to aby zjawisko stopy procentowej musiało być całkowicie nieznane. Jeżeli np. kierownictwo gospodarki planowej przy pełnym zatrudnieniu oczywiście, zdecyduje się na znaczne podniesienie inwestycji, to środki na ten cel może uzyskać albo przez podniesienie podatków albo przez podniesienie cen, albo przez obniżkę płac.

Gdyby jednak miało to powodować niezadowolenie mas z tego względu, że nie potrafiłyby one sobie uświadomić zakresu przyszłych korzyści wypływających z powiększenia inwestycji, wówczas kierownictwo mogłoby uzyskać potrzebne środki przez rozpisanie powszechnej pożyczki oprocentowanej. Procent od pożyczki byłby gwarancją przyszłych korzyści gospodarczych wynikających z powiększenia inwestycji. W tym wypadku jednak stopa procentowa nie byłaby narzędziem polityki gospodarczej lecz polityki społecznej.

Int. Adam Zausznica

REFORMA PIENIĘŻNA W ZSRR

Dekretem Rady Ministrów ZSRR i K.C. Wszechzwiązkowej Partii Komunistycznej (bolszewików) z dnia 14 grudnia 1947 roku na terenie Związku Radzieckiego przeprowadzona została w czasie między 16 a 29 grudnia 1947 r.

Nie dotyczy to jednak sektora prywatnego. Wprawdzie również dla sektora prywatnego kredyt jest skontyngentowany, lecz tylko jego globalna suma nie zaś suma otrzymywana przez poszczególne przedsiębiorstwa, jak w sektorze państwowym. Dlatego też udzielenie kredytów sektorowi prywatnemu winno się odbywać na zasadach rynkowych, tzn. przy najwyższej stopie procentowej, przy której popyt na kredyt będzie równy kontyngentowanej podaży. Polityka tego rodzaju gwarantowałaby, że kredyt zostanie rozdzielony między te przedsiębiorstwa, które są bardziej sprawne gospodarczo.

Poza tym w ten sposób wyznaczona stopa procentowa byłaby równa krańcowej wydajności kapitału w sektorze prywatnym, co pozwalałoby na dokładną ocenę sytuacji gospodarczej, w tym sektorze. Przy kredycie bezpłatnym lub oprocentowanym poniżej wolnorynkowej stopy procentowej krańcowa wydajność kapitału byłaby wyższa od stopy urzędowo wyznaczonej. A zatem niska stopa procentowa nie odbiłaby się wcale na cenach i byłaby tylko pewnego rodzaju niezamierzonym subsydium udzielonym przez rząd przedsiębiorstwom sektora prywatnego.

Jeżeli państwo w ramach ogólnego kontyngentu dla sektora prywatnego wyznacza kontyngenty na cele specjalne z przyjętej zasady wolnego kształtowania się stopy procentowej wynikałoby, że dla każdego z tych specjalnych kontyngentów musiałaby być wyznaczona inna stopa procentowa.

Przy sektorze spółdzielczym zagadnienie polityki stopy procentowej jest nieco bardziej skomplikowane. Prawdopodobnie i tutaj w zależności od stopnia podporządkowania spółdzielczości ogólnemu planowi gospodarczemu i w zależności od celu kredytów stopa procentowa musiałaby być różna. Ostatecznym kryterium, podobnie jak i w poprzednich wypadkach winien być wzgląd na to, czy obniżona stopa procentowa odbija się na ogólnym poziomie cen, czy też staje się tylko udziałem zamkniętej grupy.

reforma pieniężna oraz zniesienie kartek na produkty żywnościowe i towary przemysłowe.

Spróbujmy dokonać analizy przyczyn, celów, sposobu przeprowadzenia i skutków tej reformy.

1. Wojna z niemieckim najeźdźcą w latach 1941—1945 wymagała maksymalnego natężenia wszystkich sił narodu radzieckiego i generalnej mobilizacji wszelkich zasobów materialnych ZSRR. Rzecz zrozumiała, że w czasie wojny wydatnie wzrosły potrzeby i wydatki państwa na cele wojenne przede wszystkim na rozbudowę przemysłu wojennego oraz na utrzymanie i zaopatrzenie armii. W obliczu tych ogromnych ciężarów państwo radzieckie musiało pójść po linii zwiększenia emisji i wydatnego rozszerzenia obiegu pieniężnego. Ilość pieniędzy znajdujących się w obiegu znacznie wzrosła również dlatego, iż wskutek działań wojennych, okupacji wielkich terytoriów ZSRR przez nieprzyjaciela, ewakuacji przemysłu i organizacji życia gospodarczego z tych terenów, poderwany został radziecki aparat i organizacja obrotu pieniężnego. Zmalała znacznie i dotkliwie szybkość i mechanizm obiegu pieniężnego, co zmusiło znów państwo do zwiększenia ilości pieniędzy w obiegu dla podolenia zadaniom przed nim stojącym. Jednocześnie zmniejszyła się produkcja artykułów pierwszej potrzeby i w związku z tym obroty detaliczne państwowej sieci handlowej. Nastąpiło też niekorzystne z punktu widzenia obiegu pieniężnego przesunięcie ciężaru gatunkowego i udziału handlu wolnorynkowego i t.zw. „komercyjnego“¹⁾ na niekorzyść państwowego handlu (po cenach reglamentowanych). Abstrahując od niezwykle pozytywnej roli, jaką handel „komercyjny“ spełnił w dziedzinie regulacji cen na wolnym rynku towarowym i pomijając jego znaczenie jako środka drenażu rynku pieniężnego z nadmiaru pieniądza, pojemność rynku pieniężnego konieczna dla obsługi ogromnych obrotów na wolnym i komercyjnym rynku musiała wzrosnąć. Na domiar tego wszystkiego na tymczasowo okupowanych przez wroga terytoriach najeźdźcy wypuścili w obieg większą ilość fałszywych pieniędzy w rublach, co — w miarę wyzwalań tych ziem — jeszcze bardziej zanieczyszczało obrót pieniężny ZSRR.

¹⁾ Handel komercyjny — państwowy handel artykułami pierwszej potrzeby po cenach zbliżonych, a więc konkurencyjnych z cenami wolnego rynku, został wprowadzony w sierpniu 1941 r. we wszystkich ośrodkach miejskich. Oddziaływanie handlu komercyjnego na rynek wolny było bardzo silne. Przez umiejętną politykę cen handel komercyjny w latach 1941—1946 doprowadził ceny wolnego rynku do znacznego spadku. W niektórych artykułach spożywczych np. spadek cen był bardzo znaczny (cukier w 1946 r. był sześciokrotnie tańszy niż w 1942 r.).

Bardzo też niekorzystnie przedstawiał się rozdział dóbr pieniężnych w społeczeństwie radzieckim. Zredukowanie w wyniku wojny znaczenie państwowego handlu detalicznego i wzrost znaczenia rynku wolnego („Kołchozowego“) doprowadziły w efekcie do wyższości cen na tym rynku kilkunastu — a nawet kilkudziesięciokrotnej. Skorzystały z tego elementy spekulacyjne miast i wsi dla osobistego wzbogacenia się kosztem ogółu ludności i dla nagromadzenia ogromnych sum pieniędzy.

W chwili poprzedzającej wprowadzenie reformy, a właściwie od połowy 1947 roku odpadły te momenty, które w czasie wojny stwarzały nacisk inflacyjny na rynek pieniężny, sytuacja dojrzała gospodarczo i organizacyjnie do zniesienia systemu kartkowego w zaopatrzeniu ludności i do przejścia do otwartego wolnego handlu państwowego (po jednolitych cenach). Na przeszkodzie ku realizacji tych planów stanął nadmiar pieniądza w obiegu, stwarzając zwiększony popyt na towary i tendencję zwykłą cen na rynku towarowym.

Sytuację na rynku pieniężnym komplikowała też okoliczność, iż Rząd ZSRR przeprowadził w ciągu 1946 r. i pierwszej połowy 1947 r. szereg przedsięwzięć, które miały poniekąd przygotować rynek towarowy do przeprowadzenia reformy rozdziału towarów i reformy pieniężnej. Przygotowania te polegały na kilkakrotnie przeprowadzanej obniżce cen w handlu „komercyjnym“ i były konieczne, tym niemniej jednak nie sprzyjały one racjonalnemu rozdziałowi dóbr, zasięg ich oddziaływania dotyczył w przeważającej części warstw lepiej sytuowanych, lub co gorsza były one korzystne i zwiększały siłę nabywczą warstwy posiadaczy, którzy nagromadzili większe zapasy gotówki w okresie wojny. Poza tym nie bez znaczenia pozostawał fakt, iż w okresie powojennym nastąpiła szybka odbudowa aparatu i organizacji obrotu pieniężnego, a usprawnienie obiegu powiększało tym samym nadmiar gotówki na rynku. Analogiczne oddziaływanie na obieg pieniężny powodowała likwidacja niektórych zobowiązań państwa w stosunku do ludności z okresu przedwojennego i wojennego²⁾.

²⁾ Chodzi tu przede wszystkim o zablokowane z dniem wybuchu wojny wkłady oszczędnościowe oraz należności z tytułu niewykorzystanych urlopów w latach 1941—1946 przez ludność pracującą. Należności te zapisywano na specjalne zablokowane konto, które stopniowo zwalniano po 1946 r.

Oto przyczyny, które narzucały poprostu jak najszybsze wprowadzenie w życie reformy rozdziału dóbr oraz reformy obiegu pieniężnego.

Po zwycięskim zakończeniu wojny ZSRR przystąpił do przestawienia produkcji wojennej na produkcję pokojową. Można uważać, iż druga połowa 1946 r. pomyślnie zakończyła — w zasadzie — proces przestawienia przemysłu radzieckiego. Ilość artykułów pierwszej potrzeby znacznie wzrosła, produkcja środków żywności w wielu gałęziach zbliżyła się do przedwojennej³⁾, słowem zaistniały niezaprzeczone dane dla przeprowadzenia likwidacji systemu gospodarki wojennej w dziedzinie zaopatrzenia ludności. Na odcinku przemysłowym — bezsprzecznie, a w niektórych dziedzinach produkcji rolniczej już na początku 1947 r. były wszelkie dane ku temu, aby znieść system zaopatrzenia kartkowego. Rząd ZSRR wyraźnie jednak powstrzymywał się od zbyt pochopnej decyzji, wyczekując ostatecznych rezultatów zbiorów 1947 r.

Jak wiemy zbiory 1947 r. w ZSRR należy zaliczyć do dobrych — tak więc ku końcowi 1947 r. zaistniały wszelkie absolutne przesłanki dla przeprowadzenia reformy. Pozostał tylko do wyboru moment przeprowadzenia cięcia. Ostateczne i dokładne dane o stanie zbiorów napływają w ZSRR stosunkowo późno, bo w połowie października, a nawet — o stanie niektórych kultur przemysłowych — (z południa) jeszcze później. Z drugiej strony moment przeprowadzenia reformy musiał być wybrany z uwzględnieniem okresowego nasilenia zakupów tzn., że reforma pieniężna nie powinna była być przeprowadzona w okresie wzmożonego zaopatrzenia i zakupów. Praktyka rynku towarowego ZSRR pokazuje, iż największe nasilenie zakupów, bo około 13% całorocznych obrotów handlu przypada na drugą połowę grudnia. Związane to jest z sezonowymi zakupami przedświątecznymi ludności oraz z zakupami dokonywanymi przez organizacje i instytucje państwowe likwidujące niewykorzystane pozostałości budżetowe przed końcem nowego roku budżetowego. Wybór daty: 14 grudnia w świetle powyższych momentów uważać należy zatem za trafny.

Błędnym byłoby jednak sądzić, że reforma pieniężna była zjawiskiem nieoczekiwanym i niespo-

³⁾ Wyjątek stanowią środki żywności roślinnego pochodzenia, przede wszystkim zboża, których dotkliwy brak, ze względu na nieurodzaj w 1946 r. silnie zahamował proces odbudowy życia gospodarczego ZSRR.

dziewanym w życiu gospodarczym ZSRR. Przygotowania rządu radzieckiego w tym kierunku czynione były od pierwszej chwili zakończenia działań wojennych i sięgały bardzo głęboko. W poprzednich wywodach wspomniano o tym mimochodem, warto jednak zdać sobie sprawę, iż właściwie cała polityka rządu wobec zagadnień wymiany po wojnie kształtowała się pod kątem przyszłej reformy pieniężnej. Pod koniec wojny dysproporcja pomiędzy cenami handlu reglamentowanego i handlu komercyjnego była bardzo poważna. W obliczu istniejących planów wprowadzenia przez przyszłą reformę jednolitych cen państwowych, rząd radziecki wszelkimi siłami dążył do tego, aby operacja ta przeszła bezboleśnie. Środkiem do tego było zwarcie nożyc między cenami „sztywnymi“ i „komercyjnymi“. W ciągu dwóch lat powojennych dokonano kilkakrotnych obniżek cen komercyjnych. W sumie obniżki te dały spadek cen komercyjnych do poziomu około $\frac{1}{3}$ poprzednich cen. Nie pozostawiono również i drugiego „końca nożyc“ tj. poziomu cen „sztywnych“; 16 września 1946 r. ceny sztywne zostały podwyższone o 150—200%. Równocześnie jednak z tą podwyżką państwo zrekompensowało małą zarabiającą część ludności pracującej straty powstałe z jej powodu. Została dokonana podwyżka płac według malejącej skali w miarę wzrostu zarobków. Podwyżka niskich płac z dnia 16 września 1946 r. była bardzo poważnym elementem wyrównania dysproporcji w poziomie życiowym warstw ludności małą zarabiającej.

Równocześnie z przygotowaniem natury gospodarczej przedsięwzięto szereg przygotowań organizacyjnych. Na długo przed ogłoszeniem reformy dokonano druku nowych pieniędzy i przeprowadzenia nowej emisji do najodleglejszych zakątków ZSRR. Poczyniono odpowiednie przygotowania organizacji wymiany tak, aby jej dokonanie było możliwe do przeprowadzenia w najkrótszym czasie. Odpowiednie przygotowania zostały dokonane w dziedzinie ułatwienia rozdziału towarów; od zakończenia wojny stworzono kilkadziesiąt tysięcy nowych sklepów i punktów sprzedaży. Bezpośrednio też przed reformą poczyniono poważne zapasy towarów, aby sprostać zwiększonemu zapotrzebowaniu ludności w pierwszym okresie po ogłoszeniu reformy. Wiadomości napływające z ZSRR świadczą wyraźnie jak wszechstronne i przewidujące były przygotowania rządu radzieckiego do przeprowadzenia reformy. Sklepy zostały zarzucone najszerszym asortymentem towarów przemysłowych i artykułów

spożywczych. Wprawdzie w pierwszym i drugim dniu po wprowadzeniu reformy zaistniały pewne zakłócenia w zaopatrzeniu ludności artykułami codziennego spożycia (chleba, mleka) a to w związku z zupełnie zrozumiałą płochliwością zdezoriantowanego w pierwszej chwili konsumenta, ale na skutek energicznej akcji władz, drogą przedłużenia godzin handlu i otwarcia nowych punktów sprzedaży, już 18 grudnia nastąpiła normalizacja i uspokojenie pod tym względem. Po zakończeniu wymiany dało się zauważyć zjawisko raczej zmniejszonej aktywności kupujących, którzy wyczerpali zasoby nowego pieniądza w pierwszych dniach po wprowadzeniu reformy i oczekiwali zbliżającej się wypłaty noworocznej.

2. Przystępujemy do sformułowania celów reformy pieniężnej. Reforma rynku pieniężnego miała służyć jako jeden z czynników uruchomienia i stabilizacji rozdziału dóbr towarowych. Zniesienie reglamentacji w zaopatrzeniu ludności było niemożliwe do przeprowadzenia bez równoczesnego dokonania właściwych zmian w dziedzinie obiegu pieniężnego, a to z powodu nadmiaru środków płatniczych w stosunku do masy towarowej znajdującej się na rynku. Niemożliwe też było przeprowadzenie nowej polityki cen. Pierwszym więc celem reformy pieniężnej musiało być skurczenie obiegu gotówki.

Jak to już na początku zaznaczono okres wojenny wprowadził głębokie zmiany w podziale dóbr materialnych pomiędzy różne warstwy społeczeństwa radzieckiego, często wbrew socjalnym celom polityki wewnętrznej, wbrew kryteriom rozmieszczenia tych dóbr, odpowiadającym zamierzeniom oraz interesom państwa i narodu. Reforma musiała więc mieć na celu dokonanie przesunięcia w tej dziedzinie po myśli państwa. Warstwy pracujące nie powinny więc być dotknięte reformą, elementy spekulacyjne zaś winny być pozbawione zasobów zdobytych kosztem ogółu. Trzecim celem reformy było uporządkowanie pod względem technicznym i strukturalnym obiegu pieniężnego zachwaszczonego w czasie wojny w sposób niemożliwy do tolerowania w warunkach stabilizacji gospodarczej państwa o socjalistycznej gospodarce planowej.

3. Oto droga jaką osiągnięto powyższe cele.

Dekret Rady Ministrów ZSRR z dnia 14 grudnia 1947 r. przewiduje: Począwszy od dnia 16 grudnia 1947 r. puszcza się w obieg nowy pieniądz: Rubel wzoru 1947 r. Cała gotówka znajdująca się w obiegu u ludności, w państwowych,

spółdzielczych i społecznych organizacjach podlega wymianie. Bilon nie podlega wymianie i pozostaje w obiegu według nominalnej wartości. Wymiana przeprowadzona zostaje w ciągu tygodnia, poczynając od dnia 16 grudnia tj. do 22 grudnia, a w oddalonych rejonach ZSRR w ciągu 2 tygodni, tj. do 29 grudnia włącznie. Wymiana znajdującej się w obiegu gotówki na ruble nowego wzoru dokonuje się w stosunku: 10 rubli w pieniądzach starych za 1 rubel w pieniądzach wzoru 1947 r. W czasie dokonywania wymiany tj. od 16 grudnia do 22 (lub 29) grudnia płatności mogą być dokonywane w pieniądzach obu rodzajów, jednak pieniądz starego wzoru będzie przyjmowany za 1/10 jego nominalnej wartości, a pieniądz nowego wzoru — rozumie się według jego nominalnej wartości. Płace robotnicze i pensje urzędnicze, jakoteż pobory wojskowych, stypendia, zasiłki, renty itd. zachowuje się w niezmięnionej wysokości i na poprzednim poziomie. Wypłata za pierwszą połowę grudnia 1947 r. dokonuje się pieniądźmi nowego wzoru, najpóźniej do 20 grudnia 1947 r. Jednocześnie z wypuszczeniem pieniądza wzoru 1947 r. przeprowadza się przewartościowanie wkładów i rachunków pieniężnych ludności według stanu na dzień 16 grudnia 1947 r. na następujących zasadach:

a) wkłady w wysokości nieprzekraczającej 3.000 rubli pozostają bez zmiany tj. będą przeliczane rubel za rubel,

b) wkłady w wysokości od 3.000 rubli do 10.000 rubli przelicza się za każde 3 ruble w starych pieniądzach — 2 ruble w nowych pieniądzach. Pierwsze 3.000 rubli bez zmian jak w punkcie a),

c) wkłady w wysokości przekraczającej 10.000 rubli oblicza się za każde 2 ruble w starych pieniądzach 1 rubel w nowych. Pierwsze 10.000 rubli jak w punkcie b).

Wkłady i rachunki bieżące w instytucjach kredytowych należące do organizacji spółdzielczych i kołchozów przelicza się według stosunku: 5 rubli w starych pieniądzach — 4 ruble w nowych pieniądzach.

Jednocześnie z reformą pieniężną przeprowadza się konwersję wewnętrznego długu państwowego. Obligacje rozmaitych pożyczek państwowych emitowanych przed 1947 r. zmienia się na jednolite obligacje pożyczki konwersyjnej, która będzie emitowana w 1948 r. według stosunku 3 ruble starych pożyczek za 1 rubel nowej pożyczki konwersyjnej.

Wszelkie płatności i świadczenia podatkowe, zobowiązania umowne i należności powstałe między organizacjami i od ludności ZSRR, jak również zobowiązania między ZSRR i zagranicznymi państwami pozostają bez zmiany.

Równocześnie z przeprowadzeniem reformy pieniężnej tj. od 16 grudnia 1947 r. znosi się system zaopatrzenia kartkowego ludności w produkty żywnościowe i artykuły przemysłowe. Likwiduje się handel komercyjny. Wprowadza się jednolite zniżone państwowe ceny na artykuły przemysłowe i produkty żywnościowe. Jednolite detaliczne ceny państwowe, ceny artykułów spożycia opierają się na następujących wytycznych:

a) ceny na chleb i mąkę i wyroby mączne zniża się o 12%—10% w stosunku do starych cen przydziałowych („sztywnych“),

b) ceny na mięso, rybę, tłuszcze, cukier, wyroby cukiernicze, sól, kartofle i warzywa, tytoń i wyroby tytoniowe — utrzymują się na poziomie dotychczasowych cen przydziałowych (sztywnych“),

c) ceny na mleko, jaja, herbatę, owoce ustala się na poziomie odpowiadającym poziomowi istniejących cen przydziałowych na podstawowe produkty żywnościowe,

d) ceny na tekstylia i obuwie ustala się na poziomie 3,2 razy niższych niż dotychczasowe ceny komercyjne,

e) ceny na piwo zniża się o 10% w porównaniu z dotychczasowymi cenami komercyjnymi,

f) ceny na wino i wódkę pozostają bez zmian (komercyjne).

4. Reforma z dnia 14 grudnia 1947 r., jak to z jej treści wypływa, zmienia trzy zasadnicze formy i zjawiska życia gospodarczego ZSRR:

- 1) likwiduje system kartkowego zaopatrzenia ludności, wprowadzając jednolity wolny handel państwowy,
- 2) dokonuje rewizji dotychczasowej polityki podwójnych cen i wprowadza w życie jednolitą, odpowiadającą zmianom procesów produkcyjnych zaszłych w ciągu zgorą piętnastolecia⁴⁾ politykę cen państwowych,
- 3) usuwa nadmiar środków płatniczych w obiegu i ustala właściwą i racjonalną proporcję między wielkością obiegu pieniężnego a masą to-

⁴⁾ Ceny państwowe tzw. „sztywne“ nie ulegały zmianie w zasadzie od 1928 r. W 1946 r. (16 września) niektóre ceny, w szczególności ceny na żywność uległy wyższe.

warową wprowadzoną do konsumpcji na rynku wewnętrznym, oraz dokonuje bardziej sprawiedliwego, ze społecznego punktu widzenia, rozdziału dóbr materialnych.

Wybraliśmy ten odwrócony na pozór porządek rzeczy, stawiając zagadnienie reformy pieniężnej na ostatnim miejscu — nie przypadkowo. Zagadnienia obiegu pieniężnego w ramach planowej gospodarki radzieckiej oraz w wyniku specyficznej roli pieniądza radzieckiego stawiają problematykę obiegu nie na pierwszym miejscu w hierarchii znaczenia przejawów i procesów wymiany. Klasyczne prawa obiegu pieniężnego nie obowiązują w ZSRR w tym stopniu, jak to ma miejsce w krajach kapitalistycznych. Pieniądz w ZSRR nie jest bowiem miernikiem wartości dóbr materialnych w tym rozumieniu, w jakim zwykliśmy go traktować w innych krajach. Jest on nim o tyle tylko, o ile traktować go będziemy na zamkniętym rynku wewnętrznym, oraz o ile pogodzimy się z tym, iż jego prawo wartości podporządkowane jest zasadom państwowej polityki wymiany dóbr i polityki cen, a więc zasadom, będącym wykładnikiem przesłanek ogólnogospodarczych planów państwa socjalistycznego. Wpływ zjawisk pomyślnych, lub niepomyślnych w dziedzinie obrotu pieniężnego posiada w krajach kapitalistycznych zazwyczaj odpowiednie reperkusje, oddziaływanie zbawcze lub fatalne na całość życia gospodarczego, koniunktury lub kryzysu. W życiu gospodarczym tych krajów zjawiska polityki pieniężnej są w stanie wiele zmienić. Wynika to właśnie z pierwszorzędności zagadnień pieniężnych w organizmie gospodarczym kapitalizmu. Odmienne przedstawia się sprawa ta w ZSRR. Życie gospodarcze ZSRR kształtuje się pod znakiem ogólnopaństwowego planu, który obejmuje też i zagadnienia obiegu pieniężnego. Nic nie może zająć w dziedzinie obrotu pieniężnego poza planem⁵⁾ tj. wbrew woli i zamierzeniom państwa, w niezgodzie z innymi czynnikami procesu wymiany. Ta współzależność pomiędzy wszystkimi czynnikami wymiany, a właściwie podporządkowanie jednych drugim, w naszym zaś przypadku podporządkowanie zagadnień pieniężnych zagadnieniom polityki wymiany i polityki cen jest swoiste radzieckim problemom wymiany. Reforma z 14 grudnia 1947 r. jest zatem nie do pomyślenia inaczej jak w przekroju ure-

⁵⁾ Pomija się tu oczywiście okoliczności, które zaszły w czasie ostatniej wojny 1941—1945 w postaci wprowadzenia do obiegu ogromnej ilości fałszywego pieniądza emitowanego przez okupanta.

gulowania kompleksu zagadnień wymiany, przy czym punktem ciężkości problemu leży w zagadnieniu stabilizacji form rynku towarowego i polityki cen, zjawiska zaś i zmiany w dziedzinie obiegu pieniężnego są wtórnego charakteru.

5. Zapoznaliśmy się z wytycznymi i treścią reformy pieniężnej w ZSRR z dnia 14 grudnia 1947 r.; rozpatrzmy jakie są jej skutki i czy osiąga ona w tej postaci zamierzone cele.

Ograniczenia w wymianie gotówki (w stosunku 1:10) mają z punktu widzenia technicznego przede wszystkim ten skutek, iż kurczą obieg przynajmniej dziesięciokrotnie. Społeczna rola ograniczeń w wymianie gotówki polega na tym, że dotyka ona przede wszystkim większych posiadaczy, którzy nie chcieli, lub z uwagi na wątpliwe źródło zdobycia większych środków pieniężnych — nie mogli lokować otwarcie swych zasobów w kasach oszczędności, a trzymali je w „pończosze“. Biję więc w antyspołeczne, spekulacyjne, wręcz szkodliwe elementy, reprezentowane przez bardzo wąską i nieliczną warstwę w miastach i na wsi. Przeciętny obywatel radziecki, żyjący z pracy rąk, nie doznał uszczerbku z powodu ograniczeń wymiany. W pierwszych dniach przeprowadzania reformy zarobki za ubiegły okres miesiąca zostały wypłacone w nowej walucie tak, iż na prognozie nowego ustroju na rynku towarowym i pieniężnym ludność pracująca stanęła z pewnymi zasobami, wystarczającymi na przeżycie do czasu następnych wypłat. Rzecz oczywista, iż nie obeszło się tu i ówdzie bez strat wśród tej części ludności, ale były to raczej wypadki sporadyczne i nie dotyczyły większych sum. Było to jednak zło konieczne, nieuniknione, zresztą okupione ogólnymi korzyściami dla tej właśnie części ludności przede wszystkim, jakie reforma rynku towarowego i pieniężnego przyniosła.

Przewartościowanie na bardziej korzystnych warunkach (niż zamiana gotówki) wkładów oszczędnościowych w instytucjach kredytowych i w bankach państwowych przyczyniło się wydatnie do zwiększenia autorytetu tych instytucji wśród ludności. Jednocześnie fakt przewartościowania tych wkładów w stosunku do przytłaczającej większości deponentów według ich nominalnej wartości tzn. rubel za rubel, oznaczała głęboką dbałość państwa o drobnego i uczciwego oszczędzającego, powierzającego swoje oszczędności państwu. Przeliczenie wkładów oszczędnościowych przewyższających 3000 rubli w stosunku nieco mniej korzystnym, niż wkłady do 3000 rubli było

wynikiem poglądu państwa, iż bądź co bądź oszczędności te powstały w okresie, gdy wartość rubla była zdeprecjonowana; nie jest więc pozabawione racji zastosowanie ograniczeń przy przeliczeniu. Podobną metodę na tych samych przesłankach zastosowano przy konwersji państwowych pożyczek, ustalając łagodniejszy niż dla gotówki kurs wymiany obligacji, a mianowicie 1:3.

Ofiary, jakie w większym, lub mniejszym stopniu poniosła cała ludność ZSRR w związku z ograniczeniami wymiany, są jednak krótkotrwałe i będą z nadatkiem wyrównane przez korzyści płynące z reformy rynku towarowego.

Zniesienie systemu kartkowego zaopatrzenia ludności, likwidacja handlu komercyjnego, przejście do nowych jednolitych cen państwowych, znizowanych w grupie podstawowych artykułów pierwszej potrzeby stwarza dla ludności duże materialne korzyści. Zasluguje też na podkreślenie głęboki sens społeczny nowej polityki cen sprzyjający podniesieniu standardu życiowego ludności przez obniżkę cen podstawowych produktów żywnościowych, a pozostawienie np. na poprzednim, wysokim poziomie cen na napoje alkoholowe.

Jeśli dodać do tego fakt, iż zarobki ludności pracującej miast i wsi, jak również dochody chłopów z tytułu świadczeń rzeczowych oraz inne dochody z pracy wszystkich warstw ludności nie zostały dotknięte reformą, pozostają w poprzedniej wysokości i będą wypłacane w nowych pieniądzach — mamy obraz korzyści, jakie reforma z dnia 14 grudnia 1947 r. przynosi narodom ZSRR. Nie umniejsza tego — jak to się pozornie wydawało — fakt pozostawienia bez zmian świadczeń podatkowych, zobowiązań umownych i należności powstałej między organizacjami i od ludności. Przedsiębiorstwa i organizacje państwowe w ogóle nie zostały dotknięte reformą, gdyż ich wkłady i rachunki bieżące zostały przeliczone na nową walutę wg jej nominalnej wartości tzn. „al pari“. Pozostałości kasowe tych przedsiębiorstw z reguły i, wobec srogich przepisów w tej mierze nie mogły przekraczać 1000 rubli dla największych zakładów, były więc praktycznie mało znaczące. Tak samo obciążenie ludności z tytułu świadczeń podatkowych, długów, należności, kar itp. nie zwiększyło się, gdyż w ZSRR punktem wyjścia dla wszelkich ciężarów, jakie powstają zarówno między państwem a ludnością (podatki, kary, kredyty) jak i między osobami prywatnymi (odszkodowania, alimenty, długi itp.) jest płaca zarobkowa, która jak wiemy pozostała bez zmian.

Reforma z 14 grudnia 1947 r. przynosi więc uporządkowanie obiegu pieniężnego, przynosi wzrost produkcji artykułów pierwszej potrzeby, umożliwia przeprowadzenie dalszej obniżki cen, a co za tym idzie — podwyższenie realnej płacy zarobkowej ludności pracującej.

Reforma pieniężna z dnia 14 grudnia 1947 r. nie dotyka w ogóle zagadnień parytetowych rubla. Kurs rozrachunkowy rubla 5,30 rb — 1 \$ pozostaje w mocy. Nie licząc zatem wąskiego odcinka rozrachunków z tytułu utrzymania placówek zagranicznych w ZSRR, dla których zmieniono kurs ulgowy dyplomatyczny z 12 rb na 8 rb = 1 \$ reforma żadnych reperkusji gospodarczych zagranicą nie posiada.

W uzasadnieniu do dekretu o reformie 1947 r. Rada Ministrów ZSRR i CK WKP (b) w ten sposób formułuje znaczenie i zadania tej reformy:

„Obecnie przy wymianie starych pieniędzy na nowe nie jesteśmy zmuszeni do stosowania takich radykalnych środków, jakie wprowadzono w okresie reformy pieniężnej w latach 1922—1924. Reforma pieniężna 1947 r. powołana jest do zlikwidowania następstw drugiej wojny światowej w dziedzinie obrotu pieniężnego oraz do przywrócenia pełnowartościowego rubla radzieckiego i ułatwienia przejścia do handlu po jednolitych cenach bez kartek. Reforma pieniężna zwiększy znaczenie pieniędzy w gospodarce narodowej, podwyższy faktyczną płacę zarobkową robotników i pracowników i podwyższy wartość dochodów pieniężnych ludności wiejskiej. Przeprowadzenie reformy pieniężnej będzie sprzyjało podwyższeniu poziomu materialnego dobrobytu pracujących, odbudowie i rozwojowi gospodarki narodowej i dalszemu umocnieniu potęgi państwa radzieckiego“.

PRZEGLĄD USTAWODAWSTWA

W miesiącu grudniu r. b. ukazały się ważniejsze ustawy, dekrety i rozporządzenia z zakresu finansowo - gospodarczego.

1. Ustawa z dnia 14 listopada 1947 r. o kredytach dodatkowych na rok 1947. (Dz. U. R. P. Nr 72, poz. 444).

Na zasadzie powyższej ustawy wydatki ustalone w budżecie na rok 1947 zostały zwiększone w pozycji „Ogólny Zarząd Skarbowy“ o 2 mld. zł oraz w pozycji „dotacja na sumy obrotowe przedsiębiorstw państwowych, podległych Ministerstwu Przemysłu i Handlu“ o 8 mld. zł. Powyższe dodatkowe wydatki mają być pokryte z nadwyżek budżetowych uzyskanych w roku 1947.

2. Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 31 października 1947 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu o poborze scalonego podatku obrotowego od sprzedaży wytworów przemysłu papierniczego (Dz. U. R. P. Nr 72, poz. 454).

Na zasadzie powyższego rozporządzenia wprowadzony został pobór scalonego podatku obrotowego od sprzedaży wytworów przemysłu papierniczego, objętego Centralnym Zarządem Przemysłu Papierniczego. Podatek opłaca Centrala Zbytu Przemysłu Papierniczego. Wynosi on 6% podstawy opodatkowania. Omawiany podatek obejmuje wszystkie fazy obrotów wytworami przemysłu papierniczego, dokonywanych przez zakłady, zjednoczenia i przedsiębiorstwa objęte C. Z. P. P.

3. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 20 listopada 1947 r. o zmianie rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 1 marca 1945 r. w sprawie wykonania dekretu z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz. U. R. P. Nr 72, poz. 456).

Rozporządzenie powyższe zmienia brzmienie paragrafu 3 wzmiankowanego rozporządzenia wykonawczego z dnia 1 marca 1945 r. w sposób następujący: „do korzystania z reformy rolnej uprawnieni są ci bezrolni, robotnicy i pracownicy rolni oraz drobni dzierżawcy, którzy prowadzą samodzielne gospodarstwa domowe, a praca na roli stanowi dla nich zawód dający główne źródło utrzymania“.

4. Umowa dotycząca wymiany towarów między Polską a Szwecją oraz będące jej załącznikami umowa płatnicza i umowa podatkowa, podpisana w Sztokholmie dnia 18 marca 1947 r. (Dz. U. R. P. Nr 73, poz. 457).

W pozycji tej mamy opublikowane teksty umów w sprawie wymiany towarowej, umowy płatniczej i podatkowej, stanowiące cenny dokument przy badaniu techniki naszego handlu zagranicznego.

5. Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 2 października 1947 r., wydane w porozumieniu z Ministrami Sprawiedliwości oraz Rolnictwa o zmianie rozporządzenia Ministrów: Przemysłu, Apropowizacji i Handlu oraz Żeglugi

i Handlu Zagranicznego z dnia 11 lipca 1946 r. w sprawie określenia przedsiębiorstw prowadzonych w większym rozmiarze (Dz. U. R. P. Nr 73, poz. 465).

Na podstawie tego rozporządzenia wykonawczego przewidzianą w paragrafie 1 pkt b) rozporządzenia z 11 lipca 1946 r. granicę „5 mil. zł.” podwyższono do granicy „12 mil. zł.”

6. Rozporządzenie Ministra Apropowizacji z dn. 25 listopada 1947 r. o Polskim Komitecie Żywnościowym (Dz. U. R. P. Nr 74, poz. 472).

Rozporządzenie powołało do życia przy Ministrze Apropowizacji Polski Komitet Żywnościowy, który ma opracowywać zasady racjonalnego wyżywienia ludności i przedstawiać Ministrowi

Apropowizacji swoje wnioski w przedmiocie realizacji tych zasad oraz ewentualne wnioski w tym zakresie innych instytucji, władz i organizacji, podejmować prace specjalne oraz wydawać opinie w zakresie sprawy wyżywienia ludności, utrzymywać kontakty z zagranicą w sprawie żywienia ludności.

7. Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 20 grudnia 1947 r. o wysokości składki na Fundusz Zasiłków Rodzinnych (Dz. U. R. P. Nr 76, poz. 487).

Składka na Fundusz Zasiłków Rodzinnych wynosi 10% zarobków, jakie stanowią podstawę wymiaru składki w ubezpieczeniu na wypadek choroby i macierzyństwa.

N a k ł a d e m „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“ ukazały się następujące wydawnictwa i są do nabycia we wszystkich księgarniach.

I

Dr M. R. WYCZAŁKOWSKI

INSTYTUCJE GOSPODARCZE NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

1946 r.

Str. 64

Skład Główny: Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa, Marszałkowska 51

II

Dr JÓZEF ŚWIDROWSKI

ISTOTA I SPOSOBY DOKONYWANIA ZAPŁAT MIĘDZYPANSTWOWYCH

1947 r.

Str. 146.

Skład Główny: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik“, Łódź, Piotrkowska 147.

III

Dr KAZIMIERZ SECOMSKI

PODSTAWY POLITYKI INWESTYCYJNEJ

1947 r.

Cz. I, II, III.

Skład Główny: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik“, Warszawa, Srebrna 12.

IV

TADEUSZ DIETRICH

„ELEMENTY POLITYKI FINANSOWEJ POLSKI WSPÓŁCZESNEJ“

1947 r.

Str. 71.

Skład Główny: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik“, Warszawa, Srebrna 12.

Prenumerata kwartalna zł 180.— Wpłaty przekazami pocztowymi, lub w instytucjach bankowych na rachunek żyrowy „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“ w Wydziale Zagranicznym N. B. P. w Warszawie oraz w Urzędach Poczty na P. K. O. na konto N. B. P. Warszawa Nr I — 6753. W treści przekazu pocztowego, bankowego lub na P. K. O. należy podać: „Wiadomości N. B. P.“ prenumerata oraz nazwisko i adres prenumeratora

Wydawca Narodowy Bank Polski

Redakcja i Administracja: Narodowy Bank Polski, Wydział Ekonomiczny, Warszawa, Fredry 6.